TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

MEDYADA TEMSİL VE GERÇEKLİK: AĞRI İSYANI’NIN TÜRK BASININA YANSIMASI (1929-1930)

Tezli Yüksek Lisans Tezi

Dilan KIZILYILDIZ

Ankara, 2023

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

MEDYADA TEMSİL VE GERÇEKLİK: AĞRI İSYANI'NIN TÜRK BASININA YANSIMASI (1929-1930)

Tezli Yüksek Lisans Tezi

Dilan KIZILYILDIZ

Prof. Dr. Bedriye POYRAZ

Ankara, 2023

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

MEDYADA TEMSİL VE GERÇEKLİK: AĞRI İSYANI'NIN TÜRK BASININA YANSIMASI (1929-1930)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Bedriye POYRAZ

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ

Adı ve Soyadı	**İmzası**
1- Prof. Dr. Bedriye POYRAZ	
2-Doç. Dr. Çağla KUBİLAY KAMİLOĞLU	
3-Dr. Öğr. Üyesi Yeliz DEDE ÖZDEMİR	

Tez Savunması Tarihi

20.06.2023

T.C.

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Prof. Dr. Bedriye POYRAZ danışmanlığında hazırladığım "Medyada Temsil ve Gerçeklik: Ağrı İsyanı'nın Türk Basınına Yansıması (1929-1930) (Ankara.2023) " adlı yüksek lisans tezimdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu, başka kaynaklardan aldığım bilgileri metinde ve kaynakçada eksiksiz olarak gösterdiğimi, çalışma sürecinde bilimsel araştırma ve etik kurallarına uygun olarak davrandığımı ve aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul edeceğimi beyan ederim.

Tarih: 20.06.2023

Adı-Soyadı ve İmza

Dilan KIZILYILDIZ

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR

ESÇ **:** Eleştirel Söylem Çözümlemesi

TABLOLAR DİZİNİ

GİRİŞ

Yakın veya uzak çevremizde olan bitenlere dair geliştirdiğimiz görüşler kaçınılmaz olarak medyadan da beslenmektedir. Dolayısıyla bu noktada medyanın temsillerinin gerçeklikle ilişkisi önemli bir tartışma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Medyada olgulara dair dolaşıma sokulan birtakım temsiller ve imgeler gerçeğin kendisi gibi sunulmakta ve algılanmaktadır. Özellikle haber medyası, gerçeği olduğu gibi yansıttığı iddiasını taşımaktadır. Fakat medyanın gerçekliğin aynası olduğu yönündeki görüşler, eleştirel yaklaşımlarca çeşitli kuramlarla çürütülmüştür. Gerçeğin aynası olmanın aksine medya, gerçekliği kuran, inşa eden bir kurum olarak tanımlanmaktadır. Bu çerçevede, medyanın toplumsal bir olguya dair inşa ettiği gerçeklik, o olgunun nasıl düşünüleceğini, nasıl alımlanacağını büyük oranda belirlemektedir. Dolaysıyla medyanın bu işlevi hem toplumun zihinsel yapısını şekillendirmek hem de egemen ideolojiyi yeniden üretmek açısından toplumsal yaşamın akışını belirlemede hayati bir öneme sahiptir. Bu nedenle medya çalışmaları, sosyal problemlerin analizinde kaçınılmaz uğrak noktalarından biridir. Medyanın gerçekliği inşa etme gücü/işlevi, bu çalışmaya ilham veren temel unsurlardan biridir.

Medyanın gerçeklikle ilişkisi söz konusu olduğunda karşımıza çıkan önemli kavramlardan biri ise ideolojidir. Medyanın gerçekliği kurgularken nasıl bir ideolojiye dayandığı kurgulanan gerçekliğin niteliğini belirlemektedir. Medyanın bu gücünün farkında olan egemen sınıflar kendi ideolojilerini hegemonik hale getirmek için medyayı denetimleri altında tutmaya çalışırlar. Bu açıdan medya, egemen sınıfların hakim olmaya çalıştığı bir mücadele alanına dönüşmektedir.

Türkiye gündeminden uzunca bir süredir düşmeyen temel meselelerden biri Kürt sorunudur. Sorun, toplumun bir kesimi açısından demokrasi, insan hakları ve hukuk çerçevesinde ele alınırken bir kesimi tarafından da milli güvenlik sorunu çerçevesinde ele

alınmaktadır. Devletin, Kürt sorununa yaklaşımı da temelde milli güvenlik çerçevesinde şekillenmekte ve çözüm, askeri müdahalelerde görülmektedir. Esasen, devletin Kürt sorununa yaklaşımı Cumhuriyet tarihi boyunca farklılık göstermemiştir. Türkiye'de anaakım medyanın Kürt sorununa yaklaşımı ise resmi ideolojiden ayrışmamakta, hatta medya, zaman zaman daha sert güvenlik tedbirleri alınması konusunda *uyarılarda* bulunulmaktadır.

Medya ve gerçeklik ilişkisi Türkiye bağlamında düşünüldüğünde, günümüzde anaakım medyanın toplumsal olgulara dair inşa ettiği gerçeklerin toplumu kutuplaştırmada, bazı kesimleri marjinalleştirmede ve ötekileştirmede önemli bir işlevi olduğu aşikardır. Özellikle Kürt Sorununa dair inşa edilen gerçeklik göz önüne alındığında milli güvenlik meselesi olarak görülen sorun, temelde terör ve şiddet çerçevesi içinde ele alınmaktadır. Dolayısıyla sorunu ortaya çıkartan tarihsel, toplumsal ve siyasal koşullar göz ardı edilmektedir. Böylelikle toplumda bir kutuplaşma yaratılmakta ve derinleştirilmektedir. Anaakım medyanın bu tutumu egemen ideoloji ile çelişmemekte ve statükoyu koruyucu bir işlev görmektedir.

Bu çalışma ise Türk basınının Kürt sorununa dair geliştirdiği söylemin, inşa ettiği gerçekliğin geçmişteki görünümlerinin peşine düşmeyi amaçlamıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra yaşanan bir dizi isyan hareketi ülke gündemini uzunca bir süre meşgul etmiştir. Bu süreçte yaşanan ilk isyan Şeyh Sait İsyanı'dır. Bu isyan, sert bir şekilde bastırılmış, İstiklal Mahkemeleri kurularak yargılamalar yapılmış, isyana liderlik eden Şeyh Sait'le beraber kırk kişi idam edilmiş ve ardından ciddi tedbirler alınmıştır. Buna karşın bir yıl sonra Ağrı İsyanı olarak anılan isyan baş göstermiş ve dört yıl sürmüştür. Ağrı İsyanı, Kürt ileri gelenlerinin ulusal nitelikte taleplerinin keskin bir şekilde ortaya çıktığı bir isyan olması nedeniyle önemli bir yere sahiptir. Söz konusu dönemin tarihsel ve siyasal koşulları içinde şekillenen bu taleplerin hayat bulması ise yine dönemin siyasal ve toplumsal koşulları içinde mümkün olmamıştır. Dolayısıyla Kürt sorununun

filizlendiği dönem olarak ele alabileceğimiz bu süreçte dönemin siyasal iktidarı ve medya, soruna yönelik bir söylem geliştirmiş ve bir gerçeklik inşa etmiştir. Bu çerçevede, medyanın gerçekliği inşa etme yönündeki işlevi düşünüldüğünde Ağrı İsyanı'na dair nasıl bir gerçeklik inşasının söz konusu olduğu çalışmanın temel sorunudur.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, medya ve gerçeklik ilişkisine dair kuramlar tartışılmıştır. Bununla beraber ideoloji kuramlarına değinilerek gerçekliğin inşasında ideolojinin oynadığı rol, bir başka ifadeyle medya, gerçeklik ve ideoloji ilişkisi irdelenmiştir. İdeolojinin dilde kurulduğu argümanından yola çıkarak, dil ve ideoloji ilişkisi tartışılmış ve anlamın inşasına dair bilgilere yer verilmiştir. Bölümün sonunda ise veri analiz yöntemi olarak kullanılan eleştirel söylem çözümlemesine değinilmiştir.

İkinci bölümde, Ağrı İsyanı'nın tarihsel aka planına yer verilmiştir. Öncelikle Osmanlı İmparatorluğu'nda Kürtlerin nasıl yaşadığına kısaca değinilmiş ardından Kurtuluş Savaşı'nda nasıl bir pozisyon aldıkları nedenleriyle beraber aktarılmıştır. Bölümün devamında ise Xoybûn Cemiyeti ve isyanın nasıl organize edildiğine dair bilgiler verilmiştir.

Üçüncü bölümde ise Ağrı İsyanı'na dair haber metinleri eleştirel söylem çözümlemesi yöntemiyle analiz edilmiş ve basının, isyana dair geliştirdiği söylem, inşa ettiği gerçeklik ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın temel sorunsalı, 1926 yılında başlayan ve dört yıl süren Ağrı İsyanı'na dair dönemin basınında nasıl bir gerçeklik inşa edildiği, nasıl bir söylem üretildiğidir. *Araştırmanın konusu*: Şeyh Said İsyanının ardından başlayan Ağrı İsyanı 1930 yılına kadar sürmüş ve isyanı bastırmak için üç büyük harekat düzenlenmiştir. Bu isyanla eşzamanlı olarak Doğu ve Güneydoğu'da başka isyanlar da baş göstermiştir. Bu çalışmada Ağrı İsyanı'nı ortaya çıkaran koşullar ele alınmış, dönemin siyasal iktidarının ve medyanın isyana yönelik nasıl bir tutum geliştirdikleri incelenmiştir. Medyanın

gerçekliği değil gerçekliğe dair yarattığı imgeleri sunduğunu savunan görüşe göre imal edilen bu imgeler izleyici/okuyucu açısından gerçekliğin yerini alır. Bu çalışmada, dönemin basınının isyanı ve yürütülen harekatı nasıl bir bakış açısıyla ele aldığı, gerçekliğe dair nasıl bir imge kurguladığı değerlendirilecektir.

Araştırmanın amacı ve önemi: Bu çalışmayla döneme ve isyana ilişkin inşa edilmiş resmi söyleme yönelik eleştirel bir bakış geliştirmek, basın aracılığıyla toplumun hafızasına yerleşmiş olan birtakım önyargıları ve ön kabulleri tartışmaya açmak amaçlanmaktadır. Kürt isyanlarına ilişkin resmi söylem anaakım medya, siyaset ve -bazı istisnalar hariç- akademi tarafından yeniden üretilmektedir. Bu durum aynı zamanda Kürt sorununa eleştirel yaklaşmanın ve sorunun mahiyetini kavramanın önünde engel teşkil etmektedir. Dolayısıyla aynı zamanda bu çalışma, yerleşik söylemi ve algıyı eleştirel bir perspektifle değerlendirmeyi, tarihsel arka planı öne çıkararak isyanın ortaya çıktığı koşulları bütünlüklü kavramayı hedeflemektedir. Çalışma literatüre de bu bağlamda katkıda bulunması açısından önemlidir.

Araştırma problemi: Ağrı İsyanı'na ilişkin haber metinlerinde ve kullanılan görsellerde nasıl bir gerçeklik inşa edilmiştir?

Araştırmanın sınırlılıkları: İsyana dair incelenen haberler 1930 yılıyla sınırlandırılmıştır. Dört yıl süren isyanın 1926 yılında başlamış olması göz önüne alındığında, isyanın ilk iki yılında henüz harf devrimi gerçekleşmemiş olduğu için bu dönemki gazeteler kapsam dışı bırakılmıştır. 1929 yılında ise isyana dair haberlerle karşılaşılmamıştır.

Araştırmanın evreni ve örneklemi; Akşam, Cumhuriyet, Milliyet, Vakit ve Son Posta gazeteleri araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. 1930 yılında bu gazetelerde yayımlanan isyanla ilgili haberler çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır. Verilerin bir kısmı Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi kütüphanesi gazete arşivinden, bir

kısmı da İstanbul Üniversitesi *Gazeteden Tarihe Bakış Projesi* dijital arşivinden elde edilmiştir.

Yöntem: Bu çalışmada, Türk basının Ağrı İsyanı'na dair nasıl bir gerçeklik inşa ettiğinin saptanabilmesi için van Dijk'ın sosyo-bilişsel eleştirel söylem çözümlemesi modeli kullanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEDYA GERÇEKLİK VE İDEOLOJİ

1.1. Medya ve Gerçeklik

Medya, bir başka ifadeyle kitle iletişim araçları, toplumsal yaşamda oldukça önemli bir yere sahiptir. Tarih boyunca toplumlar uzak veya yakın çevrelerinden haberdar olabilmek için çeşitli iletişim yöntemleri geliştirmişlerdir. Bunun en temel nedeni ise toplumların/bireyin kendini güvende hissetme ihtiyacıdır. Bu temel ihtiyaç ise medyayı/kitle iletişim araçlarını toplumsal yaşamın vazgeçilmez bir parçası haline getirmektedir. Böylelikle medya toplumsal yaşamda ‘‘bir erk olarak’’ karşımıza çıkmaktadır (Özdemir ve Yıldırım,2020:509).

Medyanın/kitle iletişim araçlarının toplumsal yaşamda bu denli önemli bir yere sahip olması birey ve toplum üzerindeki etkilerini tartışmaya açmıştır. Medyanın birey ve toplum üzerindeki etkileri hem liberal hem de eleştirel paradigmanın medya çalışmaları kapsamında geçmişten günümüze ele aldığı temel konulardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu her iki paradigma açısından kabul gören temel yaklaşım -ister geleneksel ister yeni medya araçları olsun- medyanın dün de bugün de bireyin/toplumun dünyayı algılayış şeklini belirlemede rol oynayan en önemli araçlardan biri olmasıdır.

Kitle iletişim araçları/ medya birey ve toplumu etkileme gücünü dış dünyayı, gerçekliği, deneyim alanımızda olanı veya olmayanı aktaran/dolayımlayan en önemli araçlardan biri olmasından almaktadır. Dolayısıyla birtakım gerçeklerin, olguların en önemli taşıyıcılarından, aktarıcılarından biri olarak medya toplumsal yaşamda önemli bir yere sahiptir. Bu noktada öne çıkan tartışmalardan biri ise medya ve gerçeklik ilişkisidir.

Gerçekliğin ne olduğu, medyada yansıtılıp yansıtılamayacağı, medyanın gerçeğin aynası mı yoksa inşacısı mı olduğu tartışılan temel konulardan bazılarıdır.

Hem birey hem de toplum kendi deneyim alanının dışında kalan dünyayla medya aracılığıyla temas eder. Bir başka ifadeyle medya, deneyimlemediğimiz, hatta deneyimleme şansımızın olmadığı yaşamları, dünyaları ve olguları dolaylı olarak deneyimleme imkanı sunmaktadır. Hatta medya kendi deneyimlerimizi algılama, yorumlama şeklimizi bile belirleyebilmektedir. Bu yönüyle medya, kendi deneyim alanımızın içinde ya da dışında kalan gerçekliklerle bağımızı yapılandıran bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun da ötesinde birey, bu gerçekliklerle temas etmekle kalmayıp bunlara dair yeni anlamlar üreterek toplumsal gerçekliğin yapılandırılmasına da katkıda bulunur (Dursun, 2013:33).

Dış dünyayı algılama biçimimizi ve gerçeklikle bağımızı şekillendiren ve gerçekliği dolaşıma sokan bir araç olarak karşımıza çıkan medyanın gerçeklikle ilişkisi ilgili literatürde geniş bir tartışma zeminine sahiptir. Bu kapsamda gerçekliğin ne olduğu, medya-gerçeklik ilişkisi, gerçekliğin medya aracılığıyla yansıtılıp yansıtılamayacağı hem liberal hem de eleştirel yaklaşımlarca sorunsallaştırılmıştır.

Bu noktada değinilmesi gereken kavramlardan biri gerçeklik kavramıdır. Gerçeklik, Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü'nde "*var olan şeylerin tamamı, bilinçten bağımsız olarak var olan, günlük hayatta karşılaşılan somut şeyler*" olarak tanımlanmaktadır (Bolay, 1996: 156). Bu tanımın işaret ettiği nokta gerçekliğin bilinçten bağımsız, bilincin dışında, nesnel bir olgu olarak var olmasıdır. Toplumsal gerçeklik ise bir toplumda yaşayan bireylerin bir olgu, olay hakkındaki düşünceleri ve bunlar üzerindeki uzlaşımları sonucu üretilir. İnsanların ortaklaşa gerçekleştirdiği bütün zihinsel ve düşünsel etkinlikler toplumsal gerçekliği meydana getir. Bir başka ifadeyle, toplumsal gerçeklik insanların somut etkileşimleriyle oluşturdukları ilişkilerin, neden-sonuç bağlantılarının ve eylemlerinin ortaya çıkardığı *"anlam örüntüleri"*dir (Dursun,2013:34).

Medya ve gerçeklik ilişkisinin ele alındığı ilk çalışmalardan biri Walter Lippmann'ın *Public Opinion* isimli çalışmasıdır. Lippmann, söz konusu çalışmasının *Pictures in Our Heads* başlıklı bölümünde basının, kitapların, bir bütün olarak medyanın dış dünyayı ve gerçekliği algılayış şeklimizi önemli ölçüde belirlediğine değinmektedir. Ona göre içinde yaşıyor olsak bile çevremizi dolaylı bir şekilde görmekteyiz (Lippman,1922:2). Çünkü medya, basın veya kitaplar dış dünyaya dair, toplumsal gerçekliğe dair bizlere bir resim sunmakta ve zihnimizde bunlara dair imgeler yaratmaktadır. Bizler de bu imgeleri, kafamızda oluşan resimleri gerçeğin kendisiymiş gibi algılamaktayız. Dış dünyaya dair fikirlerimiz, bilgimiz, hislerimiz bizlere aktarılan bilgiler, zihnimizde oluşan imgeler çerçevesinde şekillenmektedir. Bir başka ifadeyle okuyucu/izleyici, medyanın zihninde yarattığı imgeler aracılığıyla dış dünyaya dair bir kavrayışa sahip olur. Yani metnin dış dünyayı tarifi, betimleme şekli gerçeklik olarak kabul edilir. Dolayısıyla, esas itibariyle modern bireyler mevcut dünyadan tamamen kopuk hayatlar yaşamaktadır. Lippmann'ın ifadeleriyle; *''bir insanın yaşamadığı bir olay hakkında sahip olabileceği tek duygu, o olaya ilişkin zihnindeki imgenin uyandırdığı duygudur.''* (Lippmann,1922:13).

Lippmann çalışmasının son bölümünde haber ve gerçeklik arasındaki farka değinir. Ona göre haber ve gerçek aynı şey değildir ve aradaki fark açıkça ayırt edilmelidir. Lippmann, haberin işlevinin bir olaya işaret etmek olduğunu, gerçekliğin işlevinin ise gizli kalmış hakikatleri, olguları gün yüzüne çıkarmak ve insanların esas alabileceği bir gerçekliğin resmini çizmek olduğunu vurgulamaktadır (Lippmann, 1922:358).

Haber ve gerçeklik ilişkisi tartışılırken haberin nasıl tanımlandığına değinmek gerçeklikle ilişkisi açısından çeşitli ipuçları barındırmaktadır. Çünkü haber, gerçeklikle ilişkisi en güçlü formatlardan biri olarak kabul edilmektedir. Tokgöz'ün haberin ne olduğuna dair çeşitli iletişimcilerden aktardığı bazı tanımlar şöyledir: *Cohen ve Young,*

"haberler gazeteciler tarafından üretilmektedir" tanımını yaparken Gieber haberi, "haberler gazetecilerin yaptıklarıdır" şeklinde tanımlamaktadır. Fishman ise, "haber, çalışanların uyguladıkları yöntemlerin sonucu olarak ortaya çıkan şeydir" tanımlamasını yapar (Tokgöz,2010:203). van Dijk haberi, toplumda var olan egemen söylemlerin bir ürünü olarak tanımlarken Hall, egemen söylemlerin yeniden ürettiği metinler olarak tanımlamaktadır (Tokgöz, 2019: 224). Söz konusu tanımlar haberin bir kurgu olduğuna, haberciler tarafından çeşitli yöntemler kullanılarak *üretilen* metinler olduğuna işaret etmektedir.

Gerçekliğin medyayla ilişkisi yaklaşımlara göre değişiklik göstermektedir. Liberal paradigma gerçekliğin yansıtılabilir olduğunu vurgulamaktadır. Hatta deyim yerindeyse medyanın gerçeğin aynası olduğunu savunmaktadır. Dolayısıyla medya aracılığıyla gerçek yansıtılabilir ve birey bilişsel kapasitesiyle bu gerçeğe erişebilir. Bu yaklaşıma göre bireyin dışında bir gerçeklik alanı vardır ve bireyin bilişsel kapasitesi buna erişimini mümkün kılmaktadır. Çünkü liberal bakış açısına göre özne rasyonel bir varlıktır. Toplumsal yaşamda doğru ve iyi olanı inşa edecek potansiyele ve iradeye sahiptir. Dolayısıyla gerçeklik rasyonel birey için erişilebilen, kavranabilen bir olgudur. Bu yaklaşıma göre medya, çoğulcu demokrasinin temel taşı ve sürdürülmesinde rol alan en önemli unsurlardandır. Çünkü medya çeşitli fikirlerin yer aldığı, temsil edildiği bir mecra olarak değerlendirilmektedir. Bu yönüyle medya, topluma bilgi akışı sağlayarak demokrasinin temel şartını yerine getirmektedir. Liberal paradigmaya göre medya dengeli, nesnel ve tarafsız olma özellikleriyle iktidarlara mesafeli durarak iktidarları denetleme gücüne sahip olmaktadır. Yani medya, demokrasinin garantörü olması bakımından yasama-yürütme-yargıdan sonra dördüncü güç olarak değerlendirilir. Bu yönüyle de gerçeğin aynası olma potansiyelini ortaya koymaktadır (Özdemir, Yıldırım;2020:512).

Gerçekliğin kitle iletişim araçlarında yansıtılabileceğine dair bu yaklaşım birçok kez sorgulanmış ve eleştirilmiştir. Netice itibariyle *"gerçeklik ve kitle iletişim araçlarının içeriği arasında varsayılan özdeşlik"* bu düşünceye kaynaklık eden anadamar çalışmalarca dahi savunulamaz olmuştur (Poyraz, 2002:11). Söz konusu bu özdeşliğin sorgulanmasına kaynaklık eden düşünce, kitle iletişim araçları vasıtasıyla aktarılacak içeriğin seçilmesine ve bu araçların olayları ve olguları kendi söylemlerine çevirerek aktarmasına dayanmaktadır. Öncelikle yaşanan olaylardan ve olgulardan hangisinin aktarılacağı seçilirken, daha sonra seçilen olayların ve olguların hangi yönlerinin ön plana çıkarılacağı, hangilerinin dışarda bırakılacağı seçilmektedir. Böylelikle alıcının zihninde beliren dünya *"çeşitli olay ve olgular arasından seçilmiş olanların yeniden kurgusuna"* dönüşmektedir (Mutlu,1991; akt. Poyraz, 2002:12). Dolayısıyla bu seçme ve seçilenleri bir araya getirme işlemi medyanın, daha çok haberin, tarafsızlığı ve nesnelliği üzerine gölge düşürmektedir. Kitle iletişim araçları vasıtasıyla aktarılan gerçekliğin bir kurgu, inşa ve yeniden inşa olduğuna Yağlı şu sözlerle dikkat çekmektedir: ''... *medya içinde yer alan kuruluşların farklı kodlar kullanmaları, her gazetenin kendine özgü bir sayfa düzeni, sözcük seçimi ve cümle yapıları seçimi, punto kullanımları ve fotoğraf tercihlerinin olması ve bunlara göre kodlama yapılması tarafsızlık ve nesnelliği ortadan kaldıran, gerçekliği kuran unsurlardır.''* (Yağlı, 2009. akt. Paşa, 2019:119). Kitle iletişim araçlarında okuyucunun/izleyicinin gerçeğe dair gördüğü şey esasen seçilmiş kareler, görseller veya metinlerden oluşan kurgusal bir anlatımdır ve dolayısıyla bu noktada gerçekliğin kurgusu-yeniden inşası söz konusu olmaktadır. Diğer taraftan kitle iletişim araçları olay ve olguları aktarırken onları kendi söylemine dönüştürmekte ve dönüştürürken de çeşitli farklılıklara veya bozulmalara neden olmaktadır (Poyraz, 2002:11-12).

Sonuç itibariyle, medyanın/ kitle iletişim araçlarının gerçekliği olduğu gibi yansıttığı görüşü büyük oranda hasar görmüştür. Eleştirel teori medyayı, gerçekliği ve bu

iki kavramın birbiriyle olan ilişkisini çeşitli dinamikleri ve toplumsal kurumların birbiriyle ilişkisini göz önüne alarak değerlendirmiş, liberal yaklaşımları da medyayı toplumun diğer kurumlarıyla ilişkisini gözetmeden, bağımsız, yalıtılmış bir kurum olarak değerlendirdiği için eleştirmiştir.

Marksizm'i temel alan eleştirel kuramlar medyanın gerçeği çarpıtarak yansıttığına işaret etmektedir. Bu yaklaşım bireyin dışında var olan gerçeklik alanını reddetmez; fakat kapitalist üretim ilişkileri bu gerçekliğin olduğu gibi yansıtılmasının önünde engel teşkil etmektedir. Bu yaklaşıma göre toplumsal gerçeklik emek-sermaye çelişkisi tarafından şekillenmektedir. Toplumsal yapıdaki temel çelişki eşitsiz ve sömürüye dayalı bir yapının hakim olmasıdır. Toplumsal gerçeklik, üretim araçlarının sahipli yapısı temelinde yükselmektedir. Bu çelişkinin aşikâr bir şekilde ortada olması veya medya tarafından olduğu gibi yansıtılması sömürülen sınıfların bilinçlenmesine ve sömürü düzeninin sona ermesine neden olacaktır. Bu nedenle kitle iletişim araçları statükoyu korumak için bu gerçekliği çarpıtarak/bozarak yansıtmaktadır. Dursun'un ifadeleriyle;*"verili, tahakküm ilişkilerinin sürdürülmesi için toplumsal gerçekliğin çarpıtılması gereklidir"* (Dursun, 2013:39). Medya, toplumsal yaşamdaki bu çelişkinin verili, doğal ve evrensel olduğu, ezeli ve ebedi olduğu yönündeki anlamları dolaşıma sokarak söz konusu işlevlerini yerine getirmektedir (Dursun, 2013:40-41).

Klasik Marksist yaklaşıma göre sınıflar arası iktidar mücadelesi sınıfların egemenlikleri için çeşitli stratejiler uygulamasına neden olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında medya, sermaye sınıfının ideolojisini yaymak için kullandığı bir araç olarak karşımıza çıkmakta ve bu sınıfların çıkarları çerçevesinde toplumsal anlamın oluşmasında aktif rol oynamaktadır (Dursun, 2001:24). Bir başka ifadeyle, egemen sınıf çıkarlarını korumak ve sömürü düzenini devam ettirmek için medyayı kullanarak toplumu manipüle etmekte ve gerçekliği çarpıtıp bozuma uğratmaktadır.

Medyanın önemi tarih boyunca giderek artmış ve sonuç itibarıyla medya, çeşitli güç odaklarının üzerinde hakimiyet kurmak istediği bir mecraya dönüşmüştür. Medya, günümüzde tüm toplumsal güçlerin karşılaştığı ve temsil olanaklarını arttırmak istedikleri bir alandır (Kaya, 2016; akt. Özdemir ve Yıldırım, 2020:514). Çünkü medya, toplumun gerçeklikle ilişki kurmasını sağlayan başat araçlardan biridir. Dolayısıyla medyaya hâkim olmak toplumsal gerçekliğe de hâkim olmak anlamına gelmektedir. Marksist bakış açısına göre medya, iktidar mücadelesinin verildiği bir alan olmakla beraber, toplumların gerçekliği üzerinde de egemen olmaya çalışan iktidar mekanizmalarının aracıdır (Özdemir ve Yıldırım, 2020:513).

İngiliz Kültürel Çalışmalar Okulu açısından medya ve gerçeklik ilişkisi farklı bir perspektiften ele alınmıştır. Okul, Klasik Marksizm'in görmezden geldiği veya önemini kavrayamadığı dil, söylem ve anlam yapılarına odaklanarak medyanın sömürü dilini nasıl inşa ettiğini çözümlemeye çalışmıştır. Bu yaklaşım, Klasik Marksizm'i ekonomik indirgemeci bulmakta ve onun mevcut toplumsal yapıyı analiz etmekte yetersiz kaldığını savunmaktadır. Liberal kapitalist düzenin gelişmesiyle dönüşen toplumsal yapıyı ve esasen üst yapıyı daha derinlikli analiz etme yoluna gitmişlerdir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra geçilen refah devleti uygulamaları yeni bir toplumsal yapı ortaya çıkarmış, üretim ilişkilerinde değişimler meydana gelmiş ve bu yapının sınıfsal karakterini saptamak zorlaşmıştır (Dursun, 2013:57). Dolayısıyla Klasik Marksizm'in tarif ettiği gibi bir düz çizgisellikle toplumu, kurumlarını -dolayısıyla medyayı- anlamak veya analiz etmek yetersiz sayılmıştır. İngiliz Kültürel Çalışmalar Okulu, Klasik Marksizm'in bu indirgemeci yaklaşımını aşmak ve onu geliştirmek için dil, kültür, anlam inşası gibi sembolik alandaki konularda çalışmalar yapmış, medyayı da bu kapsamda ele almıştır.

Kültürel Çalışmalar geleneği iktidarların dil ve göstergeler üzerindeki hakimiyetlerine dikkat çekerek medya metinlerinde hegemonyanın ve anlamın nasıl inşa

edildiğini analiz etmeye yönelmişlerdir. Hall, medyanın *"durum tanımı"* yapma gücüne işaret ederek gerçekliğin kurulduğuna, inşa edildiğine değinir. Medyanın tanım yapma gücü onun şeyleri/gerçekleri olduğu gibi yansıttığına olan inancı sarsmaktadır. Hall, gerçekliğin, olguların basitçe yansıtılması olmadığını savunmaktadır:

> *Gerçek, gerçekliğin belirli bir tarzda kurulmasıydı. Medya, 'gerçekliği' yalnızca yeniden üretmiyor, tanımlıyordu. Gerçeklik tanımları, tüm bir (geniş anlamda) dilsel pratikler yoluyla desteklenip üretiliyordu ve bu dilsel pratikler aracılığıyla 'gerçek'in seçilmiş tanımları temsil ediliyordu* (Hall, 1993:67).

Hall'e göre temsil etme işi yalnızca var olanı aktarmak değil; temsil etme, seçme, sunma, yapılandırma, biçimlendirme işidir (Hall, 1993:68). Bir başka ifadeyle temsil etme, anlam üretme işine karşılık gelmektedir. Medyanın tanımlama gücü, ona gerçeği şekillendirme, yapılandırma imkânı vermektedir. Dolayısıyla bu bakış açısına göre medya, gerçeği olduğu gibi yansıtan bir ayna olmaktan ziyade toplumsal gerçeği inşa eden araçlardan biridir.

Medyanın gerçeği inşa ettiği görüşü birçok yaklaşım ve düşünür tarafından paylaşılmaktadır. Haberde -bir bütün olarak kitle iletişim araçlarında- gerçekliğin inşa edildiğini savunan yaklaşımlardan biri *fenomenolojik*[1] yaklaşımdır. Toplumsal kuramda gerçekliğin inşa edildiğine dair tartışmaların gelişmesine paralel olarak, haber metinlerinde de gerçekliğin inşa edildiği önermesi tartışılmaya başlamıştır (Dursun, 2004:40). Bu kapsamda gerçekliğin inşa edildiği, haber metninde kurgulandığı önermesini kapsamlı bir şekilde ele alan ilk çalışmalardan biri Gaye Tuchman'ın *Making News: A Study in the Cunstruction of Reality'dir.* Tuchman bu çalışmasında haberi dünyaya açılan bir pencereye benzetmektedir. Ona göre bu pencerenin çerçevesi aracılığıyla çevremizde olup bitenleri anlamlandırırız (Tuchman, 1978:1). Tuchman,

[1] Fenomenoloji: Alman felsefeci Edmund Husserl'in geliştirmiş olduğu bir felsefi araştırma yöntemidir. Bilincin sistematik bir şekilde incelenmesini konu edinen fenomenolojik iddiaya göre bilinç, emin olabileceğimiz tek fenomendir. Tüm dünya deneyimimiz bilinç içinde ve bilinç tarafından kurulmuştur. Bu kuruluş sürecinin izini sürmek istiyorsak, dünyaya ilişkin bildiklerimize boş vermemiz ve o bilginin nasıl ya da hangi süreçlerde oluştuğuna yönelmemiz gerekmektedir (Marshal, 1999:241).

çalışmasında bu çerçevenin haber kuruluşlarınca nasıl kurulduğunu irdelemektedir. Bu noktada önemli kavramlardan bir olan çerçeveleme kavramı karşımıza çıkmaktadır. İlk kez sosyoloji alanında kullanılan çerçeveleme kavramını Tuchman medya çalışmaları alanına uyarlamıştır. Haber çerçevelerinin toplumsal gerçekliği tanımlarken onu birtakım süzgeçlerden geçirdiğini, böylelikle kamuoyunun algılama şeklini etkilediğini savunan Tuchman, haber üretme sürecinde gerçekliğin inşa edildiğini savunur. Haberciler, haber metnini üretirken etkisi altında oldukları bakış açısını yeniden üreterek dolaşıma sokmaktadırlar (Tuchman, 1978: 6-7). Tuchman, çerçevelemenin olayları ve onlara öznel katılımımızı yöneten örgütlenme ilkeleri (principles of organization) olduğunu savunur (Tuchman, 1978:192). Bu bakımdan çerçeveleme, günlük yaşam içinde gerçekleşen olayları, olguları fark edilir ve anlaşılır kılmaktadır. Dolayısıyla kaçınılmazdır. Fakat çerçevelemenin tartışmalı yönlerine de dikkat çeken Tuchman, çerçevenin "*boyutunun, hangi sokağa baktığının, camın opak veya saydam oluşunun manzaranın nasıl görüneceğini belirlediğini"* ifade etmektedir (Tuchman, 1978:1). Bu bakımdan hangi haberin birinci sayfadan verileceğine karar veren editörlerin, habercilerin, bir bütün olarak haber kuruluşlarının insanların ne düşüneceğini ve nasıl düşüneceğini belirleme gücü bulunmaktadır. Dolayısıyla haberin bir olayı tanımlama, şekillendirme ve yayma gücü gerçekliği yansıttığı görüşünü sarsmaktadır.

Haberin ve haber kuruluşlarının toplumsal bir kurum olduğuna işaret eden Tuchman, bu kuruluşların işleyiş şeklinin, çalışma mantığının toplumdaki diğer kurumlarla benzerlik gösterdiğini ve bu yapının haber anlatısını, öyküyü ve temsil biçimini etkilediğini savunmaktadır (Dursun, 2004:40). Böylelikle, *"haber kendini bir uzlaşımlar dizgesi tarafından yönlendirilen işaretler ve simgeler olarak değil, hakiki temsiller olarak sunmaktadır"* (Tuchman, 1978; akt. Dursun, 2004:41). Başka bir ifadeyle, haber kuruluşlarının işleyişi haber çerçevelerini belirlemektedir. Bir uzlaşı sonucu oluşan haber çerçeveleri anlamın çeşitliliğini sınırlandırmakta ve sınırlandırılmış

anlamlar dolaşıma girerek toplumsal gerçekliği inşa etmektedir. Habercilerin eylemleri ve bu eylemlerin ardındaki sistematik yapı, adına haber denilen ve toplumsal gerçekliği inşa eden bilgi türünü ortaya çıkarmaktadır. Bu inşa süreci, tek tek bireylerin değil toplumsal çoğulluğun ürünüdür (Dursun, 2004:43).

Medyanın gerçekliği imal ettiği görüşünü savunan bir diğer iletişim araştırmacısı Todd Gitlin'dır. Gitlin, *The Whole World Is Watching: Mess Media ın the Making and Unmaking of the New Left* isimli çalışmasında kendisinin de dahil olduğu ABD'deki SDS (Students for a Democratic Society) isimli öğrenci hareketinin 1960'lı yıllarda medyadaki tasviri ve hareketin kendisi arasındaki farka odaklanmaktadır. Söz konusu bu farkın belirgin bir şekilde ortada olması nedeniyle Gitlin, medyanın gerçeğin aynası olduğu argümanını tartışmaya açarak medya ve ideoloji ilişkisine dikkat çekmiş, ekonomik ve siyasi çıkarların haber üretim sürecindeki etkilerine değinmiştir.

Çerçeveleme kavramını Tuchman'a da değinerek ele alan Gitlin'a göre medya çerçevesi, doğrudan deneyimlediğimizin ötesindeki dünyayı doğal gösteren şeydir (Gitlin, 1980:6). Medya çerçeveleri, bir olayın kavranmasını, yorumlanmasını ve aktarılmasını sağlayan haber metinlerinin düzenlenmesinde rutin olarak kullanılan seçme, vurgulama ve dışarda bırakma kalıplarıdır (Gitlin, 1980:7). Çerçeveleme esasen hem bizler hem de gazeteciler için dünyayı organize etmeyi sağlamaktadır ve dolayısıyla kaçınılmazdır. Çerçeveleme, gazetecilere büyük miktarda bilgiyi hızlı bir şekilde organize etme ve sunma imkânı tanımaktadır. Gitlin, bu noktada çerçevelemenin kaçınılmazlığını vurgularken esas olarak mevcut çerçeveye/çerçeveleme ilkelerine dair sorulması gerekenlere değinmektedir. Gitlin'ın ifadeleriyle; *"...gazeteciliğe yönelik herhangi bir analitik yaklaşım şu soruları sormalıdır; Buradaki çerçeve nedir? Neden bu çerçeve de bir başkası değil? Farklı ortamlar (media) aracılığıyla aktarılan, farklı zaman ve mekanlarda meydana gelen olaylar aktarılırken kurulan çerçeveler hangi örüntüleri*

paylaşmaktadır? Habercilik kurumları bu düzenliliği nasıl organize etmektedir? Çerçeveleme daha büyük dünya için nasıl bir fark yaratmaktadır?" (Gitlin, 1980:7).

Gitlin, çalışmasında bu sorulara verilecek yanıtların ideolojiyle ilişkisini derinlikli bir şekilde ele almaktadır. Kitle iletişim araçlarının, ideolojinin biçimlenmesinde önemli bir güç olduğuna dikkat çekmektedir. Ona göre, kitle iletişim araçları toplumun durum tanımlarını şekillendiren bir söylem alanı yaratmakta ve böylesi bir ideolojik güç mevcut düzenin devam etmesi açısından merkezi bir konumda bulunmaktadır. Gitlin, medyayı hâkim ideolojiyi aktarmada uzmanlaşan kurumlardan biri olarak değerlendirilmektedir (Gitlin, 1980:9-10). Bir başka ifadeyle mevcut çerçeveleme ilkeleri egemen ekonomik ve siyasi çıkar gruplarının etkisi altındadır. Gazetecilik rutinlerine işlemiş olan bu yönelim statükonun devamlılığına katkı sunmaktadır.

Todd Gitlin, SDS harekenin içinde yer almış ve söz konusu dönemde bu harekete ilişkin medyada sunulan temsilleri incelemiştir. Bu kapsamda New York Times gazetesinde ve CBS News haber programında SDS ile ilgili yapılan haberleri ele almıştır. Gitlin, medyanın SDS'ye yaklaşımını 5 farklı dönemde incelemektedir. İlk olarak 1960-1965 arasındaki süreci değerlendiren Gitlin, bu süreçte medya ve hareketin birbirini görmediğini, hareketin medya açısından haber değeri taşımadığını, hareketinse kitlesel ve etkili bir hareket olmadığını ve buna ek olarak medyaya şüpheci yaklaştıklarını aktarır. Bu süreçte hareketin medyada yer almak gibi bir çabası söz konusu değildir (Gitlin, 1980:25). İkinci dönemde medya, hareketi keşfeder. Her ne kadar çok büyük haberler yapılmasa da medya SDS'ye daha olumlu yaklaşmakta, daha saygın haberler yapmaktadır. Hareket ise medyaya çok önemli bir rol biçmemekte, kendi basın bültenlerini ve haberlerini haftalık ve aylık olarak yayınlamaktadırlar (Gitlin, 1980:27). Üçüncü dönem olarak adlandırılan süreçte ise öğrencilerin savaş karşıtı gösterileri önemli bir haber olarak medyada yer almıştır. Vietnam Savaşı'na karşı büyük protestolar düzenlenmiş ve SDS bu süreçte odak noktası haline gelmiş ve hareket güçlenmiştir. Fakat

Gitlin, bu noktada temsil edilen hareketin hangi hareket olduğu sorusuna odaklanmaktadır. Gitlin'ın ifadeleriyle *"gözlemleyen gözlemlenenin pozisyonunu değiştirmiştir"* (Gitlin, 1980:27). Gitlin'in bu noktada dikkat çektiği esas konu medyanın olayları, olguları aktarırken belirli bir çerçeveye göre hareket ettiğidir. Çerçeveleme sürecinde olayların bazı unsurları vurgulanırken bazı unsurları dışarıda bırakılmaktadır. SDS ile ilgili medyada yer alan temsillerde olumsuz temalar öne çıkartılmış ve sürekli tekrarlanmıştır. Gitlin, bu çerçeveleme sürecinde ön plana çıkan bazı unsurları şöyle sıralamaktadır:

- Önemsizleştirme: Harekete katılanları dilini, giyim tarzlarını, yaşlarını ve amaçlarını küçümsemekte, onları önemsizleştirmektedir.
- Kutuplaştırma: Medya, karşı gösterileri vurgulamakta ve hareketi o dönem mevcut olan aşırı sağ ve neo-Nazi gruplarla eşdeğer tutarak onları da aşırıcılar olarak etiketlemektedir.
- Medya, hareketin kendi içindeki farklılıklarını vurgulamaktadır.
- Marjinalleştirme: Medya, göstericileri sapkın olarak göstermekte ve toplumun genelini temsil edemeyecek kadar küçük ve sıra dışı olduğunu vurgulayarak hareketi marjinalleştirmektedir.
- Medya, harekete katılanların sayısını küçümsemektedir
- Medya, hareketin etkinliğini küçümsemektedir.
- Medya, harekete dair haberlerinde resmi kaynaklara itibar etmektedir.
- Komünistlerin varlığını vurgulamaktadır.
- Viet-Kong bayrakları taşınmasını vurgulamaktadır.
- Hareketin 'barış yürüyüşü' gibi ifadelerini tırnak içinde vererek meşruluğunu tartışmaya açmaktadır.
- Son olarak medya, harekete karşı sağ muhalefete büyük ilgi göstermektedir (Gitlin, 1980:27-28).

Bu çerçeveleme mantığı, esasen çerçevelemenin kendisi, gerçekliğin inşasına yol açmaktadır. Çünkü gerçekliğin belli yönlerini seçip ön plana çıkarmak, belli yönlerini dışarda bırakmak gerçekliğe dair yeni bir kurgu yapmak, gerçekliği yeniden inşa etmek anlamına gelmektedir. Böylelikle medya gerçekliğe dair kimi imgeleri, anlamları belirli perspektiflerle, belirli kalıplara uygun bir şekilde çerçeveleyerek toplumsal gerçekliğin inşasında önemli bir rol oynamaktadır. Bir başka ifadeyle, çerçeveleme aracılığıyla gerçekliğin bazı yönlerini seçip ön plana çıkarmak durum tanımları yapmayı, neden sonuç ilişkileri kurmayı, ahlaki değerlendirmeler yapmayı beraberinde getirmekle beraber gerçekliğin nasıl algılanacağını etkilemektedir. Dolayısıyla bir gerçeklik kurgusu/inşası söz konusu olmaktadır.

Tarih boyunca çeşitli kitle iletişim araçları yakın ya da uzak çevremizi, deneyim alanımızda olanı veya olmayanı çeşitli temsillerle deneyimleme imkânı sunmuştur. Tanıklıklarımızın kısıtlı olması dolayısıyla dış dünya algımızda kısıtlı kalmaktadır. Medya bu noktada bu algımızı genişletecek potansiyeliyle karşımıza çıkmaktadır. Niceliksel ve niteliksel olarak medyanın günümüzde geldiği nokta göz önüne alındığında devasa bir temsil aygıtıyla karşılaşmaktayız. Kafamızı çevirdiğimiz her yerde her an bir imgeyle/imgeler yığınıyla karşılaşmaktayız. Adeta bir imge bombardımanına maruz kalmaktayız. Dolayısıyla dış dünyaya ilişkin algımız dolaylı da olsa genişlemektedir.

İmgelerin, dış dünyayı algılayış şeklimizi önemli ölçüde belirleyen imgelerin, gerçekle ilişkisini, gerçeği olduğu gibi yansıtma potansiyelini tartışırken Elizabeth ve Stuart Ewan, modern medyanın mevcut işleyişini Platon'un mağara alegorisine benzetmektedirler. Sırtı mağaranın girişine dönük olan insanlar duvara yansıyan gölgeler aracılığıyla dış dünyayı algılarlar. Dolayısıyla duvara yansıyan görüntülerden ibaret olan dış dünya algıları, dolaylı ve sınırlıdır. Bu gölgeler zamanla gerçeğin yerini almaktadır (Ewan, S. ve Ewan E., 1992: 189). Medya da tıpkı bu gölgeler gibi dış dünyaya dair imgeleri, görüntüleri yansıtmakta, dolaşıma sokmaktadır.

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren çok daha yoğun olmak suretiyle insanlar dış dünyayı medya imgeleri aracılığıyla deneyimlemekte ve algılamaktadır. Medya, evreni çeşitli yönleriyle görebileceğimiz güçlü bir mercek sunmaktadır. "*Gerçekliğin 'ikna edici bir yorumunu yapma yetisine"* sahip olan medya bu yetisini gelişen medya teknolojileriyle genişletmektedir (Ewan, S. ve Ewan E., 1992:192). Medya dünyayı, bir başka ifadeyle imgeyi, sürekli yeniden ve yeniden üreterek onun 'olguya' (fact) dönüşmesine yol açmaktadır. Bir başka ifadeyle, temsil varlığın, kurgu ise gerçeğin yerine geçmektedir.

Geleneksel veya modern medyanın az ya da çok gerçek dünyayla bağlantısı bulunmakta ve medya, gerçekliğe dair ikna edici gölgeler, yansımalar yaratma noktasında son derece yetkin bir noktada durmaktadır. Gölgelerinde yaşayan insanlar için bu gölgeler -çarpıtmalarıyla, varsayımlarıyla, önyargılarıyla ve kör noktalarıyla- gerçeğe dönüşmektedir (Lippmann, 1922; akt. Ewan, S. ve Ewan, E., 1992:193).

1.2. Medya ve İdeoloji

Medya ve gerçeklik tartışmaları beraberinde kaçınılmaz olarak medya ve ideoloji tartışmasını getirmektedir. Yukarıda değinildiği gibi medyanın gerçekliğin aynası olmadığı, gerçeği olduğu gibi yansıtmadığı, tersine medyanın gerçekliği imal ettiği, inşa ettiği görüşü çeşitli perspektiflerden savunulmaktadır. Medyanın gerçekliği inşa ederken nasıl bir gerçeklik kurduğu, bunu hangi saiklerle yaptığı, inşa edilen gerçekliğin kimin çıkarına hizmet ettiği sorularına yanıt ararken ideoloji kavramı karşımıza çıkmaktadır. Esasen gerçeklik söz konusu olduğunda ideoloji, temsil, anlam, söylem gibi kavramlar kaçınılmaz bazı uğrak noktalarındandır.

İdeoloji kavramı tanımlaması zor kavramlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. İlgili literatürde kavrama ilişkin çeşitli tanımlarla ve kuramlarla karşılaşmamız bunun

göstergelerinden biri olarak ele alınabilir. Öyle ki Eagleton *İdeoloji* isimli çalışmasının girişinde kavrama ilişkin 16 farklı tanıma yer vermektedir (Eagleton, 1996:18).

İdeoloji kavramı köken olarak Antik Yunanca'da 'eidos' ve 'logos' sözcüklerinin birleşimi olarak ortaya çıkmıştır ve 'fikirler bilimi' olarak Türkçeleştirilebiliriz (Online Etymology Dictionary, 2022). İdeoloji üzerine yapılan çalışmaların çoğu kavramın ilk olarak Fransız Devrimi'ni takip eden süreçte ortaya çıktığını vurgulasa da kavramın kökeninin çok daha eskilere dayandığını söylemek mümkündür (Çelik, 2005:28-29). Günümüzde yaygın olarak bilinen anlamlarıyla bir Aydınlanma dönemi kavramı olan ideoloji, ilk olarak Fransız Devrimi sonrasında kullanılmıştır. Kavram ilk olarak Aydınlanma düşünürlerinden Antoine Louis Claud Destutt de Tracy'nin metinlerinde karşımıza çıkmaktadır. Kavram, söz konusu dönemde Aydınlanma filozoflarınca fikirlerin ortaya çıkış süreçlerini inceleyen bilim dalı olarak ele alınmaktadır. Aydınlanma filozoflarının amacı rasyonel temellere dayanan bir toplum yaratmaktı. Bu ideali ise insan bilincini bilimsel yöntemlerle inceleyip çeşitli eğitici faaliyetlerle doğru düşünmeyi öğretmekle sağlayacaklarını savunmaktaydılar. Onlara göre fikirlerin ortaya çıkış süreçleri bilimsel olarak saptanabilir. Dolayısıyla insanları doğru düşünmeye itmenin de bir yolu bulunabilirdi. Çünkü fikirler, düşünceler tinsel değil fiziksel bir temele dayanmaktadır. Dolayısıyla bu açıdan ideoloji, zoolojinin bir dalı olarak değerlendirilmektedir (Eagletan, 1996:100-105; Mardin, 1992:20-24; Mclellan, 2005;6). Tracy, ideolojiye yönelik fikirlerini Terör Dönemi olarak adlandırılan dönemde tutukluyken geliştirir. Ona göre ideoloji, söz konusu döneme hakim olan akıldışılığın karşısına rasyonaliteyi inşa etme imkanları sunmaktaydı (Eagletan, 1996:103). Tracy ve çağdaşları dinin özellikle eğitim üzerindeki etkisini kırmak için Katolik Kilisesi'ne karşı mücadele yürütmekteydiler. Aydınlanma düşüncesini yaymakla görevlendirilen düşünürlerden biri olan Tracy, bu amaca hizmet etmek için kurulan kurumlardan *Institut de France*'ın başına getirilmiştir. Ona göre ideoloji, bilimlerin bilimi olup bütün diğer

bilimlerin temelini oluşturmaktadır. Çünkü bütün bilimler fikirlerden yola çıkmaktadır. Bilginin ve düşüncelerin doğuştan geldiği tezine karşı çıkan Tracy, zihnin, dolayısıyla bilincin fiziksel bir temeli oluğunu vurgulamaktadır. Bu bakımdan fikirlerimizin duyularımızdan kaynaklandığını savunan Tracy, fikirlerin ve düşüncelerin kökenine inerek daha ideal bir toplum düzenini yaratmanın yolunu açmak amacındaydı. Daha mutlu ve refah bir toplum inşa etmenin yolunu açacak olan ideolojidir. Bu amaca erişmek için her şeyden önce insan incelikli bir şekilde incelenmelidir. İdeoloji tinsel olanı etkisiz kılacak ve akla dayalı bir toplumun temelini atmayı sağlayacak olan bilimdir (Mclellan, 2005:6; Eagleton, 1996:100-103). Bir başka ifadeyle Tracy, *"düşüncelerin doğal kökenini araştırmak, yanılsamaları ve yanılgıları açığa çıkararak toplum hakkındaki doğruları toplumsal reformların hizmetine sunmak"* amacındaydı (Çelik, 2005:28). İdeoloji ise bu işlevi görecek olan bilim dalı olarak tasarlanmıştır.

İdeoloji kavramı ortaya çıktığı dönemden günümüze değin anlam değişikliklerine uğramış, olumlu ve olumsuz çağrışımlar uyandırmıştır. İlk çıktığı dönemlerde Tracy ve çağdaşlarının yaklaşımları ışığında ilerlemeci, aydınlanmacı, seküler bir çağrışıma sahip olan kavram daha sonraları pejoratif bir kavram olarak algılanmıştır. Öncelikle Tracy ile çağdaş olan Napolyon'un ideologlara yönelik olumsuz eleştiriler getirmesi sonucunda ideoloji kavramına negatif bir anlam yüklenmiştir. Napolyon, başlangıçta ideologlarla iyi ilişkiler geliştirmiş, onların desteğini sağlamıştır. Devrim sonrası toplumun yeniden inşa edilmesi konusunda ideologları görevlendirmiş, özellikle aydınlanma düşüncelerine dayalı bir eğitim sistemi geliştirmelerini istemiştir. Fakat sonraları iktidarını güçlendirmek için özellikle dini kurumlara verdiği tavizler ideologları rahatsız etmiş ve böylece ideologları karşısında bulmuştur. Özellikle dini kurumlara eğitim verme imkanını yeniden tanıması ideologlarca tepkiyle karşılanmıştır. Böylece Napolyon ideolojiyi ve ideologları mevcut düzeni tehlikeye sokan, yıkıcı bir tehdit olarak görmüştür. Bu terimleri aşağılayıcı bir nitelikle kullanmaya başlamıştır. Böylelikle süreç içerisinde ideolojiye

yönelik negatif bir algı oluşmuştur. İlk başlarda özellikle orta sınıf üzerinde etkileri olduğu için desteklerini almak istediği ideologlarla iktidarı ele geçirdikten sonra karşı karşıya gelen Napolyon, ideologları ve ideolojiyi toplumdaki çarpıklıkların, sorunların kaynağı olarak göstermiştir. İdeologları işe yaramaz, hayalci, insanlara umutsuzluk aşılayan kişiler olarak göstermiştir. Böylelikle ideoloji kavramı ilk pejoratif anlamını yüklenmiştir (Çelik, 2005:33-37; Eagletan, 1996:100-105; Mardin, 1992:20-24).

Kapitalist toplumsal yapının eleştirisi söz konusu olduğunda ideoloji oldukça önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. İdeoloji kavramının olgunlaştığı, önemli gelişmeler gösterdiği asıl alan ise Marksizm'dir. Hatta öyle ki ideoloji Marksizm içinde gelişmiş bir kavram olarak değerlendirilebilir. Marksist literatürde geniş bir yer kaplayan ideoloji kavramı başta Marx'ın kendisi olmak üzere birçok Marksizm yorumcusunun üzerine çeşitli yaklaşımlar geliştirdiği kavramlardan biridir. Marx'ın ideoloji üzerine görüşleri takip edildiğinde *Alman İdeolojisi*'nden başlayarak kavramın süreç içerisinde değişimlere uğradığı, anlamının farklılaştığı gözlemlenmektedir. *Alman İdeolojisi*'nde bile Marx'ın ideoloji kavramına ilişkin yaklaşımında farklılıklar söz konusu olmaktadır. Fakat esas olarak Marx'ın ideoloji kuramına katkısı "*düşünce ve bilincin oluşumu üzerine yürütülen tartışmaları psikolojik açıklamalardan uzaklaştırıp toplumsal koşulların belirleyiciliği noktasına taşımasıdır"* (Bulut, 2011:189).

Marx, ideolojiyi negatif bir kavram olarak ele almıştır. Fikirleri Tracy ile belirli noktalarda örtüşse de Marx ideolojiye daha çok Napolyon'un perspektifinden yaklaşmış, kavramı eleştirel yönüyle ele almıştır. Marx'ın ideolojiyi negatif bir kavram olarak ele almasının nedenlerinden biri ideolojiyi materyalizmin karşıtı olan idealizmle ilişkilendirmesidir, ki materyalizm 'doğru bir dünya görüşünün' temelini teşkil etmektedir. Bir diğer neden ise ideolojiyi toplumdaki çarpıklıkların, çelişkilerin nedeni olarak görmesidir (Mclellan, 2005:11).

Marx ve Engels'in beraber kaleme aldığı *Alman İdeolojisi* adlı çalışmada kavrama ilişkin farklı açıklamalar, farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Bunlardan biri, Engels'in ifade ediş şekliyle, ideolojinin yanlış bilinç olduğudur. Söz konusu çalışmada Marx ve Engels Alman İdealist düşünürleri, özellikle Hegel'i eleştirmiştir. Alman İdealistler, bilincin maddi gerçeklikten önce geldiğini, maddi gerçekliği belirleyen şeyin bilinç olduğunu savunurlar. Alman İdealistler bilinci maddi pratikten, toplumsal etkinlikten ayrı tutarak tarihsizleştirmiş ve dolayısıyla doğallaştırmıştır (Eagleton, 1996:109). Marx ve Engels ise bu yaklaşımı tersine çevirerek bilincin maddi pratiklerden kaynaklandığını savunurlar. Onlara göre bilinç, toplumsal koşullarda, tarihsel olarak belirlenmektedir. Dışsal, maddi gerçeklikler bilinci şekillendirerek fikirlerin, düşüncelerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. *"…Yaşamı belirleyen bilinç değildir, tersine, bilinci belirleyen yaşamdır.*" (Marx ve Engels, 2013:35). Bu bakımdan ideoloji de maddi pratiklerden kaynaklanmaktadır. Bu bakış açısına göre insanların maddi ihtiyaçlarını karşılama şekilleri sosyal ve ekonomik ilişkileri belirleyen temel unsurdur. İnsan, maddi ihtiyaçlarını karşılamak için doğayı emek süreciyle dönüştürmektedir. Dolayısıyla ideoloji de bu emek sürecinden, bir başka ifadeyle maddi pratikten yola çıkarak açıklanabilir (Mclellan, 2005:13-14). Bir başka ifadeyle bilincin, düşüncenin üretimi insanların maddi yaşam koşullarıyla doğrudan ilişkilidir. İnsanların gerçek yaşam koşulları düşünme şekillerini, bilinçlerini şekillendirmektedir. Her ne kadar düşüncelerinin üreticisi insanın kendisi olsa da, insan bu noktada aktif rol alsa da insanların düşünceleri, fikirleri içinde bulundukları üretim ilişkilerinden bağımsız şekillenmez. *'Bireylerin hayatlarını ortaya koyuş tarzı, onların ne olduklarını da ortaya koyar. Dolayısıyla, onların ne oldukları üretimleriyle -ne ürettikleriyle olduğu kadar nasıl ürettikleriyle de- örtüşür. Bu nedenle, bireylerin ne oldukları, onların maddi üretim koşullarına bağlıdır'* (Marx ve Engels, 2013:30). Düşüncelerin, fikirlerin çarpık/hatalı olması bilincin kendisinden değil maddi gerçeklikten kaynaklanmaktadır. Söz konusu

emek sürecinin/maddi pratiklerin/ dışsal gerçekliğin çelişkili/çarpık yapısı yanılsamaya neden olmaktadır. Bir başka ifadeyle, yanlış bilinç maddi gerçekliğin çelişkili yapısından kaynaklanmaktadır. Bu gerçekliğe içkin olan çelişkiler, çarpıklıklar yok edilmeden yanlış bilinç de yok edilemez.

Marx, ideolojiye ilişkin yanlış bilinç yaklaşımını açıklamak için *camera obscura* metaforunu kullanmıştır. Bu benzetmeyle Marx, yanlış bilinç olarak ideolojinin, insanların ilişkilerinin *camera obscura'*daki gibi baş aşağı görünmesine neden olduğunu kastedilmektedir. Ona göre ideoloji, insanların dünyayı, kendilerini ve toplumsal ilişkilerini *camera* obscura'daki gibi ters göstermekte, dolayısıyla yanlış kavramalarına neden olmaktadır (Marx ve Engels, 2013: 34-35). Bir başka ifadeyle, Marx için ideoloji bir yanıltma işidir.

Diğer taraftan Marx için ideoloji, belirli sınıfların tahakkümü, güç, iktidar anlamına gelmektedir. Yönetici sınıflar tahakkümlerini kurmak için her zaman baskıcı yöntemlere başvurmazlar. Marx, *camera obscura* benzetmesiyle yönetici sınıfların toplumun rızasını üretmek ve eylemlerini meşrulaştırmak için toplumu maniple ettiğini, *camera obscura'*daki gibi gerçekleri baş aşağı çevirerek yanlış bilince yol açtığını vurgulamaktadır. İdeoloji, sınıflı toplumlarda var olan çelişkileri, çarpıklıkları meşrulaştırıcı bir işleve sahiptir. İdeoloji, insanları maniple eden, mevcut ilişkilerini baş aşağı gösteren, yani insanları yanıltmak üzere kullanılan bir yapıdır. Bir başka ifadeyle ideoloji, egemen sınıfların çıkarlarını dile getiren, bu yapının yeniden üretilmesini sağlayan fikirler olarak tanımlanabilmektedir (Dursun, 2001:24-25). Fakat Marx için burjuva ideolojisi, ezilen sınıfları aldatmak için incelikle tasarlanmış bir kötülük değildir. İdeoloji, eşitsiz ilişkilerin hakim olduğu piyasa ilişkileri içerisinde üretilmektedir. Kapitalist ideolojinin yeniden üretilmesini sağlayan ise piyasanın yarattığı sahte özgürlük ve eşitlik algısıdır (Larrain, 1995. akt. Dursun, 2001:25).

Bunlara ek olarak her düşüncenin ideoloji olarak kabul edilemeyeceği gerçeğinden hareket edersek Mclellan bu durumu şu ifadelerle açıklamaktadır; *"düşünceleri ideolojiye dönüştüren şey, bu düşüncelerle, emek sürecini karakterize eden toplumsal ve ekonomik ilişkilerin çelişkili doğası arasındaki bağdır*." (Mclellan, 2005:13). Yani esasen çıkar çatışmasının hakim olduğu bir toplumsal yapı söz konusudur ve söz konusu toplumsal yapıda eşitsiz ilişkiler hakimdir. Egemen sınıflar ise çıkarlarını korumak için bu eşitsizliği perdeleyerek insanları toplumda çatışmanın değil uyumun var olduğuna inandırmaya çalışırlar. Marx, bu noktada ideolojiyi egemen sınıfların tahakkümüyle özdeşleştirmektedir. Ona göre, eşitsiz ilişkileri perdeleyen fikirler ideolojiktir. Marx, söz konusu durumu şu sözlerle ifade etmektedir; '*Egemen sınıfın düşünceleri, her çağda egemen düşüncelerdir: Yani toplumun maddi egemen gücü olan sınıf, aynı zamanda egemen fikri güçtür. Maddi üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf, bu sayede aynı zamanda zihinsel üretim araçlarının da üzerinde denetim kurar; böylelikle zihinsel üretim araçlarından yoksun olanların düşüncelerini de genel olarak, kendine tabi kılar*.' (Marx ve Engels, 2013: 52).

Marx, *Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı* isimli çalışmasında ise ideolojiye farklı bir noktadan yaklaşarak ideolojiyi yalnızca egemen sınıflar temelinde ele almaz. Toplumun tüm kesimlerini kapsayan bu yaklaşıma göre ideoloji, fikirler düzeyinde yürütülen sınıf mücadelesi anlamına gelmektedir (Eagleton, 1993:121).

Marx'ın olgunluk dönemi eserleri de ele alındığında ideolojiye ilişkin yaklaşımları özetle şöyle sıralanmaktadır; 1. İdeoloji, insanın içinde bulunduğu toplumsal ilişkilere dair sahip olduğu yanlış bilinçtir. 2. İdeoloji, insanın maddi pratiklerinin yarattığı üretim ilişkilerinin çarpık, eşitsiz yapısını gizleyen fikirlerdir. 3. İdeoloji, egemen sınıfların çıkarlarını savunan ve varlığını sürdürmesini sağlayan, toplumsal gerçeklikle bağları kopartılmış fikirleridir. 4. İdeoloji, meta fetişizmden kaynaklı, toplumsal yaşamın şeyleştirilmesidir (Eagleton, 1996:99-127).

İdeoloji kavramı sonraki süreçlerde olumlu bir kavram olarak algılanmaya başlanmıştır. Özellikle Marx'tan sonraki dönemlerde -Lenin'le beraber 20.yüzyıl Marksistleri- ideoloji, bütün sınıfların kendine özgü dünya görüşü, politik fikirleri, bakış açıları olarak ele alınmaya başlanmıştır. Özellikle Lenin'in müdahalesiyle ideoloji, pozitif yönde anlam değiştirmiş ve farklı sınıfların çıkarlarını ortaya koyan kuramsal bir mücadele alanına dönüşmüştür. Lenin Marksizm'in de bir ideoloji olduğunu vurgulamış, bilimsel sosyalizmi işçi sınıfının ideolojisi olarak değerlendirmiştir (Bulut, 2011:193).

İdeoloji kavramı, Marksist düşünürlerin özellikle üzerinde durduğu bir kavram olmayı sürdürmüştür. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından bu yana ideoloji önemle üzerinde durulan, farklı perspektiflerden ele alınan bir kavram olagelmiştir. Bunun altında yatan neden ise Klasik Marksizm'in kapitalist yapıyı ele alırken kültürel ve ideolojik olanı gereğince irdelememiş olması eleştirisidir. Klasik Marksizm kapitalist devleti çözümlerken ekonomik indirgemeci bir tutum içinde olmakla eleştirilmektedir. Bu süreçte kapitalist sistemin girdiği krizlerden güçlenerek çıkması, Avrupa'daki sosyalist devrim girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlanması, buna karşın faşist devletlerin kurulması Marksizm'in kapitalizmin sonuna ilişkin öngörülerini haksız çıkarmış ve kapitalizmin kendini yeniden var edebilme mekanizmaları yeniden ve farklı boyutlarıyla ele alınmıştır. Bu bağlamda kurama yönelik yeni yaklaşımlar gelişmiştir. Kapitalizmin şiddete, baskıya başvurmaksızın toplumun rızasını nasıl kazandığı, ideolojik ve kültürel alanda nasıl olup da kendini şaşmaz bir şekilde yeniden ürettiği anlaşılmaya çalışılmıştır. Bir başka ifadeyle, kapitalizmin üretim şeklinin neden olduğu çelişkilerden ziyade tüm çelişkilerine ve çatışmalarına rağmen onun krize girmesine ve dolayısıyla yok olmasına engel olan ideolojik ve kültürel düzeyler daha incelikli bir şekilde ele alınmıştır (Üşür, 1997:25).

Marksist ideoloji kavrayışını geliştiren, bir başka boyuta taşıyan, belki de yeniden şekillendiren düşünürlerden biri Antonio Gramsci'dir. Gramsci geliştirdiği kuramıyla

ileri kapitalist toplumlarda iktidarların baskı ve şiddete gereksinim duymadan nasıl kendilerini var edebildiklerinin anlaşılmasına olanak sağlamıştır. Bu bakımdan kapitalist devlet var olabilmek için zor ve şiddet yerine toplumun onayına ihtiyaç duymaktadır. Bunu sağlayan esas düzeylerden biri ise ideolojidir (Üşür, 1997:28). Gramsci, ideoloji kavramı yerine çoğunlukla *dünya görüşü, düşünce sistemleri, felsefeler* gibi kavramları kullanmaktadır (Hall, Lumley ve Mclennan, 1985:5). Gramsci kimi noktalarda Marx'ın ideoloji kavrayışını paylaşmaktadır. Özellikle egemen sınıfın kendini doğal ve evrensel olarak sunduğu görüşünü paylaşmaktadır. Fakat Gramsci'nin Marx'dan esas olarak ayrıldığı nokta ideolojiyi ekonomik düzeydeki ilişkilerin basit bir yansıması olarak görmemesidir. O, egemen sınıfın ideolojisinin sadece egemen sınıftan/yönetici sınıftan kaynaklanmadığını, egemen ideolojinin hem yönetenlerce hem de yönetilenlerce özümsendiğini ve inşasına katkı sunulduğunu vurgular (Hall, Lumley ve Mclennan, 1985:11).

Gramsci'nin kuramında esasen öne çıkan kavram ideolojiden ziyade hegemonyadır. Ona göre hegemonya ideolojik olanı kapsar; fakat sadece ideolojiye indirgenemeyecek bir kavramdır. Gramsci hegemonya kavramını sınıflar arası ve sınıf içi ilişkileri vurgulamak için kullanmaktadır (Hall, Lumley ve Mclennan, 1985:12). Gramsci'ye göre hegemonya, bir grubun/sınıfın kendi hakimiyetini sağlamak için yönettiği grupların rızasını kazanma biçimleridir. Burada hegemonya hem baskıyı hem de rızayı kapsamasına rağmen, toplumun/yönetilenlerin rızasını kazanmak esas meseledir. Hegemonyanın ideolojiden temel farkı da bu noktada ortaya çıkmaktadır. İdeoloji baskıyla dayatılabilirken hegemonya rızaya dayalıdır. Ancak rızanın inşa edilmesinin öncelikli olarak tercih edilmesi baskı ve şiddetin bu toplumsal yapılarda devre dışı kaldığı anlamına gelmemektedir. Gramsci'nin tahakküm olarak adlandırdığı devletin baskı ve şiddet uygulama gücü ve yetkisi mutlaka varlığını sürdürmektedir. Fakat rızanın üretimi her zaman ön plandadır. Gramsci bu noktada sivil toplum ve devlet

arasında bir ayrıma gider. Devlet, baskı ve şiddete dayalı iktidarla ilişkilendirilirken sivil toplum onaya dayalı hegemonyaya karşılık gelir. Bir toplumsal yapıda okul, aile, din, ordu, medya gibi sivil toplum kurumları toplumu denetlemeyi sağlayan, toplumu egemen iktidara bağlayan, rızanın inşa edilmesini mümkün kılan hegemonik aygıtlardır. Dolayısıyla hegemonya açısından sivil toplum kurumları çok daha önemli bir yere sahiptir. Bu bakımdan Gramsci'ye göre hegemonya bir toplumsal grubun/sınıfın kendi varlığını sürdürebilmek için kendi dünya görüşünü toplumun her kurumuna yayarak, kendi çıkarlarını toplumun tamamının çıkarlarıymış gibi sunarak ve çeşitli aygıtlar ve kurumlarla yönetilenlerin rızasını kazanarak entelektüel, siyasi, ahlaki ve kültürel alanlarda egemenliğini kurması demektir (Eagleton, 1996:162-168). Bir başka ifadeyle, egemen iktidar kendi hakikat anlayışını sivil toplum kurumları aracılığıyla toplumun tamamına yayıp bir ortak kanı veya uzlaşı sağlayarak hegemonyasını kurmaktadır. Dolayısıyla hegemonya yalnızca siyasal düzeyde ortaya çıkmamaktadır. Toplumsal yaşamın her düzeyine -alışkanlıklara, geleneklere, ahlaka vb.- sirayet etmektedir.

Kapitalist sistemin baskı ve şiddeti öncelemeden kendini yeniden üretebilmesini sağlayan ideolojik süreçlere odaklanan bir diğer düşünür Louis Althusser'dir. O da Gramsci gibi ideoloji ve iktidar arasında varsaydığı ilişkiyi analiz etmeye çalışmaktadır. Marx'ın bir toplumsal sistemin devamlılığını sağlayabilmek için mevcut üretim koşullarını yeniden üretmek zorunda olduğu teorisini benimsemiş olan Althusser, bir toplumsal yapının var olabilmek için üretmenin yanı sıra üretim koşullarını da yeniden üretmek zorunda olduğunu vurgulamaktadır (Althusser, 2000:18). Bir başka ifadeyle, kapitalist toplumsal formasyonun kendini yeniden üretmesi, üretim araçlarını ve üretim ilişkilerini/emek gücünü yeniden üretmesine bağımlıdır. Althusser, özellikle emek gücünün yeniden üretiminin üretimin dışında, kapitalist eğitim kurumlarında veya benzer diğer kurumlarda sağlandığını ifade etmektedir. Ona göre okullarda egemen sınıfın düzenine, kurallarına saygı duymak, bunlara boyun eğmek öğretilmektedir. Yani temelde

sistemi besleyen değerler, bir başka ifadeyle egemen ideolojiye boyun eğme öğretilmektedir (Althusser, 2000:22-23).

Althusser bu noktada sistemin kendini yeniden üretmesini *"ideolojik ikna"* sürecine dayandırmaktadır. Ona göre ideolojinin temel işlevi toplumsal yapıdaki bütünlüğü yeniden üretmesidir (Üşür, 1997:41). Althusser, kapitalist toplumsal yapıyı oluşturan bileşenlerin -ekonomik, ideolojik, politik- her birinin görece özerk olduğunu belirtir. Ekonomik düzeyin toplumsal düzeni şekillendiren tek unsur olmadığına dikkat çekerken nihai olarak esas belirleyicinin ekonomik düzey olduğunu kabul etmektedir. İdeoloji ise sitemin yeniden üretilmesini sağlayan üst yapıya ait düzeydir (Dursun, 2001:28).

Althusser bu noktada Devletin Baskı Aygıtları ve Devletin İdeolojik Aygıtları formülasyonunu ortaya koymaktadır. Egemen sınıfın iktidarını kurarken bu aygıtlardan nasıl yararlandığını, bu aygıtların nasıl çalıştığını analiz etmektedir. Klasik Marksizm'in devlet tanımını kabul eden Althusser'e göre devlet, *'yönetici sınıfların artık değerin zorla elde edilmesi sürecine boyun eğmesi için işçi sınıfı üzerindeki egemenliklerini güven altına almalarını sağlayan bir baskı "makinası"dır.'* (Althusser, 2000:27). Baskı Aygıtları hapishaneler, ordu, polis, hükümet gibi kurumlara karşılık gelmektedir. Baskı aygıtlarının temel işlevi mevcut üretim ilişkilerinde süregiden sömürü ilişkilerini zor ve şiddeti kullanarak sürdürmek olarak saptanabilir. Buna karşılık Devletin İdeolojik Aygıtları aile, okul, din, hukuk, medya gibi bilişsel, düşünsel süreçlere etki eden kurumları içermektedir. İşlevi ise mevcut sömürü ilişkilerini ideolojik aygıtları kullanarak toplumu ikna etme yoluyla sürdürmektir. Fakat Althusser, devletin tüm aygıtlarının esasen hem zoru hem de ideolojiyi içerdiğini vurgulamaktadır. Baskı aygıtları zor ve şiddeti öncelese de egemen ideolojiye dayalıdır ve onu kullanır. Baskı aygıtları, ideolojik aygıtların işleyiş koşullarını yaratmaktadır. Bununla beraber ideolojik aygıtlar, ideolojiyi

öncelemekle beraber baskı ve şiddetten tümüyle muaf değildir. Okuldaki disiplin cezaları, aile içi şiddet söz konusu durumu açıklayıcı örneklerdendir (Althusser, 2000:33-39).

Althusser'in ideoloji kavrayışında öne çıkan yaklaşımlardan biri ideolojiyi bireylerin gerçeklikle ilişkilerinin bir temsili olarak görmesidir. Ona göre ideoloji, "*insanların içinde yaşadıkları gerçek ilişkilerle hayali ilişkilerini temsil eder"* (Althusser, 2000:54). Yani ideoloji bireylerin gerçeklikle kurdukları ilişkiyi, dışsal gerçekliği algılama ve yaşama biçimini temsil etmektedir. Dolayısıyla ideoloji, gerçeğin doğrudan yansımasından ziyade insanların onu hayal etme şeklidir (Üşür, 1997:47-48).

Diğer taraftan öne çıkan bir diğer yaklaşım özne kuramıdır. Althusser'e göre ideoloji özneler aracılığıyla var olabilir ve özneler için vardır. Özneyi ideolojinin esas unsuru -kendi ifadesiyle *Kurucu Kategori*- olarak gören Althusser, ideolojinin bireyleri özneye dönüştürme fonksiyonuna sahip olduğunu vurgulamaktadır. Bireylerin doğal olarak ideolojik özneler olduğunu ifade eden Althusser'e göre insan, *"doğası gereği ideolojik bir hayvandır"* (Althusser, 2000:61). Birey, içinde yaşadığı toplumsal koşullar içinde şekillenir. Yani üretim ilişkileri ve bununla birlikte ortaya çıkan maddi pratikler bireyi şekillendirmektedir. Althusser bu noktada ideolojinin bireylere özne olarak seslendiği tezini ortaya atar. Bireylere işçi, patron, kadın, anne vb. şekillerde seslenme bireyi özneleştirmekte ve bireyin kendini, toplum içindeki varoluş şeklini fark etmesini sağlamaktadır (Althusser, 2000:62-63). Bu *seslenme/adlandırma* insanlara anlamlar ve görevler yüklemektedir. Böylelikle ideolojik öznelere dönüşen bireyler, kendilerine yüklenen görevler ve anlamlar doğrultusunda hareket ederek sistemin yeniden üretilme sürecinde rol almış olurlar. "*Seslenilen olarak kendimizi fark edişimiz ve iletişime yanıt verişimiz içinde bizler kendi toplumsal ve ideolojik inşamıza katılırız.*" (Fiske, 1990; akt. Dursun, 2001:29).

Althusser, Marx'ın da bu konudaki yaklaşımını benimseyerek bilim ile ideoloji arasında keskin bir ayrım yapmaktadır. Ona göre bilim doğrulukla özdeşken, ideoloji tam

tersine yanılgıyla özdeştir. Bilim, ideolojiden ayrı olarak kendi içinde bir işleyişi olan bir alandır. İdeoloji ise insanların içinde bulundukları gerçeklikle kurdukları imgesel ilişkiyi işaret etmektedir. Bir başka ifadeyle kuramsal olmaktan ziyade gerçeklikle kurulan imgesel bağdır. Althusser, bilim ile ideolojiyi epistemolojik olarak birbirinden ayırmaktadır. (Eagleton, 1996:195-197).

Fransız düşünür Michel Foucault ise ideoloji kavramına mesafeli yaklaşmaktadır. Onun yerine söylem kavramını tercih eden düşünür, söylem kuramını oluştururken Marksizm'den ve ideoloji kavramından oldukça etkilenmiştir. Buna karşın ideoloji kavramını kullanmayı sakıncalı bulmaktadır. Foucault, ideoloji kavramına mesafeli yaklaşmasını üç nedene dayandırmaktadır. İlk olarak; ideoloji kavramının hakikatle-doğrulukla kurduğu ilişkiyi sorunlu bulmaktadır. İkinci olarak; ideoloji kavramının belli bir tür özneyi işaret etmesini neden olarak göstermektedir. Son olarak ise ideolojinin ekonomik veya maddi dışsal bir belirleyici karşısında ikincil konumda kalmasını işaret etmektedir (Foucault, 2011:69). Öncelikle Foucault Marksist kuramla beraber Althusser'in bilim ve ideoloji ayrımına eleştiri getirerek, ideolojinin doğruluğun karşıtı olarak tanımlanmasına itiraz etmektedir. Yanlış bilinç ya da yanılgı olarak ideoloji ile doğruluk arasına net bir çizgi çizilmektedir. Fakat ona göre bilimsel-kuramsal bilgi ideolojiden ayrı değerlendirilemez. Bilimin kendini doğru, gerçekliği kavrayan olarak sunması da söylem içinde mümkün olmaktadır. Diğer taraftan özneye ilişkin olarak ise ideolojinin hümanist bir özne kavrayışına sahip olduğuna işaret eder. İdeoloji kavramında özne, kendi sınıfsal gereksinimleri çerçevesinde ideoloji üretir. Fakat söylem kavramında özne, söylemsel pratiklerle, söylem içinde üretilir. Son olarak da ideolojinin ikincil ve belirlenen olmasına işaret eder. İdeoloji tanımlanırken onu belirleyen temel bir yapının da tanımlanması gerekmektedir (Üşür, 1997:104-106). İlerleyen bölümlerde Foucault'nun söylem kuramına detaylı bir şekilde değinilecektir.

İdeoloji ve söylem kavramlarının beraber kullanılmasına mesafeli yaklaşan diğer post-Marksçı kuramcılar Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe'dir. Kuramsal yaklaşımlarını geliştirirken Gramsci'den ve onun hegemonya kavramsallaştırmasından yararlanmışlardır. *Hegemonya ve Sosyalist Strateji* isimli çalışmalarında toplumsal yapıdaki merkezsizliğe vurgu yapan düşünürler, toplumda bütünlüğün mümkün olmadığını, bunun ancak ve ancak söylem aracılığıyla, yalnızca bir süreliğine sağlanabileceğini savunurlar. Bu, söylemin dikişleme ve eklemleme işlevleriyle mümkün olmaktadır. Onlara göre toplumu sınıflara ayıran genel geçer evrensel ilkeler yoktur. Bunlar, söylemsel pratiklerle üretilir. Bir başka ifadeyle Klasik Marksizmin savunduğu gibi üretim ilişkilerinin toplumu sınıflara böldüğü savına itiraz ederler. Onlara göre işçi sınıfı da burjuva sınıfı da toplumda var olan diğer gruplardan, kimliklerden yalnızca bazılarıdır. Dolayısıyla herhangi bir kimlik anlamı tek başına kendinde sabitleyemez. Bu anlam söylemsel pratiklerle üretilmekle beraber yalnızca bir süreliğine sabitlenir. Bu bakımdan onların kuramsal yaklaşımına göre söylem, esasen anlamın bir süreliğine zapt edilmesi mücadelesinden başka bir şey değildir. Bu yaklaşıma göre her toplumsal grup/sınıf kendi hakikatini mutlak bir hakikatmişçesine söylem içinde kurar (Laclau ve Mouffe, 2012: 214-225).

Gramsci ve Althusser'in ideolojiye dair geliştirdikleri yeni yaklaşımlar, medya ve ideoloji ilişkisine bakış açıları kendilerinden sonra yeni yaklaşımların gelişmesine zemin hazırlamıştır. Eleştirel yaklaşımlar Klasik Marksizmin yeterince üzerinde durmadığı özne, dil, ideoloji, söylem gibi kavramları ön plana çıkarmış, medya metinleri ve formatları üzerinde durmaya başlamıştır. Bu metinlerde anlamın nasıl kurulduğu, ideolojinin nasıl ortaya çıktığı, bu metinler aracılığıyla egemen ideolojinin nasıl yeniden üretildiği analiz edilmeye çalışılmıştır.

1.3. Dil, İdeoloji ve Anlamın İnşası

Dilin temel işlevi ele alındığında akla gelen ilk tanım, düşünceleri aktarmaya yarayan bir araç olduğudur. Fakat düşünce tarihi boyunca dilin yalnızca iletileri aktaran bir araç olmadığı, toplumsal yapı içinde çeşitli işlevleri yerine getirdiği tartışılmış, bu çerçevede çeşitli kuramlar, yaklaşımlar geliştirilmiştir. Yapısalcı dilbilimin kurucusu kabul edilen Ferdinand De Saussure dili tanımlarken dil yetisinin bireysel ve toplumsal yönlerine dikkat çeker. Bu iki öğe dil yetisinin olmazsa olmaz iki unsurudur. Saussure yaptığı ayrımda dil yetisinin toplumsal olan unsurunu *dil (langue)* olarak ele almaktadır. Ona göre dil (langue), toplumun tamamının üzerinde uzlaştığı bir sözleşme, toplumsal bir kurumdur. Bir başka ifadeyle dil, sözleşmeye dayanır, bireyin dışındadır. Bu noktada dil, uzlaşıya dayalı toplumsal bir kurum olduğu için bireyler dili değiştiremezler. O sadece *"bireylerin belleklerine aktardıkları bir üründür"* (Saussure, 1998:43). Diğer taraftan *söz* (parole) ise dil yetisinin bireysel unsurudur. Bireyin denetimi altında olan söz, dilin bireysel edimi olarak ele alınmıştır. Bir başka ifadeyle söz (parole), bireyin dili kullanma şeklidir. Kişinin düşüncelerini aktarmak için dil dizgesini kullanmada gösterdiği özgünlüktür. Yani dil, belirli bir sistematiği ve kuralları olan, üzerinde uzlaşılmış bir yapıyken söz, bireyin dili icra etme şeklidir (Saussure, 1998:43-44).

Saussure, diğer kurumlardan farklı olduğunu vurgulayarak dilin de toplumsal bir kurum olduğunu ifade eder. Ona göre dil, göstergeler dizgesinden oluşmaktadır. Saussure, *Genel Dilbilim Dersleri*'nde göstergebilimden *'gelecekte kurulması gerekli olan bilim'* olarak söz eder ve dilbilimin de göstergebilimin kapsamına girdiğini, bu bilimin yalnızca bir bölümünü oluşturduğunu ifade eder (Saussure, 1998:46). Dili göstergeler dizgesi olarak ele alan Saussure'e göre gösterge, gösterilen ve gösterenden oluşmaktadır. Yani zihnimizde var olan bir kavram (gösterilen) ile işitsel/görsel bir imgenin (gösteren) birleşimi göstergeyi oluşturmaktadır. Saussure göstergenin ilkelerini açıklarken değindiği ilk ilke göstergenin nedensizliğidir. Ona göre gösteren ile gösterilen

arasındaki ilişki nedensizdir. Bu ilişki, kültür içinde uzlaşımsal olarak kurulmaktadır (Saussure, 1998:111-112). Dolayısıyla dil, dış dünyayı, gerçekliği olduğu gibi yansıtmaz. Gösteren-gösterilen ilişkisinin kültürden kültüre, toplumdan topluma, çeşitli tarihsel anlarda değişiklik göstermesi anlamın sabitlenemez olduğunu göstermektedir. Bu yaklaşım söylem kuramlarının temelini atmıştır (Durna ve Kubilay, 2010:48). Saussure'ün gösterge kavramı dil-ideoloji-söylem ilişkisinde kilit bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dil-ideoloji-anlam ilişkisine odaklanan ilk isimlerden biri Rus dilbilimci Volosinov'dur. Volosinov anlamın göstergeye ait, onun bir işlevi olduğunu vurgulayarak anlamın dil içinde, dil aracılığıyla kurulduğuna dikkat çekmektedir. Herhangi bir gösterge olmadan anlamın kurulması mümkün değildir (Volosinov, 2001:72). Volosinov, aynı zamanda dil üzerinde sınıfsal bir mücadelenin var olduğu görüşünü öne atmıştır. Gösterge, sınıf mücadelesinin yürütüldüğü bir mecraya dönüşmüştür. Farklı toplumsal sınıflar göstergeleri denetleyerek kendi çıkarlarına olan anlamı üretme, onun üzerinde hakimiyet kurma çabasındadırlar. Bu sınıflar aynı dili kullanıyor olsalar dahi o dilde kurulacak anlamlara hakim olma mücadelesi süregelmektedir (Dursun, 2001:48)

Volosinov ideolojiyi de dil ekseninde ele almakta, ideoloji ve göstergenin ilişkiselliğini ortaya koymaktadır. Volosinov'un (2001:48) ifadeleriyle *"ideolojik bir ürün yalnızca gerçekliğin parçası değildir. O aynı zamanda başka bir gerçekliği temsil eder, yansıtır. İdeolojik olan her şey kendi dışındaki bir şeyi temsil eder. Yani bir göstergedir*." Bu noktada, ideoloji ve göstergenin birbiriyle zorunlu ilişkisine dikkat çeken Volosinov, ideolojinin de dil içinde kurulduğunu vurgulamaktadır. Dilin de bir göstergeler dizgesi olduğunu hatırlayacak olursak Volosinov, gösterge olmadan ideolojinin de var olamayacağını ifade etmektedir (Volosinov, 2001:48). Bir başka ifadeyle ideolojik olan, dil içinde göstergeler aracılığıyla üretilmektedir.

Dile yönelik önemli çalışmalar yapan düşünürlerden bir diğeri olan Roland Barthes, Saussure'ün gösterge kavramlarından faydalanmış ve göstergebilimi farklı bir açıdan ele almıştır. *Çağdaş Söylenler (Mythologies)* isimli çalışmasında Barthes, günlük yaşamımızda sürekli olarak karşımıza çıkan, hatta tarafınca kuşatıldığımız reklam, dergi, film gibi mitleri eleştirel olarak ele almaktadır. *Günümüzden Söylen* başlıklı bölümde ise bu mitlerin nasıl bir düzen oluşturduğunu dilbilim ve göstergebilim aracılığıyla çözümlemektedir. Bir başka ifadeyle mitler aracılığıyla ideolojinin dil içinde nasıl kurulduğunun çözümlemesini yapmaktadır. Barthes, dil ve mit arasında bir ayrım yapmaktadır. Miti bir söz olarak ele alır ve bunun sadece dilsel olmadığını vurgular. Ona göre mit, hem dilsel hem de görsel bir niteliğe sahip olabilir. Yazı, resim, heykel, reklam, film birer mit olabilir (Barthes, 2014:179).

Barthes, gösterge dizgelerinde -dilsel ya da dil dışı dizgelerde- anlamın iki düzeyden oluştuğunu vurgulamaktadır; düz anlam ve yan anlam. Düz anlam gösterge dizgesinin ilk, herkesçe kabul edilen doğal anlamıdır. Yan anlam ise göstergelere gizlenmiş ikincil anlamıdır. Barthes, bu ikincil anlamları mit olarak adlandırır. Bir başka ifadeyle mitler, anlamlandırmanın bir başka düzeyini ifade etmektedir. Dilsel dizgeden ayrı olarak mitin özel olduğunu, çünkü kendisinden önce gelen dilsel dizgenin devamı olduğunu vurgular. Bu bakımdan söylensel (mit) dizge ikincil bir göstergesel dizgedir (Barthes, 2014:183).

Barthes, dil ve ideoloji arasındaki ilişkiyi yan anlam üzerinden kurmaktadır. İdeoloji, yan anlamda ortaya çıkmaktadır. Metinlerde ideolojik olan/yan anlam açık seçik bir şekilde ortaya konmaz. Bu anlamlar, metinlere gizlenmiş olarak günlük hayatımızda sürekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Egemen sınıfın değerlerini meşrulaştıran, çıkarlarını koruyan ideoloji, yan anlamda kurulmakta ve yarattığı mitler aracılığıyla mevcut düzeni doğallaştırmakta ve ebedileştirmektedir. Bir başka ifadeyle Barthes,

çalışmasıyla mitlerin dil içinde nasıl kurulduğunu ve ideolojik işlevini ortaya koymaktadır (Barthes, 2014:179-194).

1.4. Eleştirel Söylem Çözümlemesi

Anlamın inşası, dil ve ideoloji arasındaki ilişki tartışılırken en önemli uğrak noktalarından biri söylem kavramıdır. Esasen bir dilbilim terimi olmasına karşın zamanla uğradığı anlam genişlemesi sonucunda söylem, çeşitli anlamlar ve kullanımlar kazanmıştır. Bununla beraber söylemin ne olduğu dilbilim çevrelerinde de çokça tartışılan bir konu olagelmiştir. Söylemin tek bir tanımını yapıp sınırlarını çizmek oldukça zordur. Söyleme ilişkin yapılabilecek tanımlardan biri söylemin*, ''uzamsal, zamansal ve kişiye bağlı değişkenler açısından oluşturulmuş dilsel veya dil dışı yapılar''* olarak ele alınmasıdır (Günay, 2013:26). Söylem, dilbilimci Saussure'ün parole/söz terimiyle de eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Bu noktada söylemle ilgili öne çıkan nokta, söylemin dilin bireysel edimi olduğudur. Bu kavramın medya çalışmaları açısından önemi ise toplumsal yapıda var olan güç-iktidarın ilişkilerinin kurulmasında medya metinlerinin işlevini açığa çıkarmaya imkan sağlamasından kaynaklanmaktadır (Dursun, 2001:46).

Söylem, içinde bulunduğumuz dönemi, toplumu, insanı, güç-iktidar ilişkilerini ve düşünme biçimlerini anlamak/çözümlemek için baş vurulan anahtar bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Temel olarak dil kullanımına/dil pratiğine karşılık gelen söylem kavramı belirli bir temele dayandırılamaz. Dil pratiği olmasına karşın sadece dilin sözcük, cümle, metin vb. öğelerinden ibaret değildir. Söylem ekonomi, kültür, siyaset gibi yaşamın birçok yönüyle ilişkilidir. O, dilin ulaştığı her yerde var olur (Sözen, 2017:17-24). Genel hatlarıyla tanımlanacak olursa söylem; "*ideoloji, bilgi, diyalog, anlatım, beyan tarzı, müzakere, güç ve gücün mübadelesiyle eyleme dönüşen dil pratiklerine ilişkin süreçlerdir"* (Sözen, 2017:18). Söylem kuramları, toplumda var olan iktidar ilişkilerinin dil ve anlamlandırma aracılığıyla nasıl kurulduğuna odaklanmaktadır.

Söylem kuramları esas olarak Saussure'ün dilbilimsel yaklaşımına dayanmaktadır. Yukarıda değinildiği gibi Saussure'ün yaklaşımına göre gerçek dünyayı olduğu gibi yansıtmayan dil, bir işaretler sistemidir ve bu sistemin unsurları olan gösteren ve gösterilen arasındaki ilişki nedensizdir, dolayısıyla toplumsal uzlaşıya dayanır. Bu nedensizlik ilkesi dilin, dolayısıyla anlamın sabit ve mutlak olmadığına, tarihsel ve toplumsal olarak değişebileceğine işaret etmektedir. Bu yaklaşım söylem teorilerinin temeli olarak kabul edilebilir (Hall, 1997:32-33). Buna ek olarak söylem kuramları, Wittgenstein, Strauss, Nietzsche, Gadamer gibi felsefecilerin, antropologların dile dair yaklaşımlarına dayamaktadır. Söz konusu düşünürlerin dile dair ortak tutumları dilin belirsizliğine işaret ediyor olmalarıdır. Bu yaklaşıma göre dil belirsizse sabit ve mutlak değildir. Dolayısıyla anlam ve söylem de sabit ve mutlak olamaz (Sözen, 2017:14).

Söylem kuramları söz konusu olduğunda ön plana çıkan ilk kuram Foucault'nun söylem kuramıdır. Foucault söylemi farklı katmanlarda, farklı boyutlarıyla ele aldığı için tek bir tanım yapmamaktadır. Öyle ki neredeyse dünyaya bir söylemmişçesine yaklaşmaktadır. (Canpolat, 2005:108). Foucault, insanı bilginin nesnesi olarak görür. Ona göre insanı bilgi nesnesi olarak kurmanın amacı insanın denetleyemediği alanlara hakim olmasını sağlamak, yabancılaşmalardan ve belirlenmelerden kurtulmaktır. Bir başka ifadeyle insanın özgürleşmesini sağlamak, onu *'...kendi varoluşunun öznesi'* yapmaktır (Foucault, 2011:106). Foucault bu noktada bilgi ve iktidar arasında bir ilişki kurarak kendi özne kavramsallaştırmasını geliştirmiştir. Bilgi ve iktidar kavramlarını beraber ele alan düşünür, bilginin iktidarı, iktidarınsa bilgiyi ürettiğini savunur. Foucaul, iktidarı yalnızca dolaylı/dolaysız baskı uygulayan, denetleyen siyasi bir güç olarak görmemektedir. Marksist iktidar kavrayışına karşı çıkan Foucault iktidarı, *"başkalarının iradesini kendi doğrultusuna çeken irade olarak"* tanımlarken Nietzsche'ye yakın durduğu söylenebilir (Canpolat, 2005:98).

Foucault'ya göre 18. yüzyılda gelişen yeni iktidar anlayışı kendinden önceki iktidar biçimleri gibi öldürme, yok etme gücüyle var olmaz. Biyo-iktidar olarak adlandırdığı yeni iktidar anlayışı, bedenler üzerindeki denetimini öldürerek değil çeşitli kurumlar aracılığıyla itaatkar bedenlere dönüştürerek sağlamaktadır. Biyo-iktidar kapitalizmin gelişmesinden bağımsız düşünülemez. Çünkü kapitalizm, bedenleri ve nüfus planlamalarını üretim süreçlerine uygun hale getirmek durumundadır (Foucault, 2007:103-104). Ona göre bu iktidar türü, baskı ve şiddetle yukarıdan dayatılmaz. Tersine mikro tekniklerle toplumsal yapının içinde üretilmektedir. Bu noktada bilgi ve iktidarın iç içe geçtiğine dikkat çeken Foucault, onların insan yaşamını denetlediğini ve dönüştürdüğünü vurgulamaktadır. Kendi ifadeleriyle yaşam, "*bilginin denetim ve iktidarın müdahale alanına kaymıştır"* (Foucault, 2007:105). Ona göre bilgi ve iktidar birbirinden ayrı düşünülemez.

Foucault'nun bilgi/iktidar kavrayışı, dil ve söyleme toplumsal yapıyı analiz etmede merkezi bir rol biçmektedir. Söz konusu iki kavram da dolaysız bir şekilde birbirini içermektedir. Bilgi iktidar üretirken, iktidar da kaçınılmaz olarak bilgi üretmektedir. Bilimsel bilgi insan bedenini ve davranışlarını kontrol etme gücüne sahiptir. Bunu da dil yoluyla gerçekleştirmektedir. "*Bilgi, dil yoluyla güce/iktidara önderlik eder*" (Lemert ve Gillian, 1982. akt. Sözen, 2017:61). Bilimsel bilgiyi de bir söylem olarak gören Foucault, bilimsel bilginin bilimsellik ve doğruluk iddiasını söylem içinde kurduğunu, böylece özneler üzerinde iktidar uyguladığını savunmaktadır. (Durna ve Kubilay, 2010:53).

Foucault bilgi, iktidar, ideoloji gibi kavramları kapsayacak bir söylem kuramı geliştirmiştir. Söylem iktidarın bir aracıyken bilgi, hakikat, güç alanlarını da düzenler. İktidar da bilgi de söylem içinde üretilmektedir (Canpolat, 2005:105-106).

Medya çalışmalarında sıklıkla karşımıza çıkan eleştirel söylem çözümlemesi (bundan sonra ESÇ), Foucault'nun iktidar kavramsallaştırmasından oldukça

yararlanmıştır. ESÇ, dilsel ya da kısmen dilsel bir şekil almış olan toplumsal ilişkileri analiz eder. Dili sosyal bir pratik olarak gören ESÇ, söylemsel olgulara ve onu çevreleyen yapı ve kurumlar arasındaki diyalektik ilişkiye odaklanır. Söylem, bir taraftan toplumsal yapı ve kurumlarca şekillendirilirken diğer taraftan onları şekillendirendir. Söylem kurumları, kimlikleri, toplumsal ilişkileri kurar. Statükonun sürdürülmesine ve yeniden üretilmesine katkıda bulunur. Söylemin toplumsal yaşamda bu denli etkili oluşu güç-iktidar sorunlarına yol açmaktadır. Dolayısıyla söylemsel olgular eşitsiz güç ilişkileri yaratmak gibi önemli ideolojik etkilere sahiptir. Ancak hem dildeki ideolojik yüklenimler hem de dilde gizlenmiş olan güç ilişkileri belirsizdir. ESÇ'nin amacı ise söylemde gizlenmiş olan güç-iktidar ilişkilerini açığa çıkarmaktır (Fairclough ve Wodak, 1997:258). Bir başka ifadeyle, Wodak'a göre ESÇ, dilin kullanımıyla ortaya çıkan, ifade edilen, işaret edilen, meşrulaştırılan sosyal eşitsizlikleri eleştirel bir şekilde analiz etmeyi amaçlamaktadır (Wodak, 2001:2).

ESÇ'nin ortaya çıkış ve gelişim süreci mercek altına alındığında kapitalist toplumsal ilişkilerin yalnızca ekonomik alt yapıya dayanmadığını, kültürel boyutta da bu ilişkilerin kurulduğunu ve yeniden üretildiğini savunan ve kültürel boyutu ön plana çıkaran Batı Marksizm'i içinde geliştiği görülmektedir. Gramsci'nin kapitalist toplumsal ilişkilerin nasıl kurulduğunu ve sürdürüldüğünü açıklayan hegemonya kavramsallaştırması, Althusser'in gündelik yaşam pratiklerinde maddileştiğini savunduğu ideoloji kuramı, Foucault'nun bilgi ve iktidar kavramlarıyla açıkladığı söylem kuramı, dil kullanımının ideolojik olduğunu, dilsel işaretlerin ideolojik unsurlar olduğunu ve dilsel alanın sınıfsal mücadele alanı olduğunu savunan Volosinov'un yaklaşımı ve Bakhtin'in metinlerarasılığı vurguladığı çalışması ESÇ'nin kuramsal temellerini oluşturan yaklaşımlar ve kuramlar arasında yer almaktadır. Diğer taraftan ESÇ'nin *eleştirel* niteliği, kapitalist toplumsal yapıda kültürel ürünlerin yalnızca ekonomik yapının bir yansıması olarak görülemeyeceğini savunan Frankfurt Okulu'yla

ilişkilendirilmektedir. Frankfurt Okulu üyelerinden Jurgen Habermas eleştirel bir bilimin niteliklerinden söz ederken özdüşünümsel (self-reflexive) olması gerektiğini vurgular. Ona göre eleştirel bir bilimin içinde geliştiği, dilsel ve toplumsal etkileşimleri de içeren tarihsel bağlamı göz önüne alması gerekmektedir. Bu yaklaşım, ESÇ'nin eleştirel tutumunu etkileyen yaklaşımlar arasında sayılmaktadır. ESÇ'nin dil ve söylem üzerine odaklanması 1970'lerin sonlarına denk gelmektedir (Fairclough ve Wodak, 1997 akt. Durna ve Kubilay, 2010:59-60; van Dijk, 2001:352).

Söylemi sözlü ve yazlı dil kullanımı olarak gören Fairclough, dili sosyal bir pratik olarak değerlendirmektedir. Ona gör dil, toplumun diğer kurumlarıyla diyalektik ilişki içinde olan toplumsal ve tarihsel bir eylem biçimidir. Dolayısıyla dil, hem toplumsal olarak şekillenir hem de toplumsal olarak kurucudur. ESÇ ise dil kullanımının bu iki yönünü analiz etmeye girişmektedir. Dil kullanımı her zaman kendiliğinden kimlikleri, inanç ve bilgi sistemlerini ve toplumsal ilişkileri kurar (Fairclough, 1995:131).

Wodak ve Meyer, ESÇ'nin retorik, antropoloji, felsefe, metin dilbilimi, pragmatik, toplum dilbilimi gibi alanlara dayandığını ve söylem analizinden farklı olarak yalnızca dilsel birimlere odaklanmadığını, bunu yanı sıra toplumsal olguları incelediğini vurgulamaktadır. ESÇ, toplumsal olguların karmaşık yapısından kaynaklı olarak çok disiplinli ve çok yöntemli bir yaklaşımdır (Wodak ve Meyer, 2009:2). Wodak ve Meyer'a göre eleştirel teorilerin çoğu gibi ESÇ de esas itibariyle insanları tahakkümden kurtaracak, özgürleştirecek eleştirel bilgiyi üretmek amacını gütmektedir. Eleştirel teoriler toplumsal olguları yalnızca betimlemeyi ve açıklamayı hedeflemez. Onlar, aynı zamanda sorunları ortadan kaldırmayı hedeflemektedir (Wodak ve Meyer, 2009:7). Diğer taraftan Fairclough, ESÇ'nin eleştirellik niteliğini vurgulayarak çeşitli söylemsel pratikler ile toplumsal ve kültürel yapılar ve ilişkiler arasındaki belirgin olmayan nedensel ilişkileri, iktidar ilişkilerinden ve mücadelelerinden doğan söylemsel pratikleri ve bunların ideolojik olarak nasıl belirlendiğini açığa çıkarmayı hedeflediğini

vurgulamaktadır. Ona göre söylem ve toplum arasındaki belirsiz ilişkiler hegemonyayı güçlendirmektedir. ESÇ ise bu ilişkileri açığa çıkararak eşitsiz ilişkileri kökünden kazımayı hedeflemektedir (Fairclough, 1995:132-133)

ESÇ'nin belirli bir paradigmaya sıkıştırılamayacağını, farklı disiplinlerle ilişki içinde olduğunu ve farklı metodolojilerle yapılan bir araştırma olduğunu ileri süren Fairclough ve Wodak, buna karşın ESÇ'nin bazı ana ilkeleri olduğunu söyler:

1. *ESÇ toplumsal sorunlarla ilgilenir:* ESÇ, toplumsal problemlerin dilsel ve göstergesel analizini yapar. Dilin kullanımı yerine toplumsal ve kültürel yapıların dilsel karakteriyle ilgilenir. Bir başka ifadeyle toplumsal, politik süreçlerin ve hareketlerin dilsel-söylemsel karakteriyle ilgilenir.
2. *Güç ilişkileri söylemseldir*: ESÇ, modern toplumlarda toplumsal güç ilişkilerinin dilsel ve söylemsel olduğunu vurgular. Bir taraftan söylemde güç-iktidar ilişkilerinin nasıl icra edildiği üzerinde dururken diğer taraftan güç-iktidar ilişkilerinin söylemsel olarak nasıl yeniden üretildiğine odaklanır.
3. *Söylem toplum ve kültürün kurucusudur*: Söylem, bir yandan hem toplumu hem de kültürü inşa ederken diğer yandan onlar tarafından inşa edilir. Yani söylem ve toplum/kültür arasında diyalektik bir ilişki mevcuttur.
4. *Söylem ideolojik olarak işler*: İdeoloji eşitsiz güç ilişkilerini, tahakkümü ve sömürü ilişkilerini yeniden üreten bir toplum inşa etmenin belirli bir yoludur. Bugün artık ideoloji yalnızca toplumsal sınıfları kapsamamaktadır. Toplumsal cinsiyet ve etnisiteye dayalı tahakküm ilişkilerini de kapsamaktadır. Dolayısıyla ESÇ, dil kullanımıyla belirginleşen eşitsiz ilişkilerin ideolojik boyutunu açığa çıkarır. Bir söylemsel yapının ideolojik bir işlev görüp görmediğini belirlemek için metin analizi yeterli değildir. Metinlerin yorumlanma, algılanma ve sosyal etkileri de göz önüne alınmalıdır.

5. *Söylem tarihseldir*: Söylemin bağlamsız üretilmesi olanaklı değildir. Bir söylemin anlaşılır olabilmesi için bağlamın göz önüne alınması gerekmektedir. Bağlam ise mutlaka tarihseldir.
6. *Metin ve toplum arasındaki bağ dolayımlıdır*: ESÇ, metinler ile toplum ve kültür arasında bağlantılar kurar ve bu bağlantılar oldukça karmaşıktır. Dolayısıyla bu bağlantılar söylem vasıtasıyla anlaşılabilir olmaktadır. Bu bağlantıları doğrudan değil dolaylı olarak görmek mümkündür. Bu bağlantılar söylem düzenlerince dolayımlanır.
7. *Söylem çözümlemesi yorumlayıcı ve açıklayıcıdır*: Söylem, bağlamına ve dinleyicisine göre çeşitli şekillerde yorumlanabilir. ESÇ, metinleri okuma biçimlerindeki farklılıklara dikkat çekerek bu farklı okumaların yarattığı etkiyi açığa çıkarmaya çalışır.
8. *Söylem toplumsal eylemin bir formudur*: ESÇ çalışmaları toplumda ve kurumlarda hakim olan söylemleri eleştirel bir bakış açısı ile ele aldıkları için bu söylemlerde gizlenmiş anlamları gün yüzüne çıkarırlar. Dolayısıyla bununla ilgili farkındalık yaratarak dilde ve dolaysıyla bilinçte değişim yaratma olanakları oluşmaktadır. Örneğin, kadınlarla ilgili cinsiyetçi olmayan dil kullanımları yeni bir söylem inşa edilmesine imkan verirken bilinçte de değişimlere yol açar (Fairclough ve Wodak, 1997:271-280).

Söylemsel pratikler çeşitli toplumsal gruplar arasında güç-iktidar eşitsizliklerinin üretilmesine ve yeniden üretilmesine neden olmaktadır. Bunlar ideolojik etkilerdir. ESÇ'ye göre bir söylem egemenlik yapılarınca üretilir ve dolayısıyla söylem, tarihsel olarak üretilir ve yorumlanır. Mevcut iktidar ilişkileri güç sahibi grupların ideolojileri aracılığıyla birer uzlaşı olarak sunularak doğallaştırılır. ESÇ ise dil kullanımında ortaya çıkan bu eşitsiz ilişkilerin ideolojik olarak nasıl kurulduğunu açığa çıkarmayı amaçlamaktadır (Fairclough ve Wodak, 1997:275).

Eleştirel söylem çözümlemesini medya metinlerine uygulayan önemli teorisyenlerden biri Teun Adrianus van Dijk'dır. Daha çok haber metinleri üzerinde duran van Dijk, 1980'lerden beri Avrupa'daki azınlıkların ve etnik grupların temsil edilme şekillerini ele alarak ırkçılığın haber metinleri aracılığıyla nasıl yeniden üretildiğine odaklanır (Durna ve Kubilay, 2010:67).

Söylemi ve dili toplumsal bir pratik olarak gören van Dijk, dil-söylem ve ideoloji ilişkisinin üzerinde önemle durmaktadır. Dil ve söylemin ideolojilerden etkilendiğini vurgulayan van Dijk, ideolojiyi *"bir grubun üyelerinin köklü inançları*" olarak tanımlamaktadır (van Dijk, 2003:16). Ona göre söylemlerimiz ideolojilerimizi yansıtmaktadır ve bizler bu ideolojileri okullardan, kitaplardan, medyadan, ebeveynlerimizden, romanlardan kısacası içinde bulunduğumuz yakın uzak çevremizden çeşitli söylem biçimleri kanalıyla edinmekteyiz. İdeolojiler çeşitli söylemlerle öğrenilir ve yeniden üretilir (van Dijk, 2003:18).

İdeolojilerin söyleme nasıl sirayet ettiğini anlamak ve dolayısıyla bir ideolojinin söylemde nasıl yeniden üretildiğini kavrayabilmek van Dijk'a göre oldukça önemlidir. Ona göre ideoloji de söylem de ancak çok disiplinli yaklaşımlarla kavranabilir. van Dijk kendi ESÇ yaklaşımını sosyo-bilişsel söylem çözümlemesi olarak adlandırır. Bu yaklaşım çerçevesinde ideolojileri söylem, toplum ve biliş kategorileri altında ele alan van Dijk, ideolojilerin zihinsel niteliklerinin yeterince üzerinde durulmadığını vurgular. Zira *"İdeolojilerin gerçek doğasını ve toplumsal pratikler ve söylemle olan ilişkilerini açıklayabilmek için öncelikle onların zihinsel ya da bilişsel boyutunun iç yüzünü kavrayabilmeliyiz"* (van Dijk, 2003:20). Biliş, söylem ve toplum arasında kurulan ilişkide bir arayüz işlevi görmektedir. Bu bakımdan ideolojiler, bireysel değil toplumsal olarak var olurlar ve belirli bir grubu ilgilendiren önemli politik meselelerle ilgilidirler. Sosyalist ya da komünist ideolojiler kaynakların dağıtımıyla ilgiliyken feminist

ideolojiler cinsiyet eşitliğiyle ilgilidir. Ezcümle ideolojiler önemli toplumsal konularla ilgili belirli bir grup tarafından paylaşılan inançlardır.

Söylemi dilsel boyutunun dışında toplumsal ve kültürel bir olgu olarak gören van Dijk'a göre bir söyleme katılan dil kullanıcıları toplumsal bir edime katılmakla beraber toplumsal bir etkileşime geçmiş olurlar (van Dijk, 1997:2). van Dijk'a göre ESÇ, tahakküm ilişkilerinin, eşitsiz güç ilişkilerinin metinler aracılığıyla inşa edilmesini ve yeniden üretilmesini analiz eden bir araştırma yöntemidir. Toplumsal sorunlara odaklanmakla beraber toplumsal yapıda tahakküm ilişkilerinin kurulmasında söylemin sahip olduğu rolü ele almaktadır. ESÇ, toplumsal eşitsizlikleri açığa çıkarmayı ve buna karşı direnmeyi hedeflemektedir. Tahakküm altındaki grupların yanında eşitsizliğe karşı mücadele eder. Eleştirel söylem çözümlemesi yapan araştırmacılar tarafsızlığı reddeder ve toplumsal yapıdaki eşitsizlikleri açığa çıkarmayı bir sorumluluk olarak görürler. Bir diğer ifadeyle, söylem çalışması yapanlar ezilen gruplarla dayanışma içinde araştırmalarını yürütmektedirler. van Dijk'a göre ESÇ'nin çeşitli türleri vardır ve tek bir teorik çerçeveye sıkıştırılamaz. Ancak buna rağmen ortak yönleri bulunan ESÇ çalışmalarının genel özelliklerinden biri söylemin toplumsal iktidar ilişkilerinin kurulmasında ve yeniden üretilmesinde nasıl bir işleve sahip olduğu üzerinde durmaktır (van Dijk, 2001a:352-354; van Dijk, 2001b:96).

Söylem çözümlemesinin disiplinler arası bir çalışma olduğunu vurgulayan van Dijk eleştirel söylem çözümlemesi yapmanın sabit, standartlaşmış bir yolu olmadığını belirtmektedir. Buna karşın dikkate alınması gereken kimi noktalar bulunmaktadır: 1. Söylemin bağlamını analiz etmek. 2. Hangi grupların, güç ilişkilinin ve çatışmaların söz konusu olduğunu analiz etmek. 3. Biz ve onlar hakkında pozitif ve negatif fikirleri bulmaya çalışmak. 4. Varsayılanı ve ima edileni dile getirmek. 5. Kutuplaştırılmış grup kanaatlerini vurgulayan tüm biçimsel yapıyı incelemek (van Dijk, 1998:62).

Çalışmalarında ırkçılığı ve etnik önyargıları ele alan van Dijk, 1988 yılında yayımlanan *News as Discourse* isimli çalışmasında haber çözümleme üzerine bir model geliştirmiştir. van Dijk özellikle haber metinlerine odaklanmaktadır. Çünkü ona göre haber, iktidarın uygulanmasına imkan veren bir söylem türüdür. Böylesi bir analizde öncelikle haber söyleminin yapısı ortaya çıkarılmalı ve haberin yapısını belirleyen toplumsal ve bilişsel süreçler göz önüne alınmalıdır. Bir başka ifadeyle, metnin sosyo-bilişsel ve bağlamsal/tarihsel arka planı göz önünde bulundurulmalıdır. Haberin dilbilgisel boyutunu içeren metinsel yapısı onun nasıl anlaşılacağını ve kullanılacağını belirleyen unsurlar arasındayken bağlamsal boyut, bilişsel ve sosyo-kültürel süreçleri içermektedir. Yani van Dijk çalışmalarında, haber yapılarına ve onların bilişsel süreçlerine odaklanmaktadır (van Dijk, 1988:1-3). Diğer taraftan haberin bir söylem türü olarak kavranması haberin metinsel, üretim ve alımlama/yorumlama düzeylerinde çözümlenmesine olanak sağlamaktadır. Üretim düzeyi, haberin üretim sürecinde etkilendiği ekonomik ve toplumsal süreçleri ifade ederken metinsel düzey dilbilimsel unsurları içermektedir. Alımlama/yorumlama düzeyi ise haber metninin kavranması, hatırlanması ve yeniden üretilmesi gibi unsurları içermektedir. Böylece van Dijk, bu üç düzeyin birbiriyle ve toplumsal yapıyla ilişkisini ortaya koymayı hedeflemektedir (Durna ve Kubilay,2010:67).

İKİNCİ BÖLÜM

AĞRI İSYANI'NIN TARİHSEL ARKA PLANI

2.1. Kurtuluş Savaşı'nda Kürtler

Osmanlı İmparatorluğu içinde Kürtlerin yaşadığı bölgelerin idari yapılanması diğer bölgelerden farklılık göstermektedir. Merkezden valilerin atanması yerine Osmanlı unvanı verilmiş Kürt aşiret liderleri yaşadıkları bölgeleri kısmen bağımsız yönetmişlerdir. Savaşlarda asker göndermek ve Osmanlı merkezi idaresini kabul etmek dışında Osmanlı'ya karşı bir sorumlulukları bulunmamaktaydı. (Hatipoğlu, 1992:62-63). II. Mahmut'la beraber Osmanlı'da merkezileşme hareketleri başlamıştır. Kaçınılmaz olarak bu durum Kürtleri ve yaşadıkları bölgelerin idari şekillerini de etkilemiştir. Kürtler tarafından hoş karşılanmayan merkezileşmeyle vilayet sistemine geçilmiş ve vilayetlere merkezden atamalar yapılmıştır.

Tablo 1: 1890 Doğu İdari Sistemi

Vilayetler	Sancaklar
Erzurum	Beyazıt- Erzincan
M. Aziz (Elazığ)	Dersim-Malatya
Diyarbakır	Ergani-Mardin
Bitlis	Genç-Muş-Siirt
Van	Çölemerik (Hakkari)

Kaynak: Aslan, 2005: 25.

Bu değişimin neticesinde bu bölgeleri yöneten aşiret liderlerinin tasfiye edildiği çıkarımı yapılabilmektedir. Bu dönemde ortaya çıkan önemli isyanlardan biri Bedirhan Paşa İsyanı (1847) olarak bilinen Cizre-Botan beyi Mir Bedirhan'ın isyanıdır. Esasen

Osmanlı'nın yanında olan Bedirhan ailesi aşırı merkeziyetçi politikalara karşı isyan hareketine girişmişlerdir. Bu isyan, milliyetçi saiklerle başlamış bir isyan olarak değerlendirilmemektedir. Değişen idari yapı ve bu yapının aşırı merkezileşmesi sonucu ortaya çıkan bir isyandır (Göktaş, 1991:15-16).

Kürtler arasında milliyetçilik Osmanlı İmparatorluğu içerisinde 1880'li yıllarda filizlenmeye başlamıştır. Kürtler, ayrı bir millet olduklarını vurgulamaya başladıkları bu dönemde dergi ve gazeteler yayımlamaya, dernekler kurmaya ve hatta ayaklanmalar çıkarmaya başlamışlardır. Bu dönemde *Kürdistan* isimli bir dergi yayımlandığı, İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra İstanbul'da derneklerin kurulduğu ve Bitlis ve Barzan'da ayaklanmaların çıktığı görülmektedir. 1880-1881 yıllarında Şeyh Ubeydullah Ayaklanması yaşanmış ve amaçlarının İran ve Osmanlı Kürtlerini birleştirip bağımsızlaştırmak olduğu ifade edilmiştir (Dalyan, 2009:131-114; Bozarslan, 2017:92).

Fakat esas itibariyle söz konusu dönemde hakim olan Kürt milliyetçiliğinin asıl karakteri kültürel milliyetçiliktir. Dönemim ileri gelenleri hem Kürtlerin yaşadığı bölgeleri içine alan bir Ermeni devletinin kurulmasına hem de tek başına Türklüğün hakim olduğu bir devlet fikrine karşı çıkmıştır. Esas itibariyle Osmanlı kimliğinden uzunca bir süre taviz vermemiş, dergi ve gazetelerinde, derneklerinde bağımsızlık ve benzeri talepler dile getirmemişlerdir. Tersine Osmanlı kimliğine bağlı kalarak yeni bir toplumsal sözleşmenin kurulmasından yana tutum geliştirmişlerdir (Bozarslan, 2017:94). Bu çerçevede Kürtler 1891'de II. Abdülhamid tarafından kurulan Hamidiye Alayları'na da katılmışlardır. Bu alaylar, Ermeniler arasında yayılan milliyetçilik akımının doğurabileceği sonuçları engellemek ve bölgeyi Ruslarla girilecek bir savaşa karşı hazır hale getirmek için kurulmuştur. Kürtler, söz konusu dönemde kurulması muhtemel olan Ermenistan karşısında Osmanlıların yanında durmuştur. Kürtleri Osmanlılık kimliğine bağlayan unsurlardan biri ise bu yaklaşımdan da anlaşılacağı gibi Müslümanlıktır. Bir

başka ifadeyle, milliyetçi fikirlerin fazlaca itibar görmemesinin nedeni Ermenilerin ortak düşman ilan edilmesi ve buna bağlı olarak vurgulanan din kardeşliği olgusudur.

Kürt milliyetçiliğinin radikalleştiği dönem I. Dünya Savaşı'ndan sonraki sürece denk gelmektedir. İstanbul'da kurulmuş olan Kürt Teali Cemiyeti ve Diyarbakır'da kurulmuş olan Kürt Kulübü radikal milliyetçi örgütlenmeler olarak nitelendirilebilir. Bu örgütler bağımsız bir Kürdistan kurmak hedefi gütmekteydiler. Kürt Teali Cemiyeti kendi yayın organı olan *Jin* isimli gazetede Ehmed-ê Xani'nin *Mem u Zin* isimli eserini yayınlamıştır. Eser içeriği itibariyle Kürtlerin birlik ve bağımsızlık talebini dile getirmektedir ve bu eserin yayınlanması Kürt milliyetçilerinin bağımsızlık fikirlerini beyan ettikleri ilk girişim olarak kabul edilir (Bozarslan, 2017:94). Buna karşın Kürt milliyetçiliği Osmanlı İmparatorluğu'nda da Kurtuluş Savaşı sürecinde de çok güçlü değildir. Milliyetçilik Kürt toplumu içinde ve aydınları arasında zaman zaman keskinleşse de çeşitli nedenlerle etkisi çok güçlü olmamıştır.

Kürtler arasında milliyetçi fikirlerin zayıflamasının ya da güçlenmeye imkan bulamamasının nedenlerine baktığımızda karşımıza öncelikle Kürt toplumunda yaygın olan bir Ermeni kaygısı çıkmaktadır. Kürtlerin yaşadığı şehirleri de içine alacak olan bir Ermenistan devletinin kurulma çabaları Kürtleri Ermenilere karşı temkinli olmaya iten, bunun yanında Osmanlı'dan yana durmalarını sağlayan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanında dönemin ruhuna da uygun olarak -aynı zamanda Wilson İlkeleri çerçevesinde- hem Mustafa Kemal'in hem de İstanbul Hükümeti'nin Kürtleri, yeni kurulacak devletin ana unsuru olarak görmeleri ve bu yönde adımlar atmaları Kürtler arasında ayrılıkçı milliyetçiliğin gelişmesine imkan vermemiştir. Bu çerçevede özellikle Mustafa Kemal'in 9. Ordu Müfettişi olarak Damat Ferit Paşa Hükümeti tarafından Anadolu'ya tayin edilmesi Kürtlerle sıkı temaslar kurmasını sağlamıştır. Bu süreçte Mustafa Kemal'in Kürtler hakkındaki düşünceleri, kurduğu temaslar ve hazırladığı raporlar önem arz etmektedir. Mustafa Kemal, yeni kurulacak düzende Kürtlerin

gelişmelerini sağlayacak idari bir düzenin oluşturulması gerektiği yönündeki görüşünü çeşitli mecralarda dile getirmiştir. Kürtleri ana unsur olarak gördüğüne dair görüşenlerine Ermenilerle ilgili Bitlis Valisi Mazhar Bey'e gönderdiği bir telgrafta rastlayabilmekteyiz: "*Düşmanlarımızın, Türk ve Kürt'ün ezici çoğunluğuna rağmen doğu vilayetlerimizi Ermenilere hediye ettikleri ve buraların er geç İzmir gibi beklide daha feci bir akıbete uğrayacağı pek muhtemeldir"* (Hakan, 2019:156). Bağımsız bir Kürdistan fikrine şiddetle karşı çıkarken, Kürtlerle Türklerin beraberliğinin önemine her fırsatta değinen ve Kürtler için muhtariyet diyebileceğimiz bir idari biçim benimsemiş olan Mustafa Kemal, Diyarbakır mebusuna gönderdiği bir telgrafta ise söz konusu görüşlerini daha detaylı açıklamaktadır:

> *''Kürtlerin devletten ayrılarak İngilizlerin himayesinde bağımsız Kürdistan kurmaları teorisini tasvip etmem. [...] Kürtler ile Türkler birbirinden koparılmayı kabul etmez öz kardeşler; bugün için vicdani borcumuz Kürtler ve Türkler, bütün İslam unsurları tek vücut ve tek yürek olarak bağımsızlığımızı savunmak ve vatanın parçalanmasını önlemektir. [...] Kürt kardeşlerimin hürriyeti ve refah ve ilerlemesinin vasıtalarını sağlamak için sahip olmaları gereken her türlü hukuk ve imtiyazların verilmesine tamamen taraftarım. [...]"* (Hakan, 2019:159).

Mustafa Kemal bu görüşlerini aynı zamanda devletin üst kademesindeki yetkililerle de paylaşmıştır. Cevat Paşa'ya gönderdiği bir telgrafta *''[...] Kürdistan'ın bağımsızlığı ve İngiliz himayesine girerek devletimizden ayrılması fikri elhamdülillah tahrip edilmiştir. Kürdistan'ın refah ve mutluluğuna kefil olacak bir idare tarzının temini için her vakit amadeyiz. [...]''* ifadelerini kullanmıştır (Hakan, 2019:159).

Mustafa Kemal'in bu dönemdeki görüşleri aynı zamanda dönemin ruhuyla da örtüşmektedir. Wilson İlkeleri'nin belirlediği ve Osmanlı'nın da kabul ettiği prensiplere göre Osmanlı içinde Türk olmayan unsurların haklarının koruma altına alınması, gelişmelerinin önünün açılması gerekmektedir. Kürtlere yönelik geliştirilen tutum ise bu yaklaşımlarla örtüşmektedir.

Diğer taraftan söz konusu dönemde Kürtlerin akıbetine yönelik hakim yaklaşımları görebileceğimiz bir diğer belge 1919'da yapılan Amasya Protokolleri'dir. Ferit Paşa hükümetinin istifasının ardından kurulan yeni hükümet ile Heyet-i Temsiliye arasında imzalanan Amasya Protokolleri'nin Kürtleri de ilgilendiren bazı maddeleri bulunmaktadır. Bu protokolün ilk maddesinde Osmanlı, Kürtlerin ve Türklerin vatanı olarak ele alınmıştır (Yeğen, 2015:116; Bozarslan, 2017:96). Bu protokolde yeni kurulacak düzende Kürtlerin pozisyonu ve hakları belirlenmiştir. Buna göre Osmanlı ülkesinin sınırlarını belirleyen 1.maddede *"…Osmanlı Devleti'nin tasavvur ve kabul edilen sınırı Türk ve Kürtlerle meskûn araziyi ihtiva eylediği ve Kürtlerin Osmanlı camiasından ayrılmasının imkansızlığı izah edildikten sonra, bu sınırın en asgari bir talep olmak üzere elde edilmesinin temini lüzumu müştereken kabul edildi"* ifadeleri yer almaktadır (Hakan, 2019:282). Benzer bir şekilde Sivas Kongresi'nde sunulmak üzere Kazım Karabekir'e gönderilen bir raporda şu ifadeler yer almaktadır:

> *''Mutlak çoğunluğu İslam olan ve aynı zamanda Rum ve Ermeni azınlıklarıyla da meskûn bulunan Küçük Asya vilayetlerinin, İstanbul dahil olmak üzere Türk ve Kürt vilayetlerinin tamamen Devlet-i Âliye arasında bulunması gerekli ve adaletin icabındandır.''* (Karabekir, akt. Hakan, 2019:282).

Söz konusu ifadeden de anlaşılacağı gibi Kürtler, yeni kurulacak olan düzenin azınlık değil asli unsuru olarak kabul edilmektedir. Protokolün aynı maddesinin devamında *"[…] Kürtlerin serbestçe gelişmelerini temin edecek şekil ve surette örfi ve hukuksal müsaadelere mazhar olmaları […]"* ifadeleriyle tanınan haklara değinilmiştir (Hakan, 2019:283). Amasya Protokolü içerdiği bu maddelerle Kürtleri, Osmanlı Devleti içinde nasıl konumlandırdığını göstermekle beraber Kürtlerin Wilson Prensipleri çerçevesinde serbestçe gelişim hakkını da tanımış bulunmaktadır.

Bu süreçte Irak Kürtleri ile İngilizler arasında yaşanan çatışma Kürt milliyetçiliğinin zayıflamasının ve Kürtlerin Kuvayi Milliyecilere yakınlaşmasının bir diğer nedeni olarak kabul edilmektedir. Kuvayi Milliye birliklerinin Irak'ta İngilizlere

karşı Kürtlere belirli bir ölçüde destek vermesi bu unsurları yakınlaştırmıştır. Söz konusu dönemde milliyetçiliğiyle bilinen Kürt Kulübü ve Kürt Teali Cemiyeti'nin etkinlikleri Mustafa Kemal'i rahatsız etmekte ve cemiyet üzerindeki baskı artmaktadır. Mustafa Kemal, bağımsız Kürdistan fikrine şiddetle karşı çıkmakta, her iki toplum için en güvenli çözümün beraber yaşamak olduğunu vurgulamaktadır. Kürtler arasında İngiliz karşıtlığının hakim olduğu bu süreçte Kürt Kulübü ve Kürt Teali Cemiyeti'nin bir İngiliz planı olduğunu vurgulayarak Cemiyet'in etkinliğini kırmak istemiştir. Bu süreçte Kürt Kulübü'nün çalışmaları da durdurulmuştur. Kulübün kapatılması Ermenistan meselesinden dolayı Kürt ileri gelenlerinin çoğunluğunu rahatsız etmemiştir (Hakan, 2019:295-296; Bozarslan, 2017:97).

Kürtlerin Kurtuluş Savaşı'nda ayrılıkçı bir tutum sergilemek yerine yeni düzenin bir parçası olma yönünde tavır sergilemelerinde asli unsur olarak kabul edilmelerinin ve özerlik benzeri bir idari yapı vaadinin oldukça önemli bir etkisi bulunmaktadır. Hükümetin El-Cezire komutanı Nihat Paşa'ya gönderdiği meclis kararında şu ifadeler yer almaktadır:

> *''Kürdistan Hakkında Büyük Millet Meclisi Vekiller Heyetinin Elcezire cephesi kumandanlığına talimatıdır.*
>
> *Tedricen bütün memlekette ve vasi mikyasta doğrudan doğruya halk tabakatının alakadar ve müessir olduğu surette idari mahalliyeler ihdası siyaseti dahiliyemiz icabındadır. Kürtlerle meskûn menatıkta hem siyaseti dahiliyemiz ve hem de siyaseti hariciyemiz noktai nazarından tedricen mahalli bir idare ihdasını iltizam etmekteyiz''* (TBMM Gizli Celse Zabıtları, 550-551).[2]

Bu emirle yeni kurulacak düzende iç ve dış siyaset gereği yerel yönetimlerin kurulmasının gerekliliğine ve Kürtlerin yaşadığı yerlerde yerel yönetimlerin kurulması için harekete geçilmesi istenmektedir. Söz konusu metnin devamında *"Milletlerin 'kendi mukadderatlarını bizzat idare etmeleri hakkı bütün dünyada kabul olmuş bir prensiptir.*

---

[2] Alıntılardaki yazım hataları metinlerin orijinalinden kaynaklanmaktadır.

Biz de bu prensibi kabul etmişizdir” İfadeleri yer almakta ve bu konuda El-Cezire komutanlığına görev verilmektedir. (TBMM Gizli Celse Zabıtları, 550-551).

Bunlara ek olarak İsmail Beşikçi, 1921 Anayasası’nda *“vilayet mahalli umurda şahsiyeti ve muhtariyeti haizdir”* ifadelerinin yer aldığı 11. maddesine değinerek bunun askeri ve adli işler hariç vilayetlere eğitim, sağlık ekonomi gibi konularda tamamen özerklik verdiğini aktarmaktadır (Beşikçi, 2013, Kasım 5). Ayrıca 10 Şubat 1922’de TBMM’de Kürdistan’ın özerkliği hakkında bir yasa tasarısının tartışıldığı aktarılmaktadır (Olson’dan aktaran Bozarslan, 2017:103).

Kürtlerin yeni kurulacak devletin ana unsurlarından olduğu, kendi kaderini tayin hakkının tanındığı -bağımsızlığa katiyetle karşı olmakla beraber yeni kurulacak devletin sınırları içinde- çeşitli kaynaklarda ifade edilmekte, 1921 anayasasında bu yönde ibareler bulunmakta ve bunların yanı sıra Mustafa Kemal’in Kürt ileri gelenlerine bu doğrultuda gönderdiği mektuplar bulunmakta. (Nutuk 3. Ciltten aktaran İsmail Beşikçi, 2013)

Kürtlerin söz konusu dönemde tercihlerini, milliyetçilik gibi akımlardan ne derece etkileneceklerini belirleyen esas endişesi Mondros Antlaşması’nda ortaya çıkan Ermenistan meselesidir. Bu antlaşma ile Kürtlerin de yaşadığı şehirlerin çoğunun kurulacak olan Ermenistan devletinin kapsamına alınması Kürtleri daha güçlü ve deneyimli yapılara itmiştir. İngiltere de Osmanlı Devleti de Kürtler nezdinde bu soruna çözüm sağlayacak unsurlar olarak görülmüştür. Fakat söz konusu dönemde Iraklı Kürtlerin İngilizlerle yaşadığı çatışmalar nedeniyle Kürtler İngilizlere güvenlerini kaybetmiş ve büyük oranda Osmanlı Devleti’ne bağlı kalmak tercih edilmiştir (Beşikçi, 1992:202-203).

Tüm bu gelişmelerin ardından 1923’e gelindiğinde saltanat kaldırılmış, Anadolu’daki işgale son verilmiş, siyasi ve askeri dengeler kurulmuş ve cumhuriyet ilan edilmiştir. 1924 yılı itibariyle kabul edilen yeni anayasayla halifelik de kaldırılmıştır. 1924 yılında kabul edilen yeni anayasa, Kürtlerin yeni Türkiye Cumhuriyeti’yle karşı

karşıya gelmelerine zemin hazırlayan temel unsurlardan biri olarak kaşımıza çıkmaktadır. 1924 anayasasında, Cumhuriyetin ilanından önce Kürtlere tanınacağı ifade edilen imtiyazlar, Wilson Prensipleri çerçevesinde Kürtlerin gelişmesini sağlayacak idari yapılanmalar yer almamaktadır. Özellikle anayasanın bazı maddeleri, Kürtlere vaat edilen hukuki ve siyasi hakları vermek bir yana, onları yok saymaktadır. Özellikle anayasanın *"Türkçe okuma yazma bilmeyenler milletvekili seçilemezler"* (Kubilay, 2004:64) şeklindeki 12. maddesi Kürtleri doğrudan meclis dışına itmiştir.[3]

Söz konusu dönemde daha önce sözünü ettiğimiz Kürt milliyetçiliği yeniden ivme kazanmaya başlamıştır. Cumhuriyetin ilanıyla ciddi bir paradigma değişimi yaşanmış ve bu, toplumun her kesimi tarafından benimsenmemiştir. Özellikle Kürtlerin Osmanlı/Türkler ile kurdukları din temelli bağ, hilafetin kaldırılmasıyla ortadan kalkmıştır. Kürtler için Osmanlılık kimliği Kürtlüğü değil Müslümanlığı ifade etmekteydi. Dolayısıyla Kürtler açısından hilafetin kaldırılması Türkler ve Kürtler arasındaki ittifakın bozulması anlamına gelmektedir. Cumhuriyet dönemi isyanlardan birinin lideri olan Şeyh Said hilafetin kaldırılmasıyla ilgili şu ifadeleri kullanmıştır: *"İslam, Kürt ve Türk birliğinin temeliydi. Türkler bunu bozdular. Bundan dolayı Kürtler artık kendi gelecekleri için sorumluluk almalıdırlar. [...] Hilafet, Türklerle aynı topluluğun bir parçası olmanın derin bir hissiyatını veriyordu. Hilafetin ilgasından beri bize kalan tek şey Türk baskısıdır"* (Bozarslan, 2017:109-110). Fakat yeni düzende dil, milleti birbirine bağlayan unsur olarak belirlenmiştir. *"Türk milletindenim diyen insan her şeyden önce ve behemehal Türkçe konuşmalıdır"* (Mustafa Kemal'in bir konuşmasından aktaran Bozarslan, 2017:106-107). Dolayısıyla Kürtler kaçınılmaz olarak bunu dışında kalmışlardır.

---

[3] Yeğen (2015,118-121), Kürtleri meclis dışında bırakmanın mantığını açıklarken bunun tümüyle bir dışlama olmadığını, Kürtlerin Kürt oldukları için değil Türk olmadıkları için mecliste temsil haklarının olmadığını ifade etmektedir. Çünkü Türkçe bilen Kürtler de vardır ve bunların bir kısmı meclise girebilmiştir. Fakat bunun ön koşulu 'Kürtlüklerini *unutmak, ertelemek veya iptal etmektir'.*

Daha önce sözünü ettiğimiz gibi söz konusu gelişmeler ışığında Kürt milliyetçiliği bu sefer daha radikal olmak üzere yeniden canlanmıştır. Türk milliyetçiliğinin giderek kurumsallaşması Kürtlerin muhalefetini yükseltmiştir. 1923 öncesi Kürtlerle kurulan ittifakın hiçe sayılması, vaatlerin karşılanmaması, tersine Kürtleri siyasi ve hukuki olarak yok sayan yeni bir rejimin kurulması ve yeni rejimin esas karakterinin sadece Türklükten ibaret olması Kürtler açısından Türklerle aralarında var olan toplumsal sözleşmeyi ortadan kaldırmıştır. 1923'ten itibaren çeşitli gelişmeler yaşanmış, 1923 yılında Azadi Örgütü kurulmuştur. Kürt ileri gelenlerinin ve aydınlarını kurduğu bu örgütün ilk ve en ses getiren faaliyeti Şeyh Said İsyanı olarak tarihe geçmiştir. Bu isyanın ardından başlayan bir dizi isyan 1938 yılına kadar devam etmiştir. Şeyh Said isyanının ardından gelişen ve çalışmamıza konu olan Ağrı İsyanı, yukarıda söz edilen gelişmelerin sonucu olarak ortaya çıkmış ve dört yıl sürmüş bir isyandır.

2.2. Xoybûn Cemiyeti

Xoybûn Cemiyeti, 1925'te Şeyh Said İsyanı'nın bastırılmasının ardından örgütlenme ihtiyacı içinde olan kimi Kürt aydın ve kişilerin girişimleri sonucunda 5 Ekim 1927 tarihinde Lübnan'da gerçekleştirilen kuruluş toplantısı neticesinde kurulmuştur. Ayaklanmanın bastırılmasının ardından sınır dışına çıkmak zorunda kalanlar, çoğunlukla Suriye'ye geçerek buradaki kişiler ve örgütlerle ilişkiler kurma çalışmalarına başlamıştır. Özellikle İstanbul'da siyaset ve felsefe eğitimi almış olan Memduh Selim, örgütlenme çalışmalarında oldukça aktif bir rol almış, bu konudaki görüşlerini önemli kişiler ve örgütlerle paylaşmıştır. Memduh Selim, Belçika'da düzenlenen "Baskı Altındaki Milletler Konferansı'na "Lıgue Kurd'' başlıklı mektuplar göndererek Kürtlerin o dönemde içinde bulunduğu durumları aktarmıştır (Göktaş, 1991:91). Memduh Selim bu süreçte Dr. Mehmet Şükrü Sekban, İhsan Nuri, Ali Rıza, Paris'te bulunan Şerif Paşa ve Mısır'da bulunan Kamuran ve Celadet Bedirhan gibi ileri gelenler ve İstiklal Komitesi,

Kürdistan Teali Cemiyeti, Kürt Teşkilat-ı İçtimaiye Cemiyeti, Kürt Millet Fırkası gibi örgütlerle temas kurmuş, görüşlerini aktarmıştır. Memduh Selim'in daveti üzerine söz konusu kişi ve örgütlerin Lübnan'ın Bhamdun şehrine gitmesiyle kuruluş kongresi yapılmış ve sonuç itibariyle cemiyetin kuruluşu gerçekleşmiştir (Alakom, 2020:25-26; Kahraman, 2004:212-213).

Xoybûn'un kurucu kadrolarına bakıldığında karşımıza Celadet Bedirhan, Memduh Selim, Şükrü Sekban, Haco Ağa, Şeyh Said'in oğlu Ali Rıza, Ramanlı Emin, Bozan Şahin, Kerim Bey, Tevfik Bey gibi isimler çıkmaktadır. Kimi kaynaklara göre cemiyetin ilk merkez komitesinde Kamuran Bedirhan ve Ağrı İsyanı'na liderlik eden İhsan Nuri yer almaktadır. Celadet Bedirhan, Memduh Selim ve Şükrü Sekban Cemiyetin *beyin takımı* olarak anılmaktadırlar (Alakom, 2020:39). İstanbul'da doğan Celadet Bedirhan Münih'te hukuk eğitimi alır. Cemiyetin başkanlığını yapan ve oldukça aktif bir şekilde çalışan Bedirhan, 1932 yılında örgütten ayrılarak Kürt dili ve edebiyatı üzerine çalışmalar yürütmüştür. Şam'a sürülmesinin ardından *Hawar* isimli bir dergi çıkaramaya başlamıştır. Memduh Selim ise İstanbul'da siyaset ve felsefe eğitimi almış bir öğretmendir. Suriye'ye yerleştikten sonra cemiyetin kurulmasında büyük bir rol almış ve merkez komitesine seçilmiştir (Alakom, 2020:40-44).

Cemiyet, kuruluşunun ardından yayımladıkları tüzük ve bildirgelerle amaçlarını ortaya koymuş ve bu yönde çalışmalar gerçekleştirmiş, ilişkiler kurmuştur. *Kuruluş Nizamnamesi'*nde Cemiyetin amacı, teşkilatlanması ve katılım koşulları gibi kimi önemli bilgiler ve kararlar yer almaktadır. Cemiyet kuruluş amacını şu maddeyle açıklamaktadır:

> *''Cemiyetin maksadı, Türkiye boyunduruğu altında bulunan Kürdistan ve Kürtlerin tahlisi ve hududu tabiiye ve milliyesi dahilinde bir Kürdistan müstakilleyesinin teşkilidir''* (Alakom, 2020:32).

Diğer taraftan cemiyet, kuruluş kongresinin ardından biri kamuoyuna diğeri Sosyalist Enternasyonal'e yönelik iki bildiri yayımlamıştır. Bu bildirilerde amaçlarından,

uluslararası kamuoyundan beklentilerinden ve Kürt-Ermeni ilişkilerine yaklaşımlarından söz etmektedirler. Xoybûn Cemiyeti çerçevesinde Kürt-Ermeni ilişkileri çokça tartışılmaktadır. Cemiyetin kuruluş sürecinde aktif rol alan Memduh Selim ilk günlerden itibaren Ermenilerin desteğini sağlamak üzere çeşitli ilişkiler geliştirmiştir. Bunun üzerine, Xoybûn'un kuruluş toplantısı da Ermeni Taşnak Cemiyeti merkez komite üyesi Vahan Papazyan'ın Lübnan'daki evinde yapılmıştır. 1915 olaylarının ardından Suriye ve Lübnan'a yerleşen Ermeniler burada Kürt ve Türklerle ilişkiler kurmuşlardır. Daha önce birbirlerine kaygıyla yaklaşmalarına karşın değişen koşullar neticesinde Ermeniler ve Kürtler özellikle Suriye ve Lübnan'da ilişkilerini geliştirmişlerdir. Xoybûn, kuruluşunun ardından yayımladığı bildirilerin birinde Ermenilerle olan ilişkilerine şu şekilde yer vermektedirler:

> ''*Kurultay, herkese duyurur ki, Ermenistan ve Kürdistan'da asırlardan beridir Ermeniler ve Kürtler yaşamaktadır. Onlar kendi bağımsızlıkları uğruna çalışırken, ülkelerinin herhangi bir yabancı hakimiyetine bağlı olmasını reddederler. Çünkü bu iki ülke yalnız ve yalnız Ermeni ve Kürt ulusuna aittir.''*(Sasuni, 1992:184).

Bildiride yer alan bu madde, cemiyetin hem kendi hedeflerini hem de Ermenilerle kurdukları ilişkilerin mahiyetini göstermektedir.

Diğer taraftan 1927 yılında Taşnak ve Xoybûn Cemiyeti arasında 19 maddelik bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma iki örgüt arasındaki gizlilik esasları, Xoybûn'un mali açıdan geçici olarak desteklenmesi, diasporadaki Ermenilerin ve Kürtlerin beraber yürütecekleri çalışmalar ve Xoybûn'a yapılacak silah yardımı gibi konuları kapsamaktadır (Şimşir, 2009:76; Alakom, 2020:80-81). Bazı kaynaklarda Ermenilerin Ağrı Ayaklanması'nda isyancılara Tebriz üzerinden silah sevkiyatı yaptığı aktarılmaktadır. Söz konusu yardımın İngiliz belgelerine de yansıdığı görülmektedir (Alakom: 2020:81-82).

Cemiyetin çeşitli yerlerde şube ve temsilcilikleri bulunmaktadır. Türkiye ve Irak'ta Süleymaniye, Musul, Diyarbakır, Ağrı, Van gibi şehirlerde örgütleri bulunan Xoybûn, aynı zamanda farklı ülke ve kıtalarda da temsilciliklere sahipti. Antakya, Kahire, Bağdat, Beyrut, Paris, Londra ve Detroit gibi şehirlerde temsilcilikleri bulunmaktadır. Cemiyetin Paris temsilcisi Süreya Bedirhan aynı zamanda Amerika'da da bulunmuş ve örgüt adına çeşitli çalışmalar yapmıştır. Amerika, cemiyetin güçlü olduğu ülkelerden biridir. Süreya Bedirhan ABD'ye yaptığı seyahatlerde Philadelphia, Michigan, Detroit, Chicago, Gary, Indiana ve Whiting şehirlerinde Cemiyetin temsilciliklerini açmıştır (Aytepe, 1998:53; Alakom, 2020:68-70).

Xoybûn Cemiyeti ve Ağrı Ayaklanması Sovyetler tarafından sıcak karşılanmamıştır. Cemiyetin özellikle Sovyet karşıtlığıyla bilinen Taşnaklarla yakın ilişkide olması Sovyetler'in tepkisini çekmektedir. Sovyetler, Xoybûn'u ve Taşnaklar'ı emperyalistlerin Kafkasya'yı ele geçirme planlarının bir parçası olarak görüyorlardı. Ağrı İsyanı'nı da bu planın bir parçası olarak gören Sovyetler, bu isyanı Türkiye'ye karşı bir kışkırtma olarak kabul eder ve bunda İngilizlerin ve Fransızların etkisi olduğunu vurgularlar. Sovyetler'in Xoybûn'a bu denli karşıt olmasının temel nedeni Taşnaklarla iş birliği yapmalarıdır (Kurubaş, 2004:176; Alakom, 2020:88-90).

Kürt-Ermeni ilişkilerinin soğumaya başlamasıyla Sovyet-Kürt ilişkilerinin gelişmesi paralel olarak gelişmiştir. Xoybûn, İran'da yaşanan çeşitli gelişmeler sonucu Sovyetler ile ilişkiler geliştirmiş böylelikle Ermenilerle olan ilişkiler zayıflamıştır. Özellikle İran'da Mahabad Kürt Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla bu ilişkiler iyice zayıflamıştır[4] (Alakom, 2020:91-92).

---

[4] Alakom (2020:92), Dr. Aziz Şemzînî'nin hazırladığı doktora çalışmasında Ararat Kürt Hükümeti'nin (Ağrı İsyanı'nda ilan edilen hükümet) 1928 yılında Sovyetlere gönderdiği mektuba yer verdiğine değinmektedir:
''1928 yılının başlarında Ararat Hükümeti'nden Sovyetler Birliği Maku Konsolosluğuna şu mektup ulaştı: Daha önce Ararat Kürt Hükümeti size bir mektup göndermişti. Fakat sizden hiçbir cevap alamadık. Aktüel siyasi durumu tahlil ettikten sonra bizde o inanç hasıl oldu ki, Sovyet Rusya'nın yardımı ve dayanışması olmadan Kürt halkı kurtulamaz, ulusal haklarını ve bağımsızlığını elde edemez. Sözü edilen amaç hedefimizdir. Biz ulusal kurtuluş mücadelemiz meselesini III. İnternasyonal'in gündemine getirilmesi ve

Diğer taraftan Lübnan'da Türk konsolos yetkilileri ile Xoybûn temsilcilerinden Kamuran ve Celadet Bedirhan arasında bir görüşme gerçekleştiği aktarılmaktadır. Bu görüşmenin Beyrut Türk konsolosunun talebi üzerine gerçekleştiği ve Kamuran Bedirhan'ın Kürtçe için garantiler talep ettiği, Kürtçe eğitim öğretimi gündeme getirdiği, bunu yanı sıra Kürtlerin Osmanlılara verdiği hizmetlere değindiği aktarılmaktadır. (Gorgas, 2007; akt. Alakom, 2020:85).

Xoybûn, özellikle Ağrı İsyanı'nın bastırılmasının ardında karamsar bir tabloyla karşı karşıya kalmış, artan baskılar sonucu ilişkileri zayıflamıştır. Özellikle 2. Dünya Savaşı'nın patlak verdiği dönemlerde gündem olmaktan uzaklaşmış ve etkinliğini kaybetmeye başlamıştır. Bunun yanı sıra Xoybûn, 2. Dünya Savaşı ile ortaya çıkan değişim ihtimali karşısında çalışmalarına ara vermiş, Savaş ile dünya haritasında değişiklikler olabileceği beklentisi içine girmiştir. Xoybûn'un bu dönemde Ermenilerle ilişkileri neredeyse kopmuştur. Çünkü İran'daki Kürtlerin Sovyet Rusya ile ilişkiler kurması ve onların desteğini alarak Mahabad'da bir Kürt Cumhuriyeti ilan etmeleri Sovyetlerle Kürtleri yakınlaştırmıştır. Xoybûn, Mahabat Kürt Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla bütün gücünü buraya aktarmıştır. Böylece Ermenilerle ilişkileri zayıflatmıştır. Taşnak Cemiyeti'nin üyeleri, Sovyetlerle ilişkilerinden ötürü Xoybûn ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Bu görüşmede Sovyetlerle ilişkilerinin mücadeleleri adına faydalı olmayacağını, Amerika'nın desteğine ihtiyaçları olduğunu ifade etmelerine karşın Xoybûn üyeleri Sovyetlerin desteğini inkar etmenin ihanet sayılacağını, emperyalistlerin yalnızca kendi çıkarlarını düşündüklerini ifade etmişlerdir (Cemil Paşa, 1991:61-162). 1946 yılında Mahabat Kürt Cumhuriyeti'nin yıkılmasıyla Xoybûn Cemiyeti de ortadan kalkmıştır (Alakom, 2020:98).

---

konuşulmasını istiyoruz. Mücadelemizi Sovyetler Birliğinin Doğu'daki siyasetiyle birleştirmek istiyoruz. Aktüel durum bu amaç için çok uygundur. Sözlü olarak bizim bu istemlerimiz onaylandığı zaman, Ararat Kürt Hükümeti, sözü edilen amacı görüşmek için tespit edilen yere temsilcisini gönderecektir.''
Söz konusu mektubun Ağrı İsyanı'nın İngilizler tarafından organize edildiği iddiasını çürüttüğü tespiti yapılmaktadır.

2.3. Ağrı İsyanı

Dönemin en büyük isyanlarından olan ve Xoybûn Cemiyetiyle doğrudan ilişkisi bulunan Ağrı İsyanı'nın başlangıç ve bitiş tarihleriyle ilgili çeşitli iddialar bulunmaktadır. Ancak genel kabul isyanın 1926'da başlayıp 1930 büyük bir harekatla bastırıldığıdır. Ancak 1932 yılına kadar bölgesel çarpışmalar yaşanmıştır. İsyan, Ağrı Dağı ve civarında ortaya çıkmış, Xoybûn Cemiyeti'nin öncülüğünde gelişmiştir. İsyanın başlamasıyla Xoybûn Cemiyeti'nin kuruluşu neredeyse aynı döneme denk gelmektedir ve örgüt kısa sürede isyana öncülük eden bir pozisyon almıştır. Xoybûn Cemiyeti tarafından komutan olarak atanan İhsan Nuri Paşa bölgeye gönderilerek isyana önderlik etmiştir (Alakom, 2020:102-104).

İsyanı başlatan olay kaynaklarda farklı şekillerde ele alınmaktadır. Bazı kaynaklara göre isyan, Yusuf Taşo isimli bir isyancının ve çevresindeki isyancı grubun Doğubeyazıt'ın Muson bucağında bulunan Kalecik köyünden hayvan çalıp Ağrı Dağı'na gelerek jandarmayı peşlerinden sürükleme ve burada çatışma başlatma planlarıyla başlamıştır (Hallı, 1972:16; Değerli, 2008:115). Bazı kaynaklarda ise isyanın Biroyê Heskê Têllî tarafından başlatıldığı aktarılır. Buna göre Biroyê Heskê Têllî Şeyh Said İsyanı'na katılmamış olmasına rağmen bununla suçlanır ve jandarmanın hedefindedir. Bunun sonucunda Biroyê Heskê Têllî'nin bu baskıdan kaçmak için silahlanıp dağa çıkmasıyla isyanın yolu açılır (Nuri, 1992:20-21; Alakom, 2020:24). Bir başka kaynağa göre ise Şeyh Said İsyanı'nın bastırılmasının ardından isyana katılmış Celalli, Hasenan, Cibran ve Hayderen aşiretlerinin liderleri ve Kürt ileri gelenleri Ağrı Dağı civarına sığınmış ve burada yeni bir isyan hazırlığına başlamıştır. Bu hazırlıklardan haberdar olan İhsan Nuri ve arkadaşları İran üzerinden Ağrı bölgesine ulaşmak için yola çıkmışlardır. Oraya ulaştıklarını öğrenen Xoybûn Cemiyeti İhsan Nuri'yi kumandan olarak görevlendirmiştir (Göktaş, 1991:92).

Netice itibariyle 16 Mayıs 1926'da yaşanan bu olaylar dört yıl sürecek olan isyanın ve şiddetli çatışmaların başlangıç noktasını teşkil etmektedir. 1926'da başlayan isyan dört yıl sürmüş, toplamada üç harekat düzenlenmiştir. İlk harekat isyanın başladığı tarih olan 16 Mayıs ile 17 Haziran 1926 tarihleri arasında düzenlenmiştir. Yukarıda değindiğimiz gibi bu ilk harekat Kalecik köyünden hayvan aldığı/çaldığı iddia edilen Yusuf Taşo ve arkadaşlarına karşı başlatılmıştır. Harekat planlanırken isyancı sayısının 100-150 olduğu tahmin edilirken harekat sırasında çok daha fazla isyancıyla karşılaşılmıştır. Yaklaşık 6 saat süren çatışma sonucunda fazla kayıp veren Türk ordusu geri çekilmiştir (Çetiner, 2003; akt. Polat, 2007:22-23). İsyancılar harekattan çok hasar almadan İran'a geçmiş, bunun üzerine Türkiye, İran'dan sınırdaki geçişleri engellemesi için önlemler almasını talep etmiştir. Yaklaşık bir ay süren bu ilk harekat başarısız olmuştur.

İkinci harekat 10 Eylül'de başlatılmıştır. 3. Ordu Müfettişliği Genel Kurmay Başkanlığı'na bir rapor hazırlayarak yeni bir harekatın gerekliliğini aktarmıştır. Bunun üzerine 9. Kolordu Komutanlığı'na harekat için emir verilmiştir. Harekatın ilk günlerinde yoğun çatışmalar yaşanmazken askeri birliklerin bazı isyancı birliklerin İran'a geçtiklerini öğrenmesiyle harekat hızlanmış ve isyancılarla sert çatışmalara girilmiştir. Fakat yaşanan sert çatışmalar sonucunda her iki tarafta kayıplar vermiş ve harekât başarıyla sonuçlanamamıştır. Harekatın başarısızlığının nedenleri şöyle rapor edilmiştir:

> *"İki tümen ile yapılan ikinci Ağrı Harekatı sürat ve başarı ile sona erdirilmiştir. Ancak, arazinin pek çok arızalı ve susuz oluşu, üç gün süren muharebe ve 10 günlük bir yürüyüşün doğurduğu yorgunluk, bir de bunlara ilaveten 29. Alay müfrezesinin gafleti yüzünden uğradığı baskın felaketi, asilerin kökünü kazımak olanağı vermemiştir"* (Hallı, 1972; akt. Göktaş, 1991:95).

1930 yılına gelindiğinde ise isyancılar daha da güçlenerek isyanı oldukça büyütmüşlerdir. İsyancılar, ilk iki harekâtta güçlerini zayıflatmamak için mecbur kalmadıkça çatışmaya girmemiş ve gücünü büyük isyana saklamıştır. Bu nedenle çatışma

ihtimali doğunca birlikler İran'a geçmişlerdir (Değerli, 2008:115-117; Göktaş, 1991:93-38). Bölgedeki isyan büyüyünce Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in başkanlığında Genel Kurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ın da katılımıyla toplanan Bakanlar Kurulu'nda Ağrı'da büyük bir harekatın başlatılması kararı alınmıştır:

> *"1930 senesinde Ağrı'ya karşı yapılacak harekata dair, 29 Aralık 1929 gün ve 8692 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ayrıca yazılı olarak gönderilmiştir. Bu kararname gereğince, Bulakbaşı ile Şıhlı köyü arasındaki asilerle meskun olan köyler ile sığınılan yerler işgal edilerek, asiler geçme üssünden yoksun bırakılacak ve bölge eşkıyadan temizlendikten sonra, bunlar Ağrı tepeler hattına doğru takip edilerek işgal edilen bölgede garnizonlar inşa edilecek ve bunlardan yalnız seyyar jandarma kuvvetleri 1930-1931 kışını burada geçireceklerdir, işgal bölgesinde, jandarma alayları için lazım olan yerlerden başka meskun yer bırakılmayacaktır. Bu suretle iaşe ve iskan ihtiyacından tamamıyle yoksun olan asiler ya dağılacak veya İran'a sığınmaya mecbur olacaktır. Bu takdirde mesele İran'la halledilecektir''* (Hallı, 1972; akt. Göktaş, 1991:96).

Harekat planlanırken bölgenin coğrafi yapısı, isyancıların İran'a kaçma ihtimali, isyancıların sayısı gibi birçok husus değerlendirilmiştir. Özellikle İran'la bir takım siyasi ilişkilerin geliştirilmesi, henüz çözüme kavuşturulmamış sınır sorununa dair birtakım çözümlerin üretilmesi ihtiyacı mevcuttu. Bunun üzerine 7 Eylül'de harekat başlatıldı. Bölgenin coğrafi yapısı harekatı zorlaştıran unsurlardan biridir. Bölgeyi iyi tanıyan isyancılar başlangıçta bu durumu lehlerine kullanmışlardır. Fakat bu süreçte Türk Hükümetinin İran'la yaptığı bir anlaşma sonucu isyancıların İran'a kaçması engellenmiştir. Bunun sonucunda özellikle açlık tehdidiyle karşı karşıya kalan isyancıların bir kısmı kaçabilirken bir kısmı yakalanmıştır. İsyanın liderlerinden İhsan Nuri Paşa kaçmayı başaranlar arasındadır. Sonuç itibariyle bu harekat sonucunda isyan bastırılabilmiştir (Göktaş, 1991:95-97; Bulut, 1991:111-115).

Kadri Cemil Paşa'nın aktardığına göre (1991:114), İhsan Nuri Paşa'nın emriyle Ağrı civarındaki birlikler bulundukları bölgelerde başka isyanlar çıkarmış ve Türk

birliklerinin dikkatini bu yönlere çekerek Ağrı'ya saldırıları hafifletmeyi amaçlamıştır. Bu doğrultuda Diyadin, Tendürek, Zilan, Patnos gibi bölgelerde isyanlar başlamıştır. Bu isyanların ardından üçüncü büyük ayaklanma başlamıştır. Diğer taraftan bu süreçte Türkiye hükümeti ile İran hükümeti arasında *sınır düzenlemesi* adı altında bir anlaşma gerçekleşmiştir. Buna göre Van ilinin İran sınırındaki bir kısmı İran'a verilmiş bunun karşılığında Küçük Ağrı Türkiye sınırlarına alınmıştır. Böylece isyancıların İran'la irtibatları kesilmiştir. Kardı Cemil Paşa (1991:116), bu durumun harekatın başarıyla sonuçlanmasında oldukça önemli bir etken olduğunu aktarmaktadır.

İsyanın bastırılmasının ardından İran'a kaçamayıp yakalananlar Adana'da yargılanmıştır. İki yıl süren yargılama 22 Mayıs 1932'de sonuçlanır. Fakat davanın detaylarıyla ilgili çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Davaya ilişkin kimi detaylara dönemin basınında rastlanmaktadır. 23.05.1930 tarihli Cumhuriyet gazetesinde ve 24.05.1932 tarihli Dagens Nyheter isimli bir İsveç gazetesinde davanın detaylarına dair kimi haberler yer almaktadır (Alakom, 2020:114).

Xoybûn Cemiyeti isyana büyük bir destek vermiş, silah ve cephanenin yanı sıra bir matbaa makinası da göndermiştir. Böylece İhsan Nuri isyanın nedenlerini ve hedeflerini açıklamak için gazeteler ve bildiriler basıp yurtiçinde ve yurtdışında çeşitli yerlere göndermiştir (Göktaş, 1991:92). Şeyh Said İsyanı'nın bastırılmasının ardından Kürt ileri gelenlerinin Ağrı bölgesine geçip yeni isyan hazırlıkları yapmaları, Xoybûn Cemiyeti'nin isyanda böylesi bir rol üstlenmesi isyanın nedenlerine ışık tutmaktadır. Esasen isyan, Şeyh Said İsyanı'nın devamı niteliğindedir denebilir. Çünkü isyanı örgütleyenler ve isyanın neden ve hedefleri açısından bakıldığında bir süreklilik söz konusudur. İhsan Nuri'nin anılarında değindiği ve Xoybûn Cemiyeti'nin tüzüğünde belirttiği amaçlar Kürtlerin ulusal bütünlüğünü kurmak ve ülkelerini özgürleştirmek olarak ifade edilmektedir. İhsan Nuri Paşa, anılarını ele aldığı *Ağrı Dağı İsyanı* isimli kitabında ordu içinde çeşitli görevler almış bir Osmanlı askeri olduğunu, Mustafa Kemal

Paşa'ya destek olmak için Ferit Paşa Hükümetine isyan ederek düşüşünü hızlandırdığını aktarmaktadır. Buna karşın Cumhuriyetin ilanının ardından aldığı pozisyonu şu sözlerle açıklamaktadır: *"Türk Cumhuriyeti'nin ilanından sonra devletin Kürtlere verdiği özgürlük vaadine sırt çevirdiğini görünce Kürdistan Bağımsızlık Komitesi'ne katıldım*" (Nuri, 1992:26-27).

Ağrı İsyanı'nın örgütlenmesinde ve yürütülmesinde önceki isyanlardan farklı olarak aşiret liderlerinin ve dinin etkisi daha azdır. İrticai kabul edilen Şeyh Said İsyanı'nın devamı kabul edilmesine karşın- ki bu isyanın ulusal niteliği de söz konusudur (Mumcu, 1993)- Ağrı İsyanı Xoybûn'un da etkisiyle ulusal hedefler doğrultusunda şekillenmiştir. Diğer isyanlardan çok daha uzun süren isyanın ulusal niteliğine işaret eden bir diğer husus isyana Irak, Suriye, İran, Ermenistan ve Sovyet Rusya'da yaşayan Kürtlerin de çeşitli şekillerde destek sunmuş olmalarıdır.

Hükümet, isyanı bastırmak için askeri yollar dışında bir takım diplomatik girişimlerde de bulunmuştur. Zaman zaman Kürtlerle müzakereler yürütmüş, af yasaları çıkarmış, kimi zamanda isyanın liderlerine mektuplar göndermiştir. Devlet yetkililerinin talebiyle gerçekleşen bir görüşmeye Beyazıt ve İstanbul milletvekilleri, Karakilise valisi, Diyadin ve Beyazıt kaymakamları ile isyanın liderlerinden İhsan Nuri, Biroyê Heskê Têllî, Halis Öztürk ve Ferzende Bey gibi isimler katılmıştır. Fakat görüşmelerden olumlu sonuçlar alınamamış ve isyan ve harekat devam etmiştir (Bayrak, 1994; akt. Alakom, 2020:109). Benzer bir şekilde Beyazıt valisi Süreya Bey'den Biroyê Heskê Têllî'ye teslim olması için gönderilmiş bir mektuba Biroyê Heskê Têllî'nin verdiği cevap Mehmed Bayrak'ın *Kürdoloji Belgeleri* isimli çalışmasında yer almaktadır (akt. Alakom, 2020:110). İsyancıların direnişini kırabilmek için 1928'de Şeyh Said İsyanı'nı da kapsayan bir af yasası çıkarılmıştır. İsyanı tam olarak durdurmamış olsa da bu af yasası hem bazı isyancıların hem de Xoybûn Cemiyeti üyelerinin teslim olmasını sağlamıştır (Bolat, 2020:6-7).

İsyanın bastırılmasının ardından 1934'te çıkarılan Mecburi İskan Kanunu'yla isyana katılmış olanların yakınları, Xoybûn Cemiyeti'yle ilişkisi olduğu düşünülen herkes, bölge halkının büyük bir çoğunluğu bölgeden Batı illerine doğru zorla göç ettirilmiştir. Esasen bu iskan politikası isyanın ilk yıllarından beri uygulanmaktaydı. 1927'de çıkarılan bir kanunla 1400 Kürt aile Batı ilerine sürgün edilmiştir (Değerli, 2008:64; Alakom, 2020:116).

Ağrı İsyanı, Türkiye-İran ilişkilerini de oldukça etkilemiştir. İran, Türkiye kamuoyunda ve basınında sıklıkla isyancılara müdahale etmemek, sessiz kalmakla suçlanmış, hatta askeri eğitim verme ve teçhizat yardımında bulunma gibi suçlamalarda bulunulmuştur. İran'da yaşayan Kürtler de isyana çeşitli destekler sağlamaktaydı ve İran bunları durduracak herhangi bir girişimde bulunmamaktaydı. İsyan bölgesine yapılan operasyonların başarıya ulaşamamasının temel nedeni İran sınırının açık olması ve isyancıların sık sık İran'a kaçmalarıdır. Bu nedenle Türkiye İran'la çeşitli düzeylerde ilişkiler geliştirmiştir. 08 Temmuz 1930 tarihli *Cumhuriyet Gazetesi*'nde İran büyükelçisi Memduh Şevket Esendal aracılığıyla Türkiye hükümetinin İran'a nota verdiğini aktarmaktadır (*Cumhuriyet,* 5 Temmuz 1930). Bu süreçte Türkiye, İran büyükelçilik görevini yürüten Memduh Şevket Esendal'ı bu görev için yumuşak huylu olduğu gerekçesiyle görevden alarak yerine asker kökenli, sert mizaçlı buldukları Hüsrev Gerede getirmiştir. Hüsrev Gerede, Türkiye-İran sınır anlaşmasının bir an önce hayata geçirilmesi için harekete geçmiş ve netice itibariyle bu anlaşma imzalanmıştır. Sınır sorununun çözülmesi hem Türkiye-İran ilişkilerindeki gerginlikleri azaltmış hem de isyanın bastırılmasında son derece önemli bir rol oynamıştır. Bu isyan, Türkiye'nin sınır komşularıyla ilişkilerini etkileyen bir niteliğe de sahiptir (Alakom, 2020:105-11).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AĞRI İSYANI'NIN BASINDA SUNUMU

3.1. Türk Basınında Ağrı İsyanı'nın Yeri

Bu çalışmada isyanın büyüdüğü dönem olan Haziran, Temmuz, Ağustos, Eylül 1930 tarih aralığında Ağrı İsyanı'nın basına nasıl yansıdığı analiz edilmiştir. İsyanın basına nasıl yansıdığı 5 farklı gazete üzerinden incelenmiştir. Seçilen gazeteler söz konusu dönemin tirajı yüksek gazetelerinden olduğu için seçilmiştir.

Bu çalışmada, medya, gerçeklik ve ideoloji kuramsal çerçeve olarak belirlenmiştir. Gerçekliğin medya aracılığıyla inşası ve bunun ideolojiyle olan ilişkileri ele alınmış ve isyana dair kurulan söylemin nasıl bir toplumsal gerçekliği inşa ettiği tartışılmıştır. Bir başka ifadeyle, Ağrı İsyanı ile ilgili medyanın söylemiyle inşa ettiği toplumsal gerçeklik ve bunun ideolojiyle ilişkisi ele alınmıştır. Medya, gerçeklik ve ideoloji ilişkisi, basının isyana yönelik inşa ettiği gerçekliği, bunu yeniden üretmesi ve bunun arkasındaki ideolojik temelleri ortaya çıkarması açısından önemlidir. İdeolojinin dil içinde kurulduğu düşünüldüğünde basının, Ağrı İsyanı'na yönelik haberlerinde kullandığı dilin analiziyle nasıl bir ideolojik tutum içinde olduğu açığa çıkartılmaya çalışılmıştır.

Araştırmanın bir sonraki bölümünde basının Ağrı İsyanı'yla ilgili geliştirdiği söylemin eleştirel çözümlemesi yapılacaktır. Haber metinleri van Dijk'ın eleştirel söylem analizi yöntemiyle analiz edilmiştir. Daha önce değindiğimiz gibi van Dijk, haberi bir söylem türü olarak görmekte ve geliştirdiği modelde çok disiplinli bir yaklaşımla haberi yapısal olarak analiz etmektedir. Bu analizi yaparken haberin üretildiği ve tüketildiği koşulları da göz önünde bulundurmaktadır. Eleştirel söylem analizini yaparken haber metinlerini makro yapılar ve mikro yapılar olarak iki düzlemde ele alır. Makro yapılar

tematik ve şematik yapı olmak üzere iki düzlemde ele alınmaktadır. Tematik yapı haber metninin makro boyutta nasıl düzenlendiğine işaret etmektedir. Tematik yapı analizinde haber başlıkları, alt başlıklar, haber girişleri ve spotlar ele alınmaktadır. Şematik yapı ise durum ve yorum bölümlerinden oluşmaktadır. Şematik analizde durum ve yorum incelemesi yapılmaktadır. Durum, habere konu olan olayın kim veya ne hakkında olduğunun, nerede olduğunun, ne zaman gerçekleştiğinin yani haberin hikâye örgüsünün incelenmesidir. Yorum ise habere konu olanların yapmış olduğu yorumların ve haberin kaynaklarının incelenmesidir (van Dijk, 1988:30-35).

Mikro yapı analizinde ise sözdizimsel yapı, haberin retoriği, sözcük seçimleri ve bölgesel uyum incelenmektedir. Sözdizimsel yapı incelenirken cümlelerin aktif-pasif, uzun-kısa, basit-karmaşık olma durumları incelenmektedir. Genellikle haber metinlerinin sözdizimsel yapısı daha karmaşıktır ve bu nedenle birden fazla önerme içerebilmektedirler. Diğer taraftan bir cümlenin aktif-pasif oluşu habere konu olan aktörlerin özne konumuyla ilgili gazetenin tutumunu ortaya koymaktadır. Haberin retoriği ise haber metninin okuyucuyu ikna etme süreçleri ile ilgilidir. Okuyucuyu ikna etmek için kullanılan rakamlar, sayısal ifadeler, istatiksel veriler retorik incelemenin kapsamına girmektedir. Haberciler aynı zamanda taraf ve tanıklardan yaptıkları alıntıları tırnak içinde vererek objektifliklerine işaret ederken okuyucuyu güvenirliklerine ikna etme çabasındadırlar. Bölgesel uyum incelemesinde bir metinde art arda gelen cümleler ve birbirleriyle ilişkileri ele alınmaktadır. Bir metinde cümleler gelişi güzel bir şekilde art arda gelmezler. İki cümle arasında tutarlı bir ilişki söz konusudur. Bu tutarlılık yalnızca cümleler arasında değil olgular arasındaki tutarlılığa da işaret etmektedir. Bu çözümleme modelinin en önemli unsurlarından biri sözcük seçimidir. Seçilen sözcükler gazetenin/gazetecinin ideolojik pozisyonu hakkında önemli ipuçları barındırmaktadır. Ayni kişi için terörist ya da özgürlük savaşçısı ifadelerini kullanmak veya güçlü yada

saldırgan ifadelerini kullanmak konuşmacının tutumunu veya ideolojisini işaret etmektedir (van Dijk, 1988:77-82).

3.2. Türk Basınında Ağrı İsyanı'nın Sunumu

3.2.1. Haber Sayıları

Tablo 2: Haber Sayıları.

Gazeteler	**Haber Sayısı**	**1. Sayfa**	**İç Sayfa**
Akşam	57	45	12
Cumhuriyet	62	48	14
Milliyet	67	58	9
Son Posta	27	12	15
Vakit	66	48	18
Toplam	279		

Ağrı İsyanı ile ilgili haber yapan gazetelere bakıldığında en çok haberin Milliyet gazetesinde yapıldığı gözlemlenmiştir. Milliyet gazetesi haberlerin çok önemli bir miktarına baş sayfada vermiştir. Milliyet gazetesini *Cumhuriyet* takip etmektedir. Cumhuriyet gazetesi de haberlerin önemli bir kısmına baş sayfada yer vermiştir. Akşam gazetesi de söz konusu haberlere büyük oranda baş sayfada yer vermiştir. *Akşam*, haber miktarı açısından üçüncü sırada yer almasına karşın Ağrı İsyanı haberlerine en geniş yer veren gazete olarak saptanmıştır. Akşam gazetesinden sonra *Vaki*t, en az yer veren gazete ise *Son Posta*'dır. İsyanın dört yıl sürmesine karşın haberler, isyanın büyüdüğü ve dolayısıyla harekatın da büyüdüğü 1930 yılında yoğunlaşmaktadır. 1930 yılının Haziran,

Temmuz, Ağustos ve Eylül ayları isyan haberlerinin yoğun olarak yer aldığı aylar olarak saptanmıştır. Büyük harekatın gerçekleştiği Temmuz ve Ağustos aylarında *Akşam, Cumhuriyet, Milliyet* ve *Vakit* neredeyse her gün baş sayfada isyanı ve harekatı haberleştirmektedir.

3.2.2. Haber Başlıkları

van Dijk'a göre haber söylemlerinin öyküler, hikayeler gibi bir hiyerarşisi bulunmaktadır. Bu hiyerarşi başlık, alt başlık, spot, haber girişi ve fotoğraflar şeklinde ilerlemektedir. Bu birimler haberde ilk karşılaşılan bölümlerdir ve dolayısıyla oldukça önemlidir. Bunlar haberin makro temasını oluştururlar ve buradaki kelime seçimleri, ön plana çıkartılan tema haberin ideolojisi hakkında ilk ipucunu vermektedir. Böylesi bir hiyerarşide bilinmesi gerektiği düşünülen bilgiler önem sırasına göre buralarda verilir. Burada haberin ana teması verilmekle beraber habere nasıl yaklaşılması gerektiği yönünde bir çerçeve de verilmektedir. Bir başka ifadeyle, olaya dair bilginin yanında nasıl yorumlanması gerektiğine dair de bir çerçeve çizilmektedir (van Dijk, 2000:167).

Çalışmaya dahil edilen gazetelerin 1930 Mayıs ayı ile Ekim ayı arasında yayımlanan haberlerinin başlık, alt başlı spot ve haber girişleri incelendiğinde Ağrı İsyanı'na ilişkin geliştirdikleri tutumun ve ürettikleri söylemin birbirinden ve egemen devlet söyleminden farklılaşmadığı gözlemlenmiştir. Daha önceki bölümlerde haberin başlık, alt başlık, spotlar ve fotoğraflardan oluşan tematik yapısının ana temayı verdiğine, haberin anlamını karakterize ettiğine, gazetenin/gazetecinin olaya nasıl yaklaştığına ve nasıl yaklaşılması gerektiğine dair bir çerçeve çizdiğine değinilmiştir. Bu bağlamda çalışmaya dahil edilmiş gazetelerde çıkan haberlerin makro yapısı incelendiğinde çizilen çerçevenin bütün gazetelerde aynı olduğu saptanmıştır. Bir başka ifadeyle, söz konusu gazetelerin Ağrı İsyanı'na yönelik yaklaşımlarında ve ürettikleri söylemde bir farklılık gözlemlenmemiştir. Bu bakımdan çalışmaya dahil edilen haberlerin büyük bir bölümünde

isyan ilk olarak hırsızlık faaliyetleri olarak çerçevelenmiş, ilerleyen zamanlarda ise Kürt isyanı, yeni kurulmuş olan devletin değerlerine saldırı, yeni düzeni yıkmak isteyen ve bu amaçlar doğrultusunda dışarıdan destek alan bir grup *eşkıyanın* varlığı ve hükümetin ve ordunun onlara karşı verdiği 'haklı' mücadele şeklinde çerçevelenmiştir. Bir başka ifadeyle, denilebilir ki incelenen haberlerde isyanın ve isyancıların niteliğiyle ilgili üç farklı çerçevenin çizildiği gözlemlenmiştir. İlk olarak isyanla ilgili yapılan haberlerde anlamın bir eşkıyalık, haydutluk bir başka ifadeyle hırsızlık, yağma faaliyeti olarak karakterize edildiği gözlemlenmiştir. Bu anlamın alt kategorisi ise bununla mücadele eden devlet ve İran'ın eşkıyaya desteğidir. Bir başka ifadeyle haberler, İran'da hazırlanmış, şark hududunda sorun çıkaran, düzeni bozan, soygun yapan bir grubun varlığı ve Türk ordusunun onlarla mücadelesi olarak çerçevelenmiştir. Haberlerde isyancılardan nadiren isyancı olarak bahsedilmiş, bunun yerine *eşkıya, şaki, haydut, çapulcu ve mütecaviz* sözcükleri tercih edilmiştir[5]. Özellikle isyancıları nitelemek için yapılan sözcük seçimi isyanın da niteliği hakkında bir çerçeve sunmaktadır.

> *"Ararat (Ağrı) dağındaki eşkıya tamamen çevrildi'' (Akşam,* 1 Temmuz 1930:1*).*

> *"Mütecavizlerin en şiddetli bir surette tedibi için tertibat alınıyor.*

> *"Ağrı dağı hadisesi yeni bir şey değildir. Her vakit tekrarlanan eşkıyalık ve haydutluk vakalarından biridir". (Akşam,* 2 Temmuz 1930:1).

> *''Avrupa gazetelerine nazaran Ararat dağına gönderilen kuvvetlerimiz, orada tahassun eden firari eşkıyayı tamamile tenkil etmişlerdir''* [6](Akşam, 27 Haziran 1930:1).

[5] Mütecaviz: Saldırgan, saldırıcı, sataşkan.
Eşkıya: Dağda, kırda yol kesen hırsızlar, haydutlar.
Haydut: Silahlı soygun yapan, yol kesen kimse.
Şaki: Haydut.
Çapulcu: Düzene aykırı davranışlarda bulunan, düzeni bozan. (TDK,2023).
[6] Haber metinlerinden yapılan alıntılardaki yazım ve imla hataları metinlerin orijinalinden kaynaklanmaktadır.

‘‘Şakiler ihata ediliyor, vaziyetleri ne İrana kaçmağa, ne de kuvvetlerimiz karşısında tutunmağa müsait değildir’’ (*Cumhuriyet*, 9 Temmuz 1930:1).

“Dört taraftan abluka. Haydutlar bu vaziyet karşısında ne yapacaklarını şaşırdılar’’ (*Vakit*, 12 Temmuz 1930:2).

‘‘Eşkıya döküntülerinin tenkili’’ (*Milliyet*, 27 Haziran 1930:3).

“Asilerin tenkili kat’i surette devam ediyor. Asiler tenkil edilmekte! 4 temmuzda başlanan tenkil işi, 18 temmuzda çapulcuların külliyyen imhasile neticelenecektir” (*Vakit*, 9 Temmuz 1930:1).

Yukarıda verile örnekler özellikle isyanın büyümeye başladığı ve basına daha yoğun bir şekilde yansımaya başladığı dönemden alınmıştır. Bu örneklerde Kürt isyanından söz edilmemiş *çapulculuk* sözcüğü tercih edilerek isyanın bir soygun vakası olduğu ima edilmiş ve hükümetin mücadelesi ön plana çıkartılmıştır. İsyancıları betimlemek için yapılan sözcük tercihleri gazeteler arasında farklılık göstermemiş, bütün gazeteler haberlerin tamamında bu sıfatlardan birini veya aynı haberde birkaçını birden kullanmayı tercih etmiştir. *“Şarkta çapulcuların tenkili devam ediyor. Haydutlar mahsur bir haldedirler! Şakiler bir defa daha bellerini doğrultamayacak şekilde tedip edilecektir”* (*Milliyet*, 3Temmuz 1930:1). Örnekte de görüldüğü gibi isyancılardan söz edilirken tercih edilen sıfatlar eşkıya, haydut, şaki gibi sözcüklerdir. Bu örnekte haber başlığı ve spot incelendiğinde üç farklı sıfatın aynı isyancıları tarif etmek için seçildiği görülmektedir. Böylece isyanın ve isyancıların gayri-ahlaki amaçlarla hareket ettikleri anlamı pekiştirilmektedir. Diğer taraftan Akşam gazetesinin Temmuz ortalarına kadar verdiği haberlerde hırsızlık teması baskındır. Yukarıda da değinildiği gibi bütün haberlerde isyancılardan *eşkıya, haydut, şaki* şeklinde söz edilmekte, dolayısıyla bunların temel faaliyetinin hırsızlık olduğu ima edilmektedir. Hırsızlık temasıyla çerçevelenen haberlere Akşam gazetesinin *“1700 boş ve yeni çuval! Şakiler yağma edecekleri eşyayı taşımak için hazırlık yapmışlar”* (*Akşam*, 22 Temmuz 1930:1) spotuyla verilen haberi

örnek verilebilir. Söz konusu spot olayların hırsızlıkla ilgili olduğunu belirtmiştir. Keza haber metni de bu başlığı destekler niteliktedir. Bu olayların şark hududunda sıklıkla yaşandığı ifade edilmektedir.

Gitlin (1980:10) ve Tuchman (1978:1-2), haber çerçevelerinin gerçekliği inşa etmedeki işlevine değinerek haberlerin toplumsal gerçekliği olduğu gibi aktarmadığını, bunun yerine gerçekliği inşa etme sürecine katıldığını aktarmaktadır. Bir olguyu aktarırken kullanılan çerçevede kimi durumlar ön plana çıkarken kimisi geri planda bırakılır. Bir başka ifadeyle, gazetecilik rutininin bir parçası olan çerçeveleme seçme, vurgulama ve dışarda bırakma ilkelerinden oluşur. Böylelikle, aktarılan olgunun hangi yönlerinin bilinmesi isteniyorsa ön plana çıkartılarak bu olgu hakkında ne düşünülmesi ve nasıl düşünülmesi gerektiğinin çerçevesi çizilmektedir. Yani olguya dair bir gerçeklik inşa etme süreci devrededir. Bu açıdan bakıldığında, isyanı aktarırken kullanılan çerçevede ön plana çıkartılan unsurun hırsızlık, eşkıyalık olduğu saptanmış, isyancıların eşkıyalık faaliyetlerinde bulunduğu sıklıkla vurgulanmıştır. Diğer taraftan isyanın neden başladığı, tarihsel arka plan dışarda bırakılmıştır.

Göze çarpan bir diğer çerçeve ise isyancıların dışarıdan destek aldıkları, yeni kurulmuş devletin değer ve kazanımlarına saldırdıkları ve irticai faaliyette bulundukları yönündedir. Bu çerçevede Kürt isyanı veya Kürt eşkıya temasıyla karşılaşmaktayız. İran'ın isyancılara gıda ve silah desteğinde bulunduğuna ve oraya iltica etmelerine göz yumduğuna da yer verilmiştir. Özellikle İran ile ilişkilerin gerginleşmesine neden olan olaylarda, gazeteler Türkiye'nin sıklıkla İran'a nota verdiğini başlıklarına taşımıştır. İsyanı öncelikle hırsızlıkla özdeşleştiren gazeteler bir müddet sonra *Kürt isyanı* vurgusu yapmaya başlamış ve haber çerçevesini isyanın dışarda nasıl örgütlendiği üzerine kurmuştur. "*İran hudut amirleri eşkıyaya her türlü yardımı göstermekte devam ediyorlar"* (*Cumhuriyet*, 8 Temmuz 1930:1). "İ*ran, Eşkıyalara açıkça yardım ediyor"* (*Vakit*, 4 Temmuz 1930:1). "*İrana son sözümüz"* (*Cumhuriyet*, 30 Temmuz 1930:1).

Başlıklarda açıkça ifade edildiği gibi İran'ın isyanı sürekli bir şekilde desteklediği vurgulanmaktadır. Cumhuriyet gazetesinde *"Eşkıyanın Berut'ta idare edildiği anlaşıldı. Taşnak'larda faaliyete geçtiler"* (*Cumhuriyet*, 10 Ağustos 1930:1) spotuyla çıkan haberde Taşnak'larda ifadesinde kullanılan dahi anlamındaki *-da* bağlacı Taşnaklarla beraber başka dış güçlerin de isyanı organize ettiği anlamına işaret etmektedir. Ayrıca *eşkıyanın Berut'ta idare edildiği* ifadesindeki pasif yapı da isyancıların başka güç odaklarınca kullanıldığı anlamını taşımaktadır. *"Bütün Alman gazeteleri Kürt isyanını İngilizlerin körüklediğini yazıyor"* (*Vakit*, 19 Ağustos 1930:1) spotuyla yayımlanan Vakit gazetesinin haberinde ise yine Alman gazeteleri referans alınarak dış güçlerin isyanı kışkırttığı çerçevesi pekiştirilmeye çalışılmaktadır. Benzer tutumu Milliyet gazetensin başlığında da görmekteyiz: *"Resmi tebliğ: siyasi ve irticai kıyam hitam buldu"* (*Milliyet*, 13 Temmuz 1930:1). Vakit gazetesinin *"Kürt isyanı nasıl tertip olunmuştur?"* başlıklı haberinde Xoybûn cemiyetinin bir beyannamesinde isyanın neden başladığını anlattığına değinilmiş ve yayınladıkları bir beyannamede kullandıkları bir ifade tırnak içinde verilmiştir: *"Bütün ihtilal teşkilatı Kürttür içinde bir tek ecnebi yoktur."* (*Vakit*, 26 Ağustos 1930:1). Böylelikle söz konusu beyanla ilgili şüphe yaratılmaktadır. Keza beyannamede herhangi bir yabancının isyana karışmadığı ifade edilmektedir. İfadenin tırnak içinde verilmesi bu iddiayla ilgili şüphe uyandırmak amacını taşımaktadır. Akşam gazetesinin *"Eşkıya körükleniyor"* (*Akşam*, 10 Temmuz 1930:2) alt başlıklı haberi de pasif cümle yapısıyla yine isyancıların dış güçlerce kullanıldığına işaret etmektedir. Söz konusu çerçevede isyanın dışarıdan desteklendiği vurgulanmaktadır. Bununla aslında kendi düzenimiz içinde isyana gerekçe oluşturabilecek herhangi bir durumun olmadığı, yalnızca ülkemiz üzerinde kötü emelleri olan güçlerin isyanı ortaya çıkarttığı ima edilmektedir.

Diğer taraftan haberlerde bir süre göze çarpmayan Kürt isyanı teması görünür olmaya başlamış ve bu haberlerde ülkenin bütünlüğüne kasıt ve irtica teması ön plana çıkmaya başlamıştır:

‘‘Kürdistan Krallığı! Şark’ta bir krallık kurmak istiyorlarmış!

‘‘Tenkil harekatını idare eden kolordu kumandanı Salih Pş. Bir tebliğ neşretti’’ (*Cumhuriyet*, 15 Temmuz 1930:1)

Cumhuriyet gazetesinde çıkan 15 Temmuz tarihli haberin başlığında kullanılan *Kürdistan Krallığı* ifadesinde geçen *krallık* kelimesi hem ülkenin toprak bütünlüğüne kastedildiğine işaret eden hem de isyanın ‘*Cumhuriyete’* karşı gerçekleştirildiğini ima eden bir kelime tercihidir. Spotta Salih Paşa’nın açıklamalarına yer verileceğine değinilerek resmi bir kaynak kullanılmış ve haberin ikna ediciliği arttırılmıştır. Vakit gazetesinin “*Yıllarca kanımızla muhafaza edilen topraklarda ekmeğimizi yiyenler boylarına bakmıyarak bir Kürt krallığı mı kurmak istemişler*” (*Vakit*, 14 Temmuz 1930:1) spotuyla verdiği haberde de benzer çerçeve kullanılmıştır.

Yukarıda söz edilen haber çerçevelerine ek olarak haberlerin büyük bir bölümünde tespit edilmiş bir diğer çerçeve ise devletin ve ordunun ne kadar güçlü olduğudur. Haber başlıklarına çeşitli zorluklara karşın ordunun sürekli olarak başarı elde ettiği yansımaktadır. İsyanın gerçekleştiği coğrafyanın zorlu koşulları, isyancıların dış güçlerce desteklenmesi veya sayıları gibi unsurların ordunun gücünü pekiştirmek için kullanıldığı gözlenmektedir. Haber başlılarında sık sık kullanılan *eşkıyanın tenkili* sözcükleri bu hükümetin ve askerin güçlü olduğu temasını pekiştiren sözcük tercihleridir. Bu yaklaşıma göre ordu ve hükümet yok etme kudretine ve donanımına sahiptir.

‘‘Eşkıya tenkil ediliyor. Kuvvetlerimiz Ararat dağı sahasını tamamen ihata etmiştir’ (*Cumhuriyet*, 2 Temmuz 1930:1).

‘‘Şakiler ihata ediliyor, vaziyetleri ne İrana kaçmağa, ne de kuvvetlerimiz karşısında tutunmağa müsait değildir’’ (*Cumhuriyet*, 9 Temmuz 1930:1).

‘‘Dört taraftan abluka. Haydutlar bu vaziyet karşısında ne yapacaklarını şaşırdılar’’ (*Vakit*, 12 Temmuz 1930:2).

‘‘Ağrı’da eşkıya perişan ediliyor’’ (*Son Posta*, 12 Eylül 1930:3).

Cumhuriyet gazetesinin 16 Temmuz 1930 tarihli haberinde devletin ve ordunun gücü çeşitli verilerle kanıtlanmaya çalışılmıştır. Harekatın ne kadar sürede biteceği, ölü sayısı gibi rakamsal veriler devletin ve ordunun gücüne ikna etme çabası olarak yorumlanabilmekte ve bu ikna çabası başlıklara yansımaktadır. Haberin üst başlığı ve alt başlıkları şöyledir;

“Şakilerin tenkiline bu hafta başlanacaktır, harekat 15 günde ikmal edilecektir.”

“Tayyarelerimiz bombardımana devam ediyor.”

‘‘Aşiret reisleri af diliyor’’

“Zeylan harekâtında imha edilenler 15,000 den fazladır.’’ (*Cumhuriyet*, 16 Temmuz 1930:1).

“Haydutların zayiatı 11-12 gecesi, Ağrı eteklerinde, Taşburnu mevkiine baskın yapmıya teşebbüs eden eşkıya (60) dan fazla maktul vermekle kalmamış, (100) e yakında yaralı vermiştir”. (*Son Posta*, 19 Ağustos 1930:3)

Söz konusu başlıklar devletin güçlü ve kuvvetli olduğu anlamını taşırken aynı zamanda isyancıların zayıf ve yenilmekte olduğu anlamını da taşımaktadır. Diğer taraftan birçok başlıkta isyancıların yenilgilerine vurgu yapılarak af diledikleri, teslim olmak istedikleri, ne kadar kayıp verdikleri sayısal verilerle sunulmaktadır. Bu bağlamda en sık karşılaşılan sözcükler ‘perişan, şaşkın, harap, kıtlık’ gibi sözcüklerdir. Bu sözcükler tüm isyancıları nitelemek için kullanıldığından genelleme yapılmaktadır.

“Şakiler Erciş şarkında büyük bir hezimete uğratılarak Suphan dağlarına atıldılar” (*Milliyet*, 9 Temmuz 1930:1).

“Teslim olmak istiyorlar… Haydutlardan bir kısmı bazı kayıtlarla teslim olmak istiyor” (*Akşam*, 11 Temmuz 1930:1).

"*Şakiler 60 maktul ve 10 mecruh bıraktılar*" (*Akşam*, 18 Ağustos 1930:1).

"*Ağrı eşkıyası fena vaziyetedir! Aralarında nifak ve ihtilaf çıktı susuzluktan da sıkıntı çekiyorlar"* (*Son Posta*, 28 Ağustos 1930:1).

"Asılmaktan Korkuyorlar" (*Son Posta*, 30 Ağustos 1930).

"Şakilerin hali harap! Yalnız canlarını kurtarmağı düşünüyorlar" (*Cumhuriyet*, 21 Temmuz 1930:1).

"*Ağrı Dağında mahsur kalan haydutlar teslim olmak arzusundadırlar"* (*Son Posta*, 29 Ağustos1930:1).

"Eşkıya döküntülerinin tenkili" (*Milliyet*, 27 Haziran 1930:3).

Söz konusu başlıklar ve spotlarda ordunun gücü vurgulanarak isyancıların etkinliği küçümsenmiş ve kendi aralarında anlaşmazlıklar yaşandığı ön plana çıkarılmıştır.

Devletin gücüne ve bölgedeki hakimiyetine dikkat çeken diğer başlıklar ise *sükûnet* sözcüğü tercih edilerek atılan başlıklardır. İncelenen haber metinlerinde bölgede sükûnetin var olduğunu, devletin her şeyi kontrol altında tuttuğunu, güven ortamını tesis ettiğini yansıtan başlıklar mevcuttur. *"Ağrıda sükûnet hüküm sürüyor"* (*Vakit*, 5 Ekim 1930:2). "*Sükûn devam ediyo*r" (*Akşam*, 19 Ağustos 1930:1). *"Şark'ta sükûn var"* (*Cumhuriyet*, 14 Ağustos 1930:1). *"Şark'ta sükûnet devam ediyor. Ağrı mıntıkasında mahsur şakilerin bombardımanı devam ediyor"* (*Cumhuriyet*, 25 Temmuz 1930:1). *"Şarkta sükûnet! Ağrıdağı'nda tamamen mahsur bir vaziyette kalan eşkıyanın tenkiline başlanmak üzere her türlü tertibat ikmal edilmiştir"* (*Cumhuriyet*, 26 Temmuz 1930:1). Örneklerde verilen başlıklar her şeyin ordunun denetiminde olduğuna işaret etmektedir.

İncelemeye dahil edilmiş bütün haber başlıkları, alt başlıklar ve spotlar incelendiğinde basının isyanı ve isyancıları tanımlama şekliyle devletten yana tutum takındığı görülmektedir. Yani gazetelerin ideolojik olarak pozisyonu isyana dair kurdukları söylemle ortaya çıkmaktadır. Bunun belirginleştiği noktalardan biri haber

metinlerinde biz-onlar karşıtlığının kurulmuş olmasıdır. Haber başlık, alt başlık ve spotlarında devletin, hükümetin ve ordunun eylemleri sahiplenilirken -bu eylemlerden biz üçüncü çoğul kişisiyle bahsedilmektedir- isyancılardan onlar diye söz edilmektedir. *"Ağrı eteklerinde Kıtaatımız yukarıya doğru tarama harekatına başlayacaktır"* (*Cumhuriyet*, 24 Temmuz 1930:1). *"Kıt'atımız iki Ağrı arasındaki boyum noktasına hakim oldu"* (*Cumhuriyet*, 10 Eylül 1930:3). *"Ağrı Kahramanları"* (*Cumhuriyet*, 17 Eylül 1930:1). *"Hükümetimiz bir daha bu gibi vakalar olmasına meydan vermeyecek.*" (*Akşam*, 3 Temmuz 1930: 1). *"Kıtaatımız Ağrıdağ koğuklarında saklanmak istiyen eşkıya sürüleri ile teması temin etti"* (*Milliyet*, 24 Temmuz 1930:1). *"Tayyarelerimiz şakilerin yeni tahassungahlarını da bulmuş ve bombardımanlarına başlamıştır*" (*Milliyet*, 18 Temmuz 1930:1). "*Ordumuza şeref veren büyük mavaffakiyet"* (*Vakit*, 17 Temmuz 1930:1). Örneklerde de görüldüğü gibi, haberler yapılırken seçilen ifadelerle ikili bir karşıtlık oluşturulmuş ve gazeteler bu karşıtlıkta aldıkları pozisyonu *ordumuz, hükümetimiz, tayyarelerimiz* gibi ifadelerle ortaya koymuş, aidiyetlerini ifade etmişlerdir. *Biz'i* anlatırken kurulan cümlelerin tamımı olumluyken, olumlu özelliklere işaret ediyorken *onlar* -isyancılar- her zaman negatif bir pozisyona oturtulmuştur.

van Dijk cümle yapılarından söz ederken '*biz*'den söz eden cümlelerin aktif yapılı olduğundan ve bu cümlelerin pozitif bir anlama sahip olduğundan söz eder. Buna karşın '*onlar*'dan bahseden cümleler ise pasif yapılıdır ve negatif bir anlama sahiptir. Ayrıca pasif yapılı cümleler eylemin failini gizleme veya açıkça beyan etmeme işlevine de sahiptir. (van Dijk, 2008:112). Bu yaklaşımın da haberlerde belirgin olduğu gözlemlenmiş, yukarıdaki bölümde kısaca değinilmiştir.

> *''Şakiler bir defa daha bellerini doğrultamayacak şekilde tedip edilecekler''* (*Milliyet*, 8 Temmuz 1930:1)

> *''Eşkıya mahvedildi. Ağrı tepelerine sığınanlar da yakalanıyor*." (*Cumhuriyet*, 14 Temmuz 1930:1)

"Ararat (Ağrı) dağındaki eşkıya tamamen çevrildi. Eşkıyanın bu sefer İrana kaçmaması için tedbirler alınmıştır" (*Akşam*, 1 Temmuz 1930:1).

"*Bomba yağdırılıyor… Şakiler Iğdırın Aralık nahiyesine bir taaruz yaptılarsa da püskürtüldüler"* (*Akşam*, 17 Temmuz 1930:1).

"Şimaldeki şakiler de vahim bir hezimete uğratıldılar. Ağrı dağında demir çember içine alınan şakilerin tenkiline başlanmıştır." (*Milliyet*, 12 Temmuz 1930:1).

Yukarıda alıntılanan örneklerde cümleler pasif yapıda kurulmuş, eylemlerin faili açıkça belirtilmemiştir. Fakat isyancılar bu edilgen cümlelerin nesnesi -olumsuz eylemlere maruz kalanı- pozisyonunda kullanılarak güçsüz gösterilmiştir. Haber metinlerinde arka plan bilgisinin verilmesi olayın kavranması, doğru değerlendirilmesi açısından son derece önemlidir. Arka plan bilgisinin eksikliği olayların bir bağlama oturtulmasının önüne geçmekte dolayısıyla bir tipleştirme ortaya çıkmaktadır. Böylece benzer olaylar aynı çerçevelere oturtularak sunulmaktadır (İnal, 1995; akt. Durna ve Kubilay, 2010:65). Haber metinlerinin başlık, alt başlık ve spotları incelendiğinde herhangi bir arka plan bilgisine rastlanmamıştır. Başlıklarda esas olarak isyanın olumsuz temsili, hükümetin ve askerin ise olumlu temsili söz konusudur. Fakat isyanın neden başladığı, hangi şartlarda gerçekleştiği, tarihsel arka planının ne olduğuna dair sorular yanıtsız kalmaktadır.

İsyanla başarıyla mücadele edildiği temasının hakim olduğu haberlerde isyanın bastırılma eylemini ifade etmek için sıklıkla temizlemek ve imha etmek fiillerinin kullanıldığı görülmüştür. "*Şarkî Anadoluda son eşkıya döküntüleri temizlendi"* (*Akşam*, 27 Haziran 1930:1), *"Zeylan deresindeki eşkıya imha edildi"* (*Akşam*, 13 Temmuz 1930:1), *"Şark hududu mikroplardan kamilen temizlendi"* (Akşam, 19 Temmuz 1930:1), *"Ağrıdaki şakilerin imhası bitmek üzere"* (Cumhuriyet, 14 Eylül 1930:3), *"Ağrıda temizlik"* (*Cumhuriyet*, 18 Eylül 1930: 3), *"Kıtaatımız hudut ilerisindeki şakileri temizledikten sonra garnizonlarına avdet etmişlerdir"* (*Milliyet*, 30 Temmuz 1930:1),

"Şarktaki temizlik" (*Vakit*, 20 Temmuz 1930:1). Örneklerde görüldüğü gibi *temizlemek* eylemi sıklıkla kullanılmıştır. Bu kelimenin tercihi isyan hareketinin kirliliğini ima etmekte, dolayısıyla temizliği gerektirmektedir. Bu kelime tercihiyle hükümetin eylemlerinin meşruluğu ve gerekliliği ima edilmekte, bu kirliliği yok etme girişimi olarak temizlik hareketi yapılmaktadır. İmha ise bir şeyi kökten yok etmek anlamına gelmekte ve bu kelime tercihiyle askerin gücü gösterilmek istenmektedir. Yok etmek anlamına gelen bu eylemler zaman zaman pasif biçimde kullanılarak yok etme eylemini gerçekleştiren faili gizlemektedir.

3.2.3. Fotoğraflar

van Dijk'ın çözümlemesinde fotoğraflar hem makro alanda tematik yapının unsuru olarak karşımıza çıkmakta hem de mikro alanda retoriğin bir unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. İsyanla ilgili yapılan haberlerin tamamında resim ya da illüstrasyondan oluşan görseller kullanılmıştır. Fotoğraflar, başlıklar ve haber metniyle uyumlu olarak çizilen çerçevenin pekiştirilmesinde rol oynamaktadır. Bir önceki bölümde sözü edilen haber çerçeveleri ve temaların fotoğraflara ve illüstrasyonlara doğrudan yansıdığı gözlemlenmiştir. Aynı zamanda retoriğin bir unsuru olarak kullanılan fotoğraflar okuyucuyu haber metninin içeriğine ikna etme işlevi de görmektedir. İsyancıların sürekli sarıklı olarak çizilmeleri, onların Cumhuriyet değerlerinin aleyhinde olduğuna ikna çabasının ürünüdür. Benzer bir şekilde, isyancıların dış güçlerle ilişkilerini vurgulamak için ise kukla figürleri kullanılmıştır.

Türk -- İran dostluğu tehlikede !

Eğer İran, eşkiyaya yardımdan vaz geçmez ve hüsnü niyet göstermezse..

Harekâtımızda serbest olacağız !

150 likler

Ağrı dağı hadisesine burunlarını sokmak m istiyorlar?

Dağlardan inecek ihtilâl müfrezeleri-Pariste çıkan muhalefet gazetesi ne demişti? Refik Halidin mektubu

İşgal zamanında Damat Fer hükûmetinin dahiliye nazırı ola ve yüzellilikler listesine dah bulunan Mehmel Alinin Parist (Larepüblik anşene) ismind haftalık bir gazete çıkarmağ

[Alttarafı 2 inci sayıfam:zdadır]

Vakit gazetesinin 7 Temmuz tarihli haberi isyancıların dış güçlerce desteklendiği temasıyla çıkmıştır. İran'ın verdiği destek başlık ve spota yansıtıldığı şekliyle illüstrasyona da yansıtılmıştır. Elinde kılıç olan bir isyancı 'kukla' olarak gösterilmiştir. Kuklanın ipini ise Ağrı Dağı'nın İran tarafından uzanan bir el yönetmektedir. İllüstrasyonda isyancı -ya da gazetenin kullandığı ifadeyle *eşkıya*- geleneksel kıyafetler ve sarıkla resmedilmiştir. Benzer şekilde İran'ı temsil eden insan figürü de geleneksel kıyafetlerle ve sakallı resmedilmiştir. Dolayısıyla bu görsel haber çerçevesine uygun olarak dış güçlerin isyanla ilişkisini ön plana çıkarmanın yanı sıra isyancıları gayri medeni olarak işaretlemektedir. İsyancının elinde kılıç olması modern olmayan bir silah kullanımına işaret ederek bu yorumu güçlendirmektedir (*Vakit*, 7 Temmuz 1930).

Milliyet gazetesinin 13 Temmuz tarihli haberinde yine yukarıda değinilen haber çerçevelerine uygun olarak hükümetin ve ordunun gücüne işaret edilmektedir. *'Şarkta tenkil fi'len bitti'* başlığıyla uyumlu bir şekilde bir askerin silahının dipçiğiyle bir isyancının kesik başını ittiğini görmekteyiz. Burada ordunun zafer kazandığı, isyancıların ise yenildiğini resmedilmiştir. İsyancı bir önceki görselde olduğu gibi sarıklı resmedilmiştir. Spotta yer verilen '…Cumhuriyet ordusunun kahir kuvveti…' doğrudan görselde yansıtılmıştır (*Milliyet*, 13 Temmuz 1930).

Ağrı vadilerin den bir manzara

Cumhuriyet gazetesinin 10 Ağustos tarihli haberinde ise Ağrı coğrafyasını gösteren bir resim verişmiştir. Bu görselle ordunun nasıl zor şartlarda mücadele ettiği, coğrafyanın güçlüğüne rağmen başarılı olduğu ima edilerek yine hükümet ve ordunun gücüne işaret edilmektedir. Resim, ordunun sarp, dağlık alanda ve son derece soğuk hava koşullarında isyancılara karşı mücadele verdiği şeklinde yorumlanabilir (*Cumhuriyet*,10 Ağustos 19930).

Alınan tedabir tam ve mükemmeldir

İran hudut amirleri eşkiya-ya her türlü yardımı göstermekte devam ediyorlar

Vaziyet

Ankara 7 (Telefonla)— Buraya gelen son malûmata göre Ağrı dağdaki tenkil harekâtımız devam etmektedir. Saha etrafında teksif edilen tayyarelerimizin bombardımanları ve kıtaatımızın yürüyüşü önünde şakiler mütemadiyen gerilemekte ve çok telefat vermektedirler. Bunların bulundukları ve askerlerimiz tarafından ihata edilmiş olan saha mütemadiyen küçülmekte, muhasara çemberi gittikçe darlaşmaktadır.

Vaziyet tavazzuha doğru gidiyor. İki güne kadar kat'i neticenin alınması yolundaki tedbirler tamamile inkişaf etmiş olacaktır.

Cumhuriyet gazetesinin 8 Temmuz tarihinde '*İran hudut amirleri eşkıyaya her türlü yardımı göstermekte devam ediyorlar'* spotuyla verilen haberinde kullanılan illüstrasyonda yine İran ve isyan ilişkisi kurulmuştur. Görselde bu birlikteliğe karşın Türk askerinin başarısı işaret edilmiştir. Görselde elinde kılıcıyla Türk askerinden İran'a doğru kaçan bir atlı ve askerin silahının ucuna saplanmış bir isyancı ve üzerinde Kürdili ve Acemaşiran makamlarının yazılı olduğu bir nota kağıdı görülmektedir. Bu görsel Kürtler ve İranlıların iş birliği içinde olduğunu işaret ederken asker ikisini de yok edebilecek güç ve kuvvete sahip olarak resmedilmiştir. Ayrıca askerin boyu hem resme göre hem de silahına sapladığı isyancıya göre oldukça uzun resmedilerek Türk ordusu ve devletinin

büyüklüğü ima edilmiştir yorumu yapılabilir. İsyancı yine geleneksel kıyafetler içinde, sarıklı bir şekilde resmedilmiştir (*Cumhuriyet,* 8 Temmuz 1930).

Cumhuriyet, 3 Ağustos tarihli bir başka haberinde yine dikkat çekici bir illüstrasyon kullanmıştır. İsyanların arkasında öncelikle İngilizlerin olduğuna işaret eden bu görselde, kötücül bir yüz ifadesiyle elinde kırbaç olan bir İngiliz'in ve şarkı söyleyen İranlının oturduğu arabayı çeken yorulmuş, bitap düşmüş bir isyancının olduğunu görmekteyiz. İran'a şiddetli bir nota verildiğini ifade eden başlıkta İran'ın da İngilizlerle iş birliğine işaret edilmiştir. Görseldeki tüm unsurlardan büyük olarak resmedilmiş Türk askeri ise elinde bir notayla İranlı'ya *'bana bak dadaş, şu notayı al da Acemaşiran dururken Kürdiden başlayıp ahengi bozma'* demektedir. Bu görselde İran'a İngilizlere uymaması, Kürtleri kışkırtıp da düzeni bozmaması tavsiye edilmektedir (*Cumhuriyet,* 3 Ağustos 1930).

Şarktaki temizlik

Tamamen hudutlarımız dahilinde yapılmıştır

İran hududunun 80 kilometro dahilindeki tenkil haberi Ankarada teyit edilmiyor

Şarktaki tarama hareketimiz nasıl bitti

'*Şarkta temizlik'* başlığıyla çıkan Vakit gazetesinin 20 Temmuz tarihli haberin görselinin teması ise *temizlik*'tir. İsyancıları insandışılaştıran söylemin bir ürünü olan temizlik teması, görselde elinde bir aletle isyancıları süpüren bir asker figürleriyle verilmiştir. Görselde birçok isyancıya karşı tek bir askerin varlığı ordunun kuvvetine gönderme yapmaktadır. Ayrıca isyancılar yine geleneksel kıyafetlerle temsil edilirken askerin üniformasıyla temsili medeni-gayri medeni karşıtlığını kurmaktadır (*Vakit,* 20 Temmuz 1930).

Yine Vakit (13 Temmuz 1930) gazetesinde temizlik temasıyla verilen haber görselinde isyancıların insan dışı varlıklar olarak yansıtıldığı görülmektedir. İsyancılar, bir kafeste gövdeleri hayvan başları ise sarıklı insan başı olarak resmedilmiş, temizlenmesi gereken zararlı varlıklar olarak işaretlenmiştir.

Yukarıdaki görselde de elinde silahıyla bir Türk askerinin bir sürüngenin başını ezdiği görülmektedir. Görsel hem Türk askerinin gücünü simgelemekte hem de

isyancıları insan dışı bir varlık olarak göstermektedir. Görselde yer alan *istila, saltanat, medrese, Arap harfleri, irtica* ifadeleri isyanın amacının Cumhuriyet karşıtı olduğuna işaret etmekte. Dolayısıyla isyancıları medeniyet karşıtı olarak resmetmektedir (*Milliyet*, 3 Temmuz 1930:1).

Elizabeth ve Stuart Ewan, dünyayı algılama imkanlarımızın sınırlı ve dolaylı olduğunu vurgulayarak medyanın yarattığı imgelerin zamanla toplumsal gerçekliğin yerini aldığını savunmaktadırlar. Medya, bir imgeyi sürekli olarak üreterek ve yeniden üreterek olguya dönüştürmektedir. ((Ewan, S. ve Ewan E., 1992:192). Bu çerçevede isyana dair habbelerde kullanılan resimler ve illüstrasyonlar isyana ve isyancılara dair ürettikleri imgeleri sık sık tekrarlayarak bir olguya dönüştürmekte, isyana ilişkin bir gerçeklik inşa etmektedir. Dış dünyayı imgeler vasıtasıyla deneyimlediğimiz önermesi düşünüldüğünde söz konusu görsellerin isyana dair inşa ettiği gerçeklik haber çerçeveleri ve metinleriyle uyumlu olarak *hırsızlık, ihanet, irticai faaliyet olarak* ortaya çıkmaktadır.

3.2.4. Ana Olayın Sunumu

Ağrı İsyanı'na ilişkin durumun basında sunumunu da iki kategoride değerlendirebilmekteyiz. Buna göre, ilk olarak daha önce de değindiğimiz gibi haber metinlerinde ana olay sınırın ihlali, hırsızlık, yağma ve ordunun bununla mücadelesi olarak sunulmaktadır. Bu çerçeveyi kullanmış haberlerin büyük bir kısmında arka plan bilgisi verilmemiş, olayların nasıl ve neden başladığına değinilmemiştir.

"*Şark hududumuzda Ararat dağına bir zamandan beri iltica ve tahassun etmiş olan firari eşkıya döküntülerini kat'î surette temizlemeye karar veren Türkiye hükümeti, bu dağ üzerine askeri harekat icra etmektedir"* (*Akşam*, 27 Haziran 1930:1).

Akşam gazetesinden yapılan bu alıntıda Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırlarının ihlali vurgulanmış ve yapılan askeri harekatın gerekçesi verilmiştir. İsyana ilişkin arka

plan bilgisine yer verilmediği için olayların neden ve nasıl başladığına dair sorular yanıtsız kalmaktadır.

> *"Ararat dağı ötedenberi şark hudutlarımıza ara sıra tecavüz eden eşkıyanın tahassün ettiği bir mevkidir. Bazı eşkıya çeteleri fırsat buldukça İran hududu dahilinde teçhiz ve ihzar olunarak vakit vakit ağrı dağına gelir ve hudut üzerindeki köylerin sürülerini İrana sürmiye çalışırlar"* (*Akşam*, 1 Temmuz 1930:1).

> *"İranda silahlandırılan çapulcular, ilk defa Ağrı dağ mıntıkasına gelmişler ve hudut üzerindeki köylerimizin sürülerini İrana sürmeğe çalışmışlardır. 10 haziranda tayyarelerimizin hücumuna uğrayan bu çeteler İrana kaçmışlardır*" (*Akşam,* 6 Temmuz 1930:1).

Akşam gazetesinden yapılan yukarıdaki alıntılarda ise ana olay yine hırsızlık olarak sunulmuştur. Fakat burada olayın arka plan bilgisine yer verildiği görülmüştür. Ana olay hırsızlık olarak sunulduğu için arka plan bilgisi de bu çerçevede verilmiş, hırsızlık olaylarının kimler tarafından nasıl gerçekleştirildiği aktarılmıştır. Akşam gazetesinin özellikle Temmuz ayının ortalarına kadar verdiği haberlerde ana olay hırsızlık olarak sunulmuş, bir Kürt isyanı olduğu konusu yer almamıştır: *'Ağrı dağı hadisesi yeni bir şey değildir. Her vakit tekrarlanan eşkıyalık ve haydutluk vakalarından biridir.'* (*Akşam,* 2 Temmuz 1930:1). "*Şark hududumuzda Ağrı dağındaki eşkıyanın tenkili için başlıyan hareket devam ediyor. Bu havalideki köylüleri taciz eden ve çapulculukla geçinen haydutlara bu defa katî bir darbe indirilecektir."* (*Akşam,* 3 Temmuz 1930:1). Akşam gazetesi 6 Temmuz tarihli haberinde yine hırsızlık temasını kullanarak bu sefer olayların nasıl başladığına değinmiş, hırsızlık çerçevesinde artalan bilgisine yer vermiştir. Benzer bir şekilde, isyanın bir Kürt isyanı olarak değerlendirilmemesi gerektiği görüşünü açıkça paylaşan bir başka metin ise Cumhuriyet gazetesinin kurucusu ve baş yazarı Yunus Nadi'nin 13 Temmuz 1930 tarihli köşe yazısıdır:

> *"Evvela Kürt isyanı… Bizim telakkimize göre hadiseye böyle bir isim vermeye cevaz yoktur. Türkiye Cumhuriyeti dahilinde yaşıyan insanların ırk ve din farkı olmaksızın umumen Türk olduklarını unutmamağa mecburuz. Şark hududumuzda*

cahil bazı kimselerin cür'et ettikleri münasebetsiz hareketleri [...] tedip ve tecziye ederken onu müstakil bir kuvmın hareketi gibi telakki ve tavsif etmeği hem siyasete hem hakikate muvafık bulmalıyız. Cumhuriyet Türkiye'sinde siyasi manasile Türk'ten başka bir camia farzetmekte isabet yoktur. [...] Binaenaleyh Şark hudutlarımızda Kürt isyanı yoktur." (*Cumhuriyet*, 13 Temmuz 1930:1).

Söz konusu köşe yazısında Yunus Nadi, isyana ilişkin söylemini "*bir grup cahilin münasebetsiz hareketleri"* yaklaşımı üzerine kurmuş, Kürtlerin tamamını -kendi ifadesiyle *'adlarına Kürt denen Türk'lerin'*- Ağrı dağına çıkmış haydutlardan ibaret görmemek gerektiğini savunmuştur. "*Unutulmamalıdır ki Türkiye'de ırk olarak atlarına Kürt denilen Türk'ler yalnız Ağrı ve Süphan dağlarına çıkan üç beş hayduttan ibaret değildir"* ifadeleriyle Nadi, isyancıları marjinalleştirmiş, toplumun tamamını temsil etmediğini vurgulamış ve de üç beş haydut ifadesiyle isyana katılanların sayısını küçümsemiştir. Özellikle Yunus Nadi'nin köşe yazısında vücut bulan Kürt isyanı yoktur yaklaşımı başlı başına isyanı tarihsel ve toplumsal bağlarından koparmaktadır. Söz konusu haberlerde resmi merciler ve Anadolu Ajansı kaynak olarak alınmış, isyancıların veya 'eşkıya'nın görüşlerine yer verilmemiştir. Ana olayı hırsızlık olarak sunan haberlerde isyancı kelimesi kullanılmamış yalnızca hırsızlığa işaret eden *eşkıya, şaki* gibi sözcükler tercih edilmiştir.

Ana olayın sunuluşuna dair bir diğer kategorinin ise Kürt isyanı ve irticai faaliyetler olduğu saptanmıştır. Bu kategori isyancıların dışarıdan desteklendiği, kullanıldığı alt kategorisiyle birleşmektedir. Söz konusu haberlerde ana olay sunulurken olayların Cumhuriyet'in aleyhine olduğu vurgusu yapılarak isyanın irtica amacı taşıdığı ön plana çıkartılmıştır. *"İran hududundan 20 Haziran'da geçen kuvvetli çetelerin faaliyeti ve tahriki ile Zeylan nahiyesinde vukua gelen siyasi ve irticai mahiyetteki kıyam hadisesi hitam bulmuştur"* (*Milliyet*, 13 Temmuz 1930:1). "*İran' da yapılan tertibata göre sergerdelerin Zilan etrafında bir irticai hareket kaldırıp tevsi etmeği düşündükleri elde edilen vesaikten anlaşılıyor.*" (*Cumhuriyet*, 29, Haziran 1930:1). Cumhuriyet

gazetesi Yunus Nadi'nin tavsiyesine karşın isyancıları sıklıkla Kürt eşkıyası şeklinde tanımlamış ve bölgede yaşayan halkın Kürt olduğuna vurgu yapmıştır: *"[...] Ağrı ve Ararat, Beyazıt vilayetinde İran hududu üzerinde yüksek ve bürkâni bir dağdı, eteklerinde Kürtler sakindir. [...] Maamafih son hadiseyi çıkaranların memlekette ikinci bir irticai hareket yapmak istedikleri de anlaşılmıştır"* (*Cumhuriyet*, 2 Temmuz1930:2). Cumhuriyet gazetesi 15 Temmuz tarihli haberinde olayların seyrinin değiştiğini vurgulayarak olayları hem irtica hem de şarkta kurulmak istenen Kürdistan krallığı olarak sunmuştur:

> *''Ağrı'da başlayan, ayrı ve kuvvetli bir kolla Erciş, Zilan mıntıkasına da saçak atan kıyam ve şekavetin menbaı, tahminlere muvafık olarak medyana çıkmış bulunuyor. Bu hareket, mevzii bir eşkıyalık veya çapulculuk olmaktan çok uzaktır. İki kolordunun bütün vesaitile tam bir hafta meşgul olmasını icap ettiren hadise; şüphe yok ki Şeyh Sait isyanından daha mühimdi.''* (*Cumhuriyet*, 15 Temmuz 1930:1).

Cumhuriyet gazetesi özellikle irticai faaliyet olarak tanımlanan Şeyh Sait İsyanı'na değinerek olayları irticai faaliyetlerle ilişkilendirmiştir. Aynı haberde isyanın dış güçlerle ilişkisi kurulmuş İngilizlere, Xoybûn Cemiyeti'ne ve İran'ın desteğine değinerek ana olayı, dış güçlerden destek alan isyancıların hem ülkeyi bölme girişiminde bulunması hem de irticai faaliyet olarak sunmuştur

> *"Şarktaki eşkıyanın tenkili hakkında Anadolu Ajansı vasıtasile hükumet tarafından dünkü gazetelere verilen resmi tebliğden sonra bu meseledeki vaziyet tamamile vüzuh ve sarahat kesbetmiştir. Evvel emirde tesbit edilecek nokta şudur: Şarkta zuhur eden isyan ve tecavüz hareketi zahiren görüldüğü şekilde basit bir şekavet hadisesi değildir. Bu hadisenin esası siyasi ve irticai bir kıyam muhiyetindedir. Bu itibar ile isyan ve kıyam hareketinin asıl maharrekeleri ve muretipleri memleket haricindedir*." (*Vakit*, 7 Temmuz 1930:1).

> *"Şark hudutlarımızda çıkan hadisenin alelade bir haydut işinden ziyade devletimize karşı yapılmış bir suikast olduğu ve hariçten idare edildiği gün geçtikçe daha ziyade vuzuhla anlaşılmaktadır"* (*Son Posta*, 7 Ağustos 1930:1).

Cumhuriyet kurulduktan sonra irtica en büyük tehdit olarak görülmüştür. Dolayısıyla irtica sözcüğünün okuyucu üzerinde yaratacağı etki son derece önemlidir. Çünkü medenileşmenin, Batılılaşmanın karşıtı olan irtica, Cumhuriyet'le elde edilen kazanımları tehlikeye atmaktadır. Bu nedenle isyanın böyle nitelenmesi halkın isyana dair gerçeklik algısının şekillenmesinde önemli bir işleve sahiptir. Bu söylem isyanı ve isyancıları gerici, çağ dışı, medeniyet düşmanı olarak sabitlemektedir.

İsyanın dışardan tertip edildiği önermesi de haber metinlerinde sıklıkla ana olayla beraber sunulmaktadır. *"Ağrı dağı vukuatının sebep ve menşelerini harici teşkilatta bulmamak imkanı yoktur*" (*Cumhuriyet*, 9 Temmuz 1930:1). Vakit gazetesi bir haberinde İngiliz The Sphere gazetesinden Lady Drumomnd Hay isimli bir gazetecinin Londra'da yayınladığı bir makaleyi baş sayfasına taşımıştır. Bu makalede Kürt isyanı medeniyete karşı bir isyan olarak tanımlanmıştır: *"...Kürt isyanı da şarklılığın garplılığa karşı, yani muhafazakar, mutaassıp, Sünni ve Müslüman Kürdün garplılaşmış Türke karşı kıyamıdır"* (*Vakit*, 8 Ağustos 1930). Buna karşın aynı gazete 19 Ağustos 1930 tarihli haberinde Alman gazetelerini referans alarak İngilizlerin Kürt isyanını çıkardığını ve Kürtleri silahlandırdığını yazmıştır.

Örneklerde görüldüğü gibi haberlerin önemli bir kısmında ana olay sunulurken neden sonuç ilişkileri kurulmamış, olayların tarihsel arka planına yer verilmemiş ve ağırlıklı olarak resmi kaynaklar referans alındığı için birincil tanımlayıcıların ifadelerine yer verilmiştir. Birincil tanımlayıcıların ifadelerini kaynak gösterme tutumuna istisna teşkil eden kimi haberlere rastlanmıştır. Vakit gazetesi 26 Ağustos tarihli '*Kürt İsyanı nasıl tertip olunmuştur'* başlıklı haberinde Xoybûn Cemiyeti'nin isyanın nedenlerini anlattığı beyannamesine olduğu gibi yer vermiştir. Haberin yalnızca giriş kısmında beyannamenin isyanla ilgili önemli bilgiler içerdiği belirtilmiş ve beyanname olduğu gibi yayımlanarak haber yorumsuz bırakılmıştır. Söz konusu beyanname de ise bir önceki bölümde değindiğimiz Ağrı İsyanı'nın tarihsel arka planı aktarılmış ve nedenleri

sıralanmıştır. Fakat bu haberin spot bölümünde -daha önce değinmiştik- *"Bütün ihtilal teşkilatı Kürttür, bir tek ecnebi yoktur"* ifadesi tırnak içinde verilerek bu ifadeden şüphe duyulduğu gösterilmiştir (*Vakit*, 26 Ağustos 1930:1-2).

3.2.5. İsyancıların ve Hükümetin Sunumu

van Dijk, sözcük diziminin yani sentaktik yapının cümlenin anlamını etkileyebileceğine işaret etmiştir. Buna göre aktif bir cümleyle pasif bir cümle arasında anlamsal farklar bulunmaktadır. Habere konu olan olayın aktörleri haberde temsilci ya da özne konumunda verilir. Bir aktörün cümle içindeki pozisyonu haberin/habercinin aktöre karşı tutumunu vermektedir. Örneğin, bir polis olumsuz bir eylemin öznesiyse, eylemin pasif yapıda verilmesi polisin özne pozisyonunun ön plana çıkarılmadığını gösterir. Yani bir anlamda olumsuz eylemin faili gizlenmiş olur. Dolayısıyla bir cümlenin aktif ya da pasif olması eylemin failine karşı geliştirilen tutuma yönelik ip uçları vermektedir. Bir başka ifadeyle, haberin ideolojisini açığa çıkarmaktadır. Benzer şekilde bir eylemi ya da eylemin aktörünü betimlerken seçilen sözcükler de haberin ideolojisini vermekte, yapılan sözcük tercihleri haberden çıkartılacak anlamı etkilemektedir (van Dijk, 1988:79-81).

Bu bağlamda incelenen haber metinlerinden elde edilen verilere göre haber metinleri isyanı, isyancıları ve eylemlerini olumsuz bir şekilde sunarken hükümeti, orduyu ve eylemlerini olumlu bir şekilde sunmuştur. Bu çerçevede haber metinlerinin cümle yapısı ve sözcük seçimleri incelenmiştir. Öncelikle olumsuz eylemlerin faili olarak temsil edilen isyancılar, cümlelerde özne konumunda verilmiş, cümleler aktif yapıyla kullanılmıştır: "*Haydutlar, yalnız çapulculuk ile iktifa etmiyorlar, rast geldikleri köyü yakıyorlar, jandarma ve askerlerimizin bulunmadığı yerlerdeki haklı kendilerine iltihak için teşvik ediyorlar"* (*Akşam*, 2 Temmuz 1930:2). Bu cümlede *yakmak, yıkmak ve iltihak için teşvik etmek* eylemleri olumsuz bir bağlamda kullanılmış, bu eylemler aktif yapıda verilmiş ve öznesi ise aşikardır: 'haydutlar'. *"İranda hazırlanan ve silahlanan Iran*

aşiretlerinden Halikanh Halit Ağa 100 kadar avenesile hududumuza sokulmuşlar ve Çığlı köyü etrafına yayılmışlardır. Şakiler köylüleri kendilerine iltihaka çalışmakta köylüler dağlara firar ve karakullarımıza iltica etmektedirler" (*Cumhuriyet*, 4 Temmuz 1930:1). Cumhuriyet gazetesinden alınan bu haber cümlesinde sınırı ihlal etmek ve köylüleri zor durumda bırakmak gibi eylemlerin faili olarak şakiler özne konumunda kullanılarak cümle aktif bir yapıda verilmiştir. "*Van civarında huduttan geçen müsellah çetelerin tazyiki ile kısmen bunların telkinine kapılarak, onların gafletine düşerek bazı köylerde siyasi irticai mahiyette kıyam görüldü*" (*Son Posta*, 30 Temmuz 1930:7) cümlesinin yüklemi pasif olsa da kıyam eyleminin faili çeteler ve onların teşvik ettiği kişiler olarak gösterilmiştir. *"Şark hududumuza tecavüz eden eşkıyayı açıktan açığa İranlıların teslih ettikleri ve erzak ve cephane gönderdikleri tesbit ve tahkik olunmuştur*" (*Vakit*, 5 Temmuz 1930:2), "*Şakilerin hudutlarımıza tecavüzü 9 Haziranda vuku bulmuştur"* (*Vakit*, 10 Temmuz 1930:1), "*Ağrı dağı eteklerinde Iğdır'a tabi (Konaklar) nahiyesine saldıran aşiretle*r…" (*Vakit*,19 Temmuz 1930:1), "*19 Haziranda İrandan gelen eşkıya hudut üzerinde kain Hanik köyüne tecavüz etmişler"* (*Akşam*, 6 Temmuz 1930:1), "*Şakiler bilhassa şarktaki hareket hakkında büyük emeller besliyorlardı. Bu havalide bir kıyam hareketi yaptıktan sonra Irak ve Suriye sınırlarında da harekete geçmeyi düşünüyorlardı"* (*Akşam*, 9 Ağustos 1930:1) örneklerinde de görüldüğü gibi isyancıların faili oldukları eylemler için çoğunlukla tecavüz, saldırı, kıyam sözcükleri kullanılmış ve bu eylemlerin geçtiği cümleler aktif yapıda kullanılarak olumsuz eylemlerin öznesi olan isyancılar açıkça belirtilmiştir. İsyancılar için kullanılan *eşkıya, şaki, haydut* gibi sözcüklerin sıklıkla tekrarlanması isyancılara dair inşa edilen gerçekliği sürekli olarak yeniden üreterek pekiştirmektedir.

> "*Bu hadiseleri çıkaran Celali aşiretinin 150 bin kişiden mürekkep olduğuna dair bir fikra vardır. Bu rakamın çok mübalağalı olduğu anlaşılmaktadır. Bu havalide 150 bin kişilik değil 15 bin kişilik aşiret bile yoktur."* (*Akşam*, 4 Temmuz 1930:1).

Yukarıdaki alıntıda ise İranlı bir yetkilinin isyancılar için yaptığı açıklamalara değinilerek bunun gerçek dışı olduğu vurgulanmış, isyancıların sayısının abartıldığı ifade dilerek sayıları küçümsenmiştir.

Diğer taraftan haber metinleri incelendiğinde hükümet ve ordu olumlu olarak sunulmuştur. *Çapulculuk, eşkıyalık, irticai faaliyet, ülkeyi bölme* gibi tüm olumsuz eylemlerin faili olan isyancıların karşısında hükümet ve ordu, onlarla mücadele eden ve onları yenilgiye uğratan bir güç olarak sunulmuştur. Daha önce haberin tematik yapısında değinildiği gibi, hükümet ve ordu bu bozgunculuğun karşısında duracak, eşkıyanın olumsuz eylemlerini bertaraf edecek güce ve kuvvete sahip bir yapı olarak sunulmuştur. Bu bakımdan hükümet ve ordunun eylemleri öldürmek ve yok etmek gibi negatif anlamlar içeren sözcüklerle ifade edilse bile isyancıların olumsuz eylemlerine karşı gerçekleştirildiği vurgusu ön plana çıkarıldığı için meşru gösterilmektedir. Hükümet ve ordunun ne kadar güçlü olduğu yönünde kurulan anlam aynı zamanda isyancıların zayıf ve güçsüz olduğu, yenilmekte oldukları anlamını da içermektedir.

"Hükümet Ararat dağına on bin kişilik bir kuvvet sevk etmiş, ve ilk hamlede, eşkıya tenkil edilmiştir" (*Akşam*, 27 Haziran 1930:1) cümlesinde bölgeye sevk edilen asker sayısı bildirilerek hükümetin gücüne yönelik bir ikna söz konusu olmuştur. Diğer taraftan cümledeki *sevk etmi*ş yüklemi aktif yapıca kullanılmış, böylece hükümetin gücü, dolayısıyla olumlu özelliği pekiştirilmiştir. '*Eşkıya tenkil edilmiştir'* ifadesinde ise pasif yapı kullanılarak eylemin faili açıkça ifade edilmemiştir. Bu cümle yapısıyla isyancılar yenilmekte ve zayıf olarak sunulmuştur. *"Ağrıdağını tam bir çember içine alan kahraman kuvvetlerimiz verilen emir üzenine ileri harekete ve şakileri tepelemeğe başlamışlardır.*" (*Akşam*, 9 Eylül 1930:1) cümlesinde ise askerleri betimlemek için *kahraman* sözcüğü seçilmiş ve *harekete geçmek* ve *tepelemek* eylemleri aktif yapıda kullanılmış ve askerler bu eylemlerin faili olarak gösterilmiştir. Böylece askerler güçlü isyancılar ise zayıf anlamı pekiştirilmiştir.

Milliyet gazetesi, AA'nın bir muhabirinin Ağrı Dağı'nı bombalayan kumandanlardan biri ile görüşerek isyana ilişkin tanıklıklarını aktarmıştır. Bu kumandanın ifadeleri isyancıların zayıflığı, kaybetmekte olduğu, kendi içlerinde de çatıştığı yönündeki *sunumunu pekiştirmek için kullanılmıştır.*

> *"Ağrıdığını bombardıman eden tayyare filolarımızdan birinin kumandanı ile görüştüm. Bana şu izahatı verdi:*
>
> *[…] ilk bombayı savurdum. Feryatlar yükseldi. Haydutlar kaçışmağa, kayaların arkasına gizlenmeğe başladılar. […] Asiler bir çok taraftan beyaz bayraklar çekerek teslim olduklarını bildirmek istediler*."

Aynı haberde isyancıların nasıl yaşadığını anlatan başka bir tanığın daha görüşlerine yer verilmiştir:

> *"Geceleri çadırlarda eşkıya ve karılarının yanında yattık. Tayyare sesi geldi mi feryada başlıyorlardı. Adın, çocuk ağlıyarak kaçışıyorlardı. […] karıları erkekleri ile her gün dövüşüyorlar.! "Bizim başımıza bu felaketi getiren sizsiniz, hükümete sadik kalın, bizi ölümden kurtarın" diye bağırıyorlar*." (*Milliyet*, 17 Temmuz 1930:5).

> *"Büyük Ağrıda en sarp ve geçilmesi çok müşkül bir mıntıkaya tahassun eden eşkıyaya karşı dağ kıtaatımız büyük ağrının zirvesindeki cümudiyelere tırmanarak eşkıyaya pek ağır zayiat vermişlerdir*" (*Akşam*,15 Eylül 1930:2).

Yukarıdaki örnekte isyanın gerçekleştiği coğrafyanın zorluğuna değinilmiş ve buna karşın ordunun başarılı olduğu aktarılmıştır. Cümlenin aktif yapısı ordunun gücünü pekiştirir niteliktedir. Benzer bir şekilde Milliyet gazetesi de coğrafyanın zorluğuna işaret ederek ordunun gücünü pekiştirmiştir: '*Ağrının en sarp ve eşkıyanın müdafaasına fevkalade elverişli olan aksamı kıtaatımız tarafından işgal edilmişti'* (*Milliyet*, 9 Eylül 1930:1).

> *"Saha etrafında teksif edilen tayyarelerimizin bombardımanları ve kıtaatımızın yürüyüşü önündeki şakiler mütemadiyen gerilemekte ve çok telefat vermektedirler"* (*Cumhuriyet*, 8 Temmuz 1930:1).

Cumhuriyet gazetesinden yapılan bu alıntıda gerilemek ve telefat vermek eylemlerinin failleri aktif cümle yapısıyla açıkça verilmiş, böylece isyancılar zayıf gösterilirken ordu güçlü gösterilmiştir.

"*Dağlık menatıkta cereyan eden bu tenkil harekatına hava filolarımızda iştirak etmekte, eşkıyaya bomba atmak mitralyöz ateşine tutmak ve dağınık bir surette firar eden şakileri takip etmek hususunda büyük yardımları görülmektedir*" (*Akşam*, 7 Temmuz 1930:1).

Akşam gazetesinden yapılan bu alıntı da ordunun sahip olduğu askeri imkanları aktararak ne denli güçlü olduğuna vurgu yapmaktadır. Askerin sap olduğu teçhizatlar gücünü göstermektedir.

Haberin tematik yapısı analiz edilirken değinilmiş olan *biz-onlar* karşıtlığı haber metinlerinde de yoğun bir şekilde görülmektedir. Olumsuz eylemlerin atfedildiği *onlar*a karşı *biz* olumlu olanı temsil etmektedir. Haber metinlerinde kurulan *biz- onlar* karşıtlığı aynı zamanda haberin ideolojisini de açığa çıkarmakta, olaylara karşı nasıl bir tutum geliştirildiğini işaret etmektedir.

"Adedi üç bini geçen müsellah şakilerin bir kaç gün içinde bu suretle imha edilmesi kıymetli ordumuz için her vakit şeref ile zikredilecek. Bu muvaffakiyet şimdi ağrı dağının tepelerinde tahassun etmiş olan eşkıyayı büyük bir korku içinde titretmektedir" (*Vakit*, 17 Temmuz 1930:1).

"Ağrı eşkıyasına karşı taarruzumuz muvaffakiyetle devam etmektedir." (*Akşam*,10 Eylül 1930:2).

"11 Ağustos gecesi saat birde başlıyan ve sabaha kadar devam eden müsademe bomba mesafesi dahilinde cereyan etmiş, zabitan ve askerlerimizin pek cansiperane hareketleri karşısında münhezim olan şakiler […] kaçmak istemişlerse de kıtaatımızın şiddetli takibatından kurtulamıyarak İran hududuna kaçmağa mecbur olmuşlardır" (*Akşam*,17 Ağustos 1930:2).

"Epeyce süren bir sükûn devresinden sonra Ağrı asilerine karşı bu hafta içerisinde (7 Eylül) kat'i harekatı yapan kıtaatımız çevirme mıntıkasında ve gerekse müteakip hatlarda asiler tarafından tevkif edilmek istenmişse de

askerlerimizin fasılasız darbeleri karışışında perişan bir surette Cenubu şarkiye firara mecbur olmuşlardır. Ağrının şimalinden ilerleyen kuvvetlerimiz bilâ mukavemet yülüyüşlerine devam etmektedirler." (*Milliyet*, 18 Eylül 1930:4).

Yukarıda yapılan alıntılarda görüldüğü gibi ordunun ve hükümetin eylemleri *biz* diliyle anlatılmış, *askerlerimiz, kıtaatımız, ordumuz, taarruzumuz* ifadeleriyle yaşanan olaylarda hangi tarafta olunduğu açıkça ifade edilmiştir. Söz konusu haberlerde ordunun başarılarına vurgu yapılırken isyancıların yenilmekte olduğu, kaçtığı ifade edilmektedir. İsyancıların üç bini biraz geçtiği ifade edilen alıntıda birkaç günde tamamen imha edilecekleri vurgulanarak isyancıların etkinliği ve sayısı küçümsenmiştir.

İsyancıların olumsuz sunumunda öne çıkan bir başka tutum isyancıları insan dışı varlıklar olarak gösterme veya insan dışı varlıklara benzetme şeklinde ortaya çıkmaktadır. Haber metinlerinin yanı sıra bu tutum illüstrasyonlara da yansımıştır. İsyancılar çoğunlukla yılan, başı insan gövdesi hayvan, insan başlı yılan şeklinde tasvir edilmiştir.

"Vakit vakit mesellah ve mücehhez olarak Şark hududumuza girip halkın hayvanatını çalan, köyleri yakıp yıkan bu haşerenin artık tamamen kökü kesilmek lazım olduğu şüphesizdir. Arart dağı sahası tamamen sarılmıştır. 19 20 Haziran tarihinde büyük darbeyi yiyen şakilerin temizlenmesi nihayet gün meselesi olmuştur." (*Cumhuriyet*,2 Temmuz 1930:3).

Cumhuriyet gazetesinin yukarıda alıntı yapılan haberinde isyancılardan haşere olarak söz edilmiştir. İnsana ve ekine zarar veren börtü, böcek olarak tanımlanan haşere sözcüğü isyancıları nitelemek için kullanılarak ne denli zararlı oldukları ima edilmiştir.

"Şarktaki haydutların tenkil hareketini idare eden Salih paşanın tatbik ettiği imha planı çok güzel semereler vermiştir. Bu plan salahiyettar zevat tarafından bir nevi çekirge mücadelesi usulüne benzetilmektedir. Filhakika Salih Pş. Bayazıt, Bargiri, Erciş müsellesi arasındaki havalide dağınık bir surette köyleri yağma eden müsellah eşkıya çetelerini adeta süpürgeler ile çekirge sürülerini bir çukura atar gibi her taraftan tarama ameliyesile Zeylan deresine toplamış, burada toplanan binlerce eşkıyayı gene bir çekirge yığınını imha eder gibi hep birden tepelemiştir." (*Vakit*, 17 Temmuz 1930:1).

Vakit gazetesinden alınan haber metninde ise isyancılar benzetmeyle insan dışı varlıklar olarak sunulmuştur. İsyancılara karşı yapılan operasyon şekliyle isyancılar çekirge sürülerine benzetilmiştir. Bu metinde birçok isyancının bir anda yok edildiği vurgulanarak ordunun askeri strateji geliştirme kabiliyeti ve gücü vurgulanmıştır.

> *"Kara ve hava kuvvetlerimizin bu kombine hareketinden gözleri fena halde yılan şakiler büyük bir ümitsizliğe düşmüşler, şimdi yalnız postlarını kurtarmak sevdasına düşmüşlerdir"* (*Akşam*, 7 Temmuz 1930:1).

Akşam gazetesinin 7 Temmuz tarihli haberinde ise isyancılar için *postlarını kurtarma* ifadesi kullanılmıştır. Post, hayvan derisi anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu örnekte de isyancılar insan dışı varlıklar olarak işaret edilmektedir.

> *"Şark hududu mikroplardan kamilen temizlendi (başlık)Bu suretle Ağrı dağı müstesna olmak üzere bütün şark hududumuz mikroplardan ve müfsitlerden kurtulmuş bulunuyor".* (*Akşam*, 19 Temmuz 1930:1).

Yukarıdaki alıntıda ise isyancılar mikrop olarak anılmıştır. Hastalanmaya, çürümeye yol açan canlı olarak tanımlanan *mikrop*, isyancıları işaret etmek için kullanılarak onların ne derece zararlı oldukları ima edilmiştir. İsyancıların bu denli zararlı varlıklar olarak işaret edilmeleri hükümetin ve askerin eylemlerini de meşrulaştırılma işlevi görmektedir.

Son Posta gazetesinde basının Ağrı İsyanı'na ilişkin olarak kullandığı söylemle inşa ettiği toplumsal gerçekliğin toplumdaki yansımasına örnek olabilecek bir sokak röportajıyla karşılaşılmıştır. 28 Temmuz tarihinde *Halkın Sesi* köşesinde yayımlanmış olan bu röportajda yedi kişiye "*Şark Hadiseleri Hakkında Ne Düşünüyorsunuz*?" diye sorulmuştur. 7 kişiden üçü konu hakkında bilgisi olmadığını ya da hadiseleri takip etmediğini ifade etmiştir. Diğer dört kişinin ise cevapları şunlardır:

> *"**Rasim Bey: (orta mektep muallimi):***
>
> *-Akıbeti kahir Türk kudreti karşısında malum olan hainane bir harekettir. Hükümetin tedbirleri yerindedir.*

İbrahim Bey:(Darülfünundan):

Kürt isyanı bir isyan mahiyetinde değildir. Adi bir eşkıyalık vak'asıdır.

Ihsan Sabri Bey: (memur):

Nisbeten harici tesirlerle ve daha ziyade para ile elde edilen birkaç cahil ağanın elinde esir bir kütle tarafından vücuda getirilen son hadise basit bir vak'adır. Basitliğine rağmen düşündürücü bir mahiyeti haizdir.

Rıza B: (Banka memuru):

Benim fikrime göre, bu işin içinde bir devletin parmağı olmalıdır. Esasen bu adamlar yaptıklarını düşünecek bir zekaya malik değildirler; sebebi ise cehalet ve cehalettir." (*Son Posta*, 28 Temmuz 1930:2).

Alınan cevaplara bakıldığında isyana yönelik oluşan algının basının tutumuyla paralellik gösterdiği görülmektedir. Bunun bir isyan değil eşkıyalık olduğu, dışarıdan yönetildiği ve isyancılara yönelik cahil vurgusu ön plana çıkmaktadır. Bunun yanı sıra hükümetin ve ordunun güçlü kabul edildiği ve eylemlerinin onaylandığı görülmektedir.

SONUÇ

Bir düşünce biçiminin, bir yaklaşımın, başka bir ifadeyle ideolojinin ortak kanıya dönüştürülmesinde egemen sınıflar zor ve baskıya başvururlar. Fakat bir ideolojinin kendini meşru olarak kabul ettirebilmesinin esas dayanağı rızayı inşa etmesidir. Rızanın da kurulmasıyla hegemonik bir hal alan ideoloji, çeşitli kurumlar aracılığıyla toplumun tüm damarlarına sirayet etmektedir. Hegemonik bir araç olan medya ise rızayı inşa etme işlevine sahip en güçlü kurumlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Medya, sahip olduğu bu güçle olguları tanımlama, olgulara ilişkin bir gerçeklik kurma ve anlamlar üretme kabiliyetine sahiptir. Dış dünyayı büyük oranda dolaylı olarak deneyimleyen bireyler ise olgulara dair yaklaşımını çoğunlukla medyanın çizdiği sınırlar çerçevesinde oluşturmaktadır. Deneyim alanımızın içinde veya dışında yaşananların tanımlanma şekli o şey hakkında ne düşüneceğimizin veya nasıl düşüneceğimizin sınırlarını belirlemektedir. Medyanın bu açıdan ne denli işlevsel olduğunu bilen egemen sınıflar ise her zaman medyayı kendi denetim alanlarında tutmak eğilimindedirler.

Bu noktada medya metinlerinde anlamın nasıl kurulduğu önemli bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. İdeolojinin dil içinde kurulduğunu göz önüne aldığımızda medya metinleri açısından dil çalışmaları son derece önemli bir yere sahiptir. Çünkü medya metinlerinde anlam, dolayısıyla gerçeklik dil aracılığıyla kurulmaktadır. Bir toplumsal edim olarak dil, gerçekliği yansız, saf bir şekilde aktaran bir yapı değildir. Tersine gerçekliği kuran, anlamı inşa eden bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Medya metinlerinde bir olguya ilişkin anlamların sistematik bir şekilde tekrarlanması onları doğallaştırarak toplumsal uzlaşıya dönüştürmektedir.

Olguların belirli bir biçimde alımlanması için, bir başka ifadeyle bir olgu hakkında belirli bir grubun ortak kanıya ulaşması için o olgunun herkesçe benimsenmiş kodlarla yapılandırılması ve dolaşıma sokulması gerekmektedir. Dolayısıyla olgular medya

metinlerinde kodlanırken hakim ideolojinin çıkarına kodlamalar gerçekleşir ve böylelikle medya, egemen söylemi üretmede ve yeniden üretmede son derece işlevsel bir rol üstlenmiş olur.

Cumhuriyet'in ilanının ardından ortaya çıkan bir paradigma değişimiyle Kürtlere vaat edilenlerin ve birtakım taleplerin karşılanmamasıyla bir dizi isyan gerçekleşmiştir. Bu isyanlardan ilki Şeyh Sait İsyanı'dır. Bu isyanda dış güçlerin müdahalesi ve irticai amaçlar ön plana çıkartılmış, isyanın etnik yönü ve amaçları gölgede bırakılmıştır. Şeyh Sait İsyanı'nın devamı niteliğinde sayılabilecek olan Ağrı İsyanı'na yönelik devletin ve basının geliştirdiği söylemin ise yeni bir söylem olmadığını, Şeyh Sait İsyanı'na yönelik geliştirilen söylemle paralellik gösterdiğini söylemek mümkündür. Türk tarih yazımında Şeyh Sait İsyanı irtica vurgusuyla öne çıkmaktadır. Bu çalışma kapsamında incelenen gazetelerden yola çıkarak dönemin basınının Ağrı İsyanı'na karşı tutumunun benzer olduğu tespit edilmiştir.

1926 yılında başlayan Ağrı İsyanı dört yıl sürmüş ve 1930 yılında büyük bir harekatla bastırılmıştır. İsyanın ilk üç yılının çok ses getirmediği görülmektedir. İsyancılar daha büyük bir isyan örgütleyebilmek ve sahip oldukları gücü büyük isyana saklamak için ilk dönemler ciddi çatışmalara girmemişlerdir. Fakat isyanın bastırıldığı 1930 yılında büyük hareketlilikler yaşanmıştır. İsyan, 1930 yılında büyümüş, ordunun dikkatini başka yönlere çekmek ve Ağrı üzerine gerçekleştirilen harekatları azaltmak için bölgede farklı yerlerde de isyanlar başlatılmıştır. Bu isyanlarla beraber Ağrı İsyanı'da büyük bir harekatla 1930 yılında bastırılmıştır. 1931 yılına kadar bölgesel küçük çaplı çatışmalar yaşansa da isyan tümüyle bastırılmıştır.

Türk basının 1930 yılına kadar isyanla ilgili bir haberine rastlanmamıştır. İsyanın neden haberleştirilmediğine dair bir veriye ulaşılamamıştır. Bununla ilgili isyanın önemsenmeyecek kadar küçük görülmesinden veya hükümetin asayişin bozulduğuna dair haberlerin çıkmasını istememesinden kaynaklı sansür uygulamalarından kaynaklanmış

olabileceği yorumları yapılabilmektedir. İsyanla ilgili ilk haberlere Haziran itibariyle rastlanmaya başlamış, Temmuz ve Ağustos aylarında yoğunlaşmış ve Eylül ayında, artık isyanın neredeyse bastırılmış olduğu dönemde, haberler seyrekleşmiştir.

Basın, Ağrı İsyanını belirli bir sistematik içinde temsil etmiş ve Ağrı İsyanına yönelik kurduğu gerçeklik ve anlamla bir söylem inşa etmiştir. Bu söylem, dönemin siyasal iktidarının söylemiyle paralel olarak gelişmiş ve sürekli olarak yeniden üretilmiştir. Değerlendirmeye alınan gazetelerin söylemlerinde herhangi bir farklılık gözlemlenmemiştir. Hatta öyle ki kimi haber metinlerinin neredeyse birbirinin aynı olduğu gözlemlenmiştir. Bunun da nedeni gazetelerin temel haber kaynağının Anadolu Ajansı ve resmi makamlar olmasıdır.

Türk basının, Ağrı İsyanı'na yönelik geliştirdiği temsil stratejisinde isyanın ve isyancıların sistematik olarak olumsuz temsiline yer verdiği görülmüştür. Basının, haber metinlerinde isyanı hırsızlık, harici güçlerin müdahalesi, harici güçler tarafından beslenen aşiretlerin ihaneti, irtica ve ülkenin bütünlüğüne kasıt şeklinde tanımladığı saptanmıştır. Bir başka ifadeyle, haber metinlerinde baskın olan üç ana tema saptanmıştır. Bunlardan birincisi hırsızlık temasıdır. İsyancıların eşkıya, çapulcu olarak nitelenmesi, olayların başlangıcının hırsızlıktan kaynaklandığının vurgulanması isyanın ulusal hedefleri olan bir isyan olma niteliğini gizlemektedir. Bir diğer tema irticadır. Haber metinlerinde, bu isyanın irticai bir niteliği olduğu vurgulanmış, isyancılar modern olmayan kıyafetler içinde, sarıklı bir şekilde temsil edilmiştir. Hakim olan bir diğer tema ise harici güçlerin müdahalesi temasıdır. Sıklıkla İran ve İngiltere'nin isyandaki rolü vurgulanmış, isyancıların onların denetiminde olduğu argümanı hem gramatik stratejilerle hem de illüstrasyonlar aracılığıyla güçlendirilmiştir. Bu temanın bir alt kategorisi ise ülkeyi bölme faaliyetidir. Dış güçlerin isyancıları kullanarak bölgede başka bir devlet kurma girişimleri olduğu vurgulanmıştır. Haber metinlerinde isyanın ortaya çıkış nedenlerine ve koşullarına değinilmediği, bir başka ifadeyle arka plan bilgisinin verilmediği

görülmüştür. İsyan, tarihsel bağlamından kopartılarak sürekli olarak sözü edilen temalar çerçevesinde sunulmuştur. İsyancıların ise eşkıya, şaki, haydut vb. ifadelerle anılarak harici güçler tarafından kullanılan cahiller olarak temsil edildiği saptanmıştır. İsyana dair geliştirilen söylem, öne çıkarılanlar ve dışarıda bırakılanlar göz önüne alındığında, hiçbir geçerli ve meşru neden olmaksızın bir grup eşkıyanın yeni kurulmuş olan devlete saldırıda bulunması şeklinde bir gerçeklik inşa edildiği görülmüştür.

Buna karşın, hükümet ve ordunun sistematik olarak olumlu temsili inşa edilen gerçekliğin ve dolayısıyla söylemin önemli bir parçasıdır. İsyanın ve isyancıların olumsuz temsilinin üzerine hükümet ve ordunun eylemleri sürekli olarak olumlanmış, meşrulaştırılmıştır. Cümlelerde gramatik stratejilerle hükümet ve ordunun olumsuz eylemleri gizlenmiştir. Örneğin öldürmek sözcüğü yerine pasif yapıda *temizlendi, imha edildi, tenkil edildi* gibi ifadeler tercih edilmiştir. Hükümet ve ordunun isyanı bastıracak güçte ve kararlılıkta olduğu sıklıkla vurgulanmıştır. Bu vurgu görseller aracılığıyla da tekrarlanmıştır. Askerler, görsellerde isyancılardan ya da İran ve İngiltere gibi güçlerden boyut olarak daha büyük çizilerek temsil edilmiştir.

Basının inşa ettiği gerçekliğin, ürettiği söylemin önemli emarelerini içeren bir diğer unsur kullanılan görsellerdir. Haber metinlerinde daha önce isyancıların nasıl anıldığına değinmiştik. Görsellerde ise bu temsil daha da keskinleşmekte, isyancılar insan dışı varlıklar olarak temsil edilmekte, hatta medeni-medeni olmayan karşıtlığı kurulmaktadır. İsyancılar sürekli sarıklı, geleneksel kıyafetler içinde, ilkel silahlar kullanan, modern teçhizattan yoksun kişiler olarak temsil edilirken hükümet yetkilileri veya harekata katılmış askerler şapkalı, üniformalı, modern kıyafetler içinde, modern savaş teçhizatına sahip olarak temsil edilmektedir. Diğer taraftan isyancıların bir başka gücün denetiminde olduğu temasının görsellerde son derece baskın olduğu tespit edilmiştir. İsyancılar, İran'ın ve İngiltere'nin piyonu yada kuklası olarak temsil edilmiş, ilkel ve cahil kimseler olarak sunulmuştur. İllüstrasyonlarda ön plana çıkan bir diğer

önemli tema, isyancıların insan dışı ve tehlikeli varlıklar olarak temsil edilmesidir. İsyancılar çoğunlukla yabani, tehlikeli hayvan figürleriyle temsil edilmiştir. İsyancılar, normalde doğada insanlarla çok temas etmeyen, yabani, yok edilmesi gereken hayvanlara benzetilmiştir. Türk askeri ise bunlarla mücadele edebilecek güçte ve cesarette insanlar olarak temsil edilmiştir. Bu tehlikeli varlıklardan kurtulunması gerektiği iması hakimdir. Böylece hükümetin olumlu veya olumsuz her türlü eyleminin meşrulaştırılmasına katkıda bulunulmuştur.

Haber metinlerinde isyancıları nitelemek için tercih edilen eşkıya, şaki, çapulcu gibi sözcükler isyancıların yeni kurulan devlet için tehlikeli, saldırgan, yok edilmesi gereken unsurlar olduğuna işaret etmektedir. Haberlerde isyancılar, başkalarının malını gasp etmek, sınırı ihlal etmek, yakıp yıkmak gibi olumsuz eylemlerin öznesi olarak işaret edilmiştir. haber metinlerinde isyana dair dolaşıma sokulan bir grup eşkıyanın şekavet, irtica, bölme faaliyetlerinde bulunduğu söylemi hakimken isyanın tarihsel boyutu, etnik yönünü gölgede bırakmış, arkasında bir toplumsal talebin olma ihtimali hiçe sayılmıştır. Zaman zaman yapılan *Kürt eşkıya* vurgusu Kürtlük üzerinde de negatif bir algı yaratmış ve Kürtlüğü zarar verici, illegal faaliyetlerle özdeş kılmıştır. Basın, isyana yönelik geliştirdiği tutumla hegemonik bir işlev görerek toplumun bu konuda rızasını üretmekte önemli bir rol oynamıştır. Medyanın toplumsal bir olguya dair bir gerçeklik inşa etme gücü, tanım yapma gücü göz önüne alındığında böylesi bir yaklaşımın toplumsal konularda çözüm üretmek noktasında verimsiz olduğu, sorunları derinleştirdiği aşikardır. Şiddeti veya çatışmayı ortaya çıkartan tarihsel ve toplumsal koşulları görmezden gelmek, arka planda bırakmak toplumsal sorunlara yalnızca şiddet temelli yaklaşılmasına neden olmaktadır. Toplumsal olguların hangi koşullarda ortaya çıktığının göz ardı edilmesi dünün *eşkıyasını* bugünün *teröristine* dönüştürmemiş midir?

KAYNAKÇA

Alakom, R., (2020), **Hoybun Cemiyeti ve Ağrı Ayaklanması**, İstanbul: Avesta Yayınları.

Althusser, L., (2000), **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, İstanbul: İletişim Yayınları.

Aslan, Ş., (2005), **Tarih Sayfalarında Kürtler**. Diyarbakır: Evin Yayıncılık.

Aytepe, O., (1998). "Yeni Belgeler Işığında Hoybun Cemiyeti". **Toplumsal Tarih Dergisi**, Sayı:58, Ankara, s.50-55.

Barthes, R., (2014), **Çağdaş Söylenler**, İstanbul: Metis Yayınları.

Beşikçi, İ., (1992), **Kürdistan Üzerinde Emperyalist Bölüşüm Mücadelesi:1919-1925**, Ankara: Yurt Kitap-Yayın.

Beşikçi, İ. (2013, Kasım, 5). *Mustafa Kemal Atatürk ve Kürtler*. Zazaki.net http://www.zazaki.net/yazi/mustafa-kemal,-ataturk-ve-kurtler-324.htm

Bola, B. (2020), Ağrı İsyanları'nın (1926-1930) Son Yılının Türk Basınına Yansıması ve Dış Politika Üzerine Etkileri. **Tarihin Peşinde Dergisi,** (24), 1-22.

Bozarslan, H., (2017), "Türkiye'de Kürt Milliyetçiliği: Zımnî Sözleşmeden Ayaklanmaya (1919-1925)". Zürcher, E J. (Derl.), **İmparatorluktan Cumhuriyete, Türkiye'de Etnik Çatışma** içinde (s,89-123)., İstanbul: İletişim Yayınları.

Bolay, S. H. (1996). **Felsefi Doktrinler Sözlüğü**. Ankara: Akçağ Yayınları.

Bulut, F., (1991)., **Devlet Gözüyle Kürt İsyanları**, İstanbul: Yön Yayıncılık.

Bulut, Y. (2011). *''İdeolojinin Tarihçesi''*, Sosyoloji Dergisi, 3 (23), 183 – 206. https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusosyoloji/issue/513/4695

Canpolat, N., (2005). ‘Foucault’, **Kadife Karanlık: 21. Yüzyıl İletişim Çağını Aydınlatan Kuramcılar.** (derl.) Nurdoğan Rigel, Gül Batuş, Güleda Yücedoğan, Barış Çoban. İstanbul: Su Yayınevi.

Cemil Paşa, K., (1991), **Doza Kürdistan**, Ankara: Özge Yayınları

Çelik, N.B., (2005), **İdeolojinin Soykütüğü 1: Marx ve İdeoloji,** Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Dalyan, G. M. (2009), “19. Yüzyılda Nasturiler (İdari Sosyal Yapı ve Siyasi İlişkileri).” Yayınlanmamış Doktora Tezi. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Isparta.

Değerli, Esra Sarıkoyuncu, (Aralık 2008), Ağrı İsyanlarında Yabancı Parmağı (1926-1930), SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:18, ss.113-132.

Durna, Tezcan ve Çağla Kubilay (2010), “Söylem Kuramları ve Eleştirel Söylem Çözümlemeleri.” **Medyadan Söylemler**. (Derl.) Tezcan Durna. İstanbul: Libra Kitap, s. 47-81.

Durna, T. ve Kubilay, Ç., (2010). “Basının Şiddeti: Siyasal Gösterilerde “Polise Taş Atan Çocuklar” Örneği.” Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 65 (03), 51-85. DOI: 10.1501/SBFder_0000002173

Dursun, Ç., (2001), **TV Haberlerinde İdeoloji**. Ankara: İmge.

Dursun. Ç., (2004), ‘‘Haberde Gerçeğin İnşa Edilmesi Ne Demektir?’’, **Haber, Hakikat ve İktidar İlişkisi.** (derl.), Çiler Dursun. Ankara: Elips Kitap.

Dursun, Ç., (2013), **İletişim Kuram Kritik**. Ankara: İmge.

Eagleton, T, (1996), **İdeoloji**. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Engels, F. Ve Marx, K. (2013), **Alman İdeolojisi**. İstanbul: Evrensel Basım Yayım.

Ewen, S., & Ewen, E. (1992), **Channels of Desire: Mass Images and the Shaping of American Consciousness**. University of Minnesota Press.

Fairglough, N. (1995), **Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language.** London and New York: Longman.

Fairclough, N. ve Wodak, R., (1997), "Critical Discourse Analysis**" Discourse as Social Interaction.** (derl. Teun Adrianus van Dijk). London: SAGE. 258-284.

Foucault, M. (2007), **Cinselliğin Tarihi**. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2011), **Entelektüelin Siyasi İşlevi.** İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2011), **Felsefe Sahnesi.** İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Gitlin, T. (1980), **The Whole World Is Watching: Mass Media in the Making and Unmaking of New Left.** Berkley, Los Angeles and London: University of California Press.

Gordan, M. (1999), **Sosyoloji Sözlüğü**. Çev. Akınhay, O ve Kömürcü, D. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Göktaş, H., (1991**), Kürtler İsyan–Tenkil**, İstanbul: Alan Yayıncılık.

Hakan, S. (2019), **Türkiye Kurulurken Kürtler (1916-1920**), İstanbul: İletişim Yayınları.

Hall, S. (1994). "İdeolojini Yeniden Keşfi: Medya Çalışmalarında Baskı Altında Tutulanların Geri Dönüşü", **Medya, İktidar, İdeoloji.** (Derl.) Mehmet Küçük. Ankara: Ark Yayınevi.

Hall, Stuart (1997). "Representation, Meaning and Language:' **Representation, Cultural Representations and Signifying Practises.** Stuart Hall (der.) London: Sage. 15-64.

Hall, S.; Lumley, B.; McLennan, G. (1985). **Siyaset ve İdeoloji ''Gramsci''**. Ankara: Birey ve Toplum Yayınları.

Hallı, R., (1972). "Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar" Genel Kurmay Harp Yayınları. Ankara.

Hatipoğlu, V. Ömer. (1992), **Bir Başka Açıdan Kürt Sorunu**. Ankara: Mesaj Yayınları.

Kahraman, A., (2004), **Kürt İsyanları: Tedip ve Tenkil.** İstanbul: Evrensel Basım Yayın.

Kubilay, Ç. (2004). Türkiye'de Anadillere Yönelik Düzenlemeler ve Kamusal Alan: Anadil ve Resmi Dil Eşitlemesinin Kırılması. İletişim: Araştırmaları Dergisi, 2(2), 1. https://doi.org/10.1501/ILTARAS_0000000034

Kurubaş, E., (2004), **Kürt Sorunun Uluslararası Boyutu ve Türkiye**. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Laclau, E. ve Mouffe, C (2012), **Hegemonya ve Sosyalist Strateji: Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru** İstanbul: İletişim Yayınları

Lippman, W. (1922). **Public Opinion**. New York: Macmillan

Mardin, Ş. (1992), **İdeoloji**. İstanbul: İletişim Yayınları.

Mclellan, D. (2005), **İdeoloji**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Mumcu, U. (1993), **Kürt-İslam Ayaklanması** (1919-1925). İstanbul: Tekin Yayınevi.

Nuri, İ. (1992), **Ağrı Dağı İsyanı**. İstanbul: Med Yayınları

Online Etymology Dictionary, ''Ideology'' (Erişim 5 Aralık 2022).

Özdemir, M. ve Yıldırım, Ş. (2020), ''Medya ve Gerçeklik İlişkisini Küresel Biyopolitik Dijital Çağda Yeniden Düşünmek'', **Erciyes İletişim Dergisi**, 7 (1), 507-532 . DOI: 10.17680/erciyesiletisim.541652

Özer, N. P. (2019), **İdeoloji İktidar Medya Söylem.** Ankara: Çizgi Yayınevi.

Poyraz, B. (2002), **Haber ve Haber Programlarında İdeoloji ve Gerçeklik.** Ankara: Ütopya.

Saussure, F. (1998), **Genel Dilbilim Dersleri**. İstanbul: Multilingual Yayınları.

Sasuni, G. (1992). **Kürt Ulusal Hareketleri ve 15. yy'dan Günümüze Ermeni-Kürt İlişkileri,** (Çev. Bedros Sataryan ve Memo Yetkin). İstanbul: Med Yayınevi.

Sözen, E. (2017**). Söylem: Belirsizlik, Mübadele, Bilgi, Güç ve Refleksivite**. İstanbul: Paradigma Yayınları.

Şimşir, B., (2009), **Kürtçülük II (1924-1999)**. Ankara: Bilgi Yayınevi.

TBMM Gizli Celse Zabıtları. (1985). Cilt 3. Türkiye İş Bankası Yayınları: Ankara.

Tokgöz, O. (2010), **Temel Gazetecilik**. Ankara: İmge.

Tuchman, G. (1978), **Making News: A Study in the Construction of Reality**.UK. Free Press.

Üşür, S. S. (1997), **İdeolojinin Serüveni**. Ankara: İmge.

van Dijk, Teun A. (l988), **News as Discourse**. New Jersey: Lawrance Erlbaum Associates, Publishers.

van Dijk (1997). "Critical Discourse Analysis" **Discourse as Social Interaction.** Teun Adrianus van Dijk (der.). London: SAGE. 1-37.

van Dijk, Teun A. (l998). "Opinions and ideologies in the press:" **Approaches to Media Discourse.** (derl.)Allan Bell and Peter Garrett. Oxford: Blackwell. 21-63

van Dijk, Teun A. (2000)**, Ideology and Discourse: A Multidisciplinary Introduction**. Barcelona: Pompeu Fabra University

van Dijk, Teun A. (2001a). 'Critical Discourse Analysis' **The Handbook of Discourse Analysis**. Deborah Schiffrin, Deborah Tannen, and Heidi E. Hamilton (der.) Blackwell Publisher: Oxford. 352-371

van Dijk, Teun A. (2001b). ' Multidisciplinary CDA: a plea for diversity' **Methods of Critical Discourse Analysis**. Ruth Wodak ve Michael Meyer (der.) London: Sage. 95-120

van Dijk, Teun A. (2003). "Söylem ve ideoloji çok alanlı bir yaklaşım." Şu kitapta: (Haz. B. Çoban ve Z. Özarslan) **Söylem ve İdeoloji Mitoloji-Din-İdeoloji** (Çev. N. Ateş). İstanbul: Su Yayınevi, ss.13-112.

Voloşinov, Valentin Nikolayeviç (2001), **Marksizm ve Dil Felsefesi** (Çev. Mehmet Küçük). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Wodak, R. (2001), "What CDA is About: Summary of Its History, Important Concepts and Its Developments", **Methods of Critical Discourse Analysis**. Ruth Wodak ve Michael Meyer (der.) London: Sage.

Wodak, R. ve Meyer, M. (2009), “Critical Discourse Analysis: History, Agenda, Theory, and Methodology”. **Methods for Critical Discourse Analysis**. London: Sage.

Yeğen, M. (2011), **Devlet Söyleminde Kürt Sorunu**. İstanbul: İletişim Yayınları

ÖZET

Anaakım yaklaşımlara göre medya, toplumsal gerçekliği olduğu gibi yansıtma potansiyeline sahip olsa da eleştirel yaklaşımlar bu tezi çeşitli şekillerde çürütmüştür. Bu paradigmaya göre gerçeğin aynası olmak bir yana medya, gerçekliği inşa etme, kurgulama işlevine sahip bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Medya, toplumsal olgulara dair geliştirdiği söylem biçimleriyle gerçekliğe dair bir imge yaratmakta, bir inşa sürecine dahil olmaktadır. Dilin anlamlandırma pratiklerinden faydalanarak olgulara dair inşa ettiği gerçekliği mutlak bir hakikat olarak sunmaktadır.

Bu çalışmada, yazılı basının 1926-1930 yılları arasında gerçekleşmiş olan Ağrı İsyanına dair nasıl bir gerçeklik inşa ettiğinin, nasıl bir söylem ürettiğinin ve nihayetinde Kürt sorununa dair nasıl bir algı oluşturduğunun açığa çıkarılması amaçlanmıştır. Çalışmada Cumhuriyet, Akşam, Vakit, Son Posta ve Milliyet gazetelerinin Haziran- Eylül 1930 tarih aralığında yayımlanmış haberleri incelenmiştir. Haber metinleri Teun A. van Dijk'ın eleştirel söylem analizi yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir.

Söz konusu dönemde yazılı basının isyanı ilk ve temel olarak hırsızlık vakaları olarak çerçevelediği görülmektedir. İsyancılar ise eşkıya, şaki, haydut gibi sıfatlarla anılmaktadır. Buna ek olarak isyanın dış güçler tarafından organize edildiği, irticai bir faaliyet olduğu ve nihayetinde bir Kürt isyanı olduğu ifade edilmektedir. Fakat bu temaların da eşkıyalık, haydutluk vurgusuyla verilmekte olduğu görülmüştür. İsyan ve isyancıların sürekli olarak olumsuz temsiliyle karşılaşılırken hükümet ve ordunun olumlu temsilleriyle karşılaşılmaktadır. Basın, Ağrı İsyanına dair inşa ettiği bu gerçekliği sürekli olarak yeniden üretmiş ve hegemonik bir söyleme dönüştürmüştür.

Anahtar Kelimeler: Medya, Gerçeklik, İdeoloji, Söylem Çözümlemesi, Ağrı İsyanı

ABSTRACT

According to the mainstream approaches, media reflects the reality as it is. However, critical approaches have refuted this thesis in various ways. According to this paradigm, aside from being a mirror of reality, the media emerges as an institution with the function of constructing the reality. The media creates an image of reality with the forms of discourse it develops about social phenomena and is involved in a construction process. The media presents the reality it constructs about the facts as an absolute truth by making use of the meaning-making practices of the language.

In this study, it is aimed to reveal what kind of reality the media built about the Ağrı Rebellion that took place between 1926-1930, what kind of discourse it produced, and to reveal what kind of perception was formed about the Kurdish question. In the study, the news stories published in the newspapers Cumhuriyet, Akşam, Vakit, Son Posta and Milliyet between June and September 1930 were examined. The news stories were analyzed using the critical discourse analysis method of Teun A. van Dijk.

In the mentioned period, it is seen that the media framed the rebellion primarily and basically as cases of theft. The rebels, on the other hand, are referred to as bandits. In addition, it is stated that the rebellion was organized by foreign powers, it was a reactionary activity and ultimately a Kurdish rebellion. However, it has been seen that these themes are also given with the emphasis of banditry. The government and army are positively represented, while the rebellion and rebels are consistently represented negatively. The press has constantly reproduced this reality which it has built about the Ağrı Rebellion and has turned it into a hegemonic discourse.

Key Words: Media, Reality, Ideology, Discourse Analysis, Ağrı Rebellion